

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ПОРАДНИК ВИХОВАТЕЛЮ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ПОРАДНИК ВИХОВАТЕЛЮ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ПОРАДНИК ВИХОВАТЕЛЮ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
Видавництво «Світ»
2019

УДК 37.091(477)(072)

Н 72

Авторський колектив:

Г. І. Дмитрів, Н. В. Фреїк, О. Т. Владика, Н. В. Глинянюк, О. Є. Грицюк,
Н. М. Добрянська, Р. М. Маротчак, Р. С. Семанюк, Р. Е. Скрипник,
М. Б. Тарасюк, У. С. Фущич

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 04.09.2019 № 1178)

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

За редакцією:

- Г. І. Дмитрів* – методиста лабораторії управління та організації освіти Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
- Г. Д. Стрільчик* – координатора АТМП, завідувача лабораторії педагогічного досвіду, старшого викладача кафедри менеджменту та освітніх інновацій Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Рецензенти:

- І. В. Стражнікова* – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;
- О. І. Климишин* – доктор психологічних наук, професор кафедри педагогічної та вікової психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Нова українська школа: порадник вихователю групи продовженого дня у закладах загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб.
/ Г. І. Дмитрів [та ін.]. – Львів : Світ, 2019. – 224 с.

ISBN 978-966-914-232-0

Навчально-методичний посібник має на меті зорієнтувати користувачів на педагогічне керівництво самопідготовкою здобувача освіти в другій половині дня. Запропоновано модель педагогічного керівництва, структуру, конструктор, алгоритм і методичні рекомендації щодо проведення самопідготовки, ігroteку, інтерактивні та здоров'язбережувальні вправи, ментальні карти, кращі практики й авторські моделі занять самопідготовки.

УДК 37.091(477)(072)

© Дмитрів Г.І., Фреїк Н.В., Владика О.Т., Глинянюк Н.В.,
Грицюк О.Є., Добрянська Н.М., Маротчак Р.М.,
Семанюк Р.С., Скрипник Р.Е., Тарасюк М.Б.,
Фущич У.С., 2019

© Видавництво «Світ», оформлення, 2019

ISBN 978-966-914-232-0

ЗМІСТ

ВІД АВТОРІВ	5
1. УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	7
1.1. Психолого-педагогічні умови формування в учнів ключової компетентності – уміння вчитися	7
1.2. Рекомендації педагогам і батькам щодо формування у дітей уміння вчитися	17
2. САМОСТІЙНА ДОМАШНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	20
2.1. Домашня навчальна робота: теоретичний і практичний аспекти	20
2.2. Педагогічне керівництво самопідготовкою як основною формою освітнього процесу в другій половині дня	29
2.3. Методичні рекомендації щодо організації та проведення самопідготовки..	37
3. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС САМОПІДГОТОВКИ	53
3.1. Інтеракція під час організації навчальної діяльності у другій половині дня – один зі шляхів активізації самостійної роботи.	53
3.2. Кооперативне навчання – засіб побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу	56
3.3. Використання методу проєктів під час самопідготовки як інструменту компетентісно зорієнтованої освіти в другій половині дня	62
3.4. Формування інформаційно-цифрової компетентності учня під час самопідготовки.	63
3.5. Сторітелінг як метод формування комунікативної компетентності учнів під час домашньої навчальної діяльності	68
3.6. Використання технології «лепбук» для активізації пізнавальної діяльності учнів	72
3.7. Формування навичок раціонального використання часу у самостійній навчальній діяльності учнів засобами таймменеджменту	76
3.8. Ігрові технології як засіб активізації навчальної діяльності учнів під час самопідготовки.	84
3.9. Застосування ігрової технології «Хрестики–нулики» у процесі узагальнення і систематизації знань під час самопідготовки.	91
3.10. Здоров'язбережувальні технології та їх застосування під час самопідготовки.	93
3.11. Інтерактивне навчання під час самопідготовки – запорука ефективної організації пізнавальної діяльності учнів у другій половині дня.	97
3.12. Застосування методики Валерія Едігея для інтелектуального розвитку вихованців	103
3.13. Метод «Шість Капелюхів Мислення» Едварда де Боно як засіб розвитку критичного мислення.	104

4. АВТОРСЬКІ МОДЕЛІ ТА ПРАКТИКИ	107
Модель самопідготовки «Монітор»	107
Пізнавальний калейдоскоп (із використанням ігрової технології «Хрестики–нулики»)	109
Скарби України (квест)	120
На гостини до пана Рататюя	128
А вже весна, а вже красна (із використанням методу Едварда де Боно «Шість Капелюхів Мислення»)	134
До казкової Країни знань	137
Осінні турботи	140
5. ПРОФЕСІЙНА СКАРБНИЧКА ВИХОВАТЕЛЯ	145
ГЛОСАРІЙ	207
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	216

ВІД АВТОРІВ

Трансформації, які сьогодні відбуваються в освіті, найперше стосуються проблеми реалізації особистісного потенціалу, здатності самовизначатися у різних життєвих ситуаціях.

Саме тому самопідготовка, як форма організації освітнього процесу в другій половині дня, що включає види самостійної роботи учнів із окремих предметів у їх певній послідовності та взаємозв'язку, набуває в сучасному педагогічному просторі особливої значущості. Педагог здійснює супровід правильного виконання завдань і надає при потребі кваліфіковану допомогу.

Більшість батьків оцінюють роботу вчителя за якістю виконання дитиною домашніх завдань, надаючи тим самим перевагу отриманій добрій оцінці за домашню роботу, а не самостійному виконанню нею цієї роботи. Удома учні виконують домашні завдання під керівництвом батьків. Така робота здебільшого виконана правильно, написана охайно, але користі від її виконання мало, адже такі умови самопідготовки не сприяють розвитку самостійності.

Самопідготовка – один із провідних видів діяльності здобувачів освіти в другій половині дня, невід'ємна складова освітнього процесу, його логічне продовження.

Одним із пріоритетних напрямів у сучасній освіті є усвідомлення проблеми самостійної діяльності учнів і педагогічне керівництво процесом самопідготовки.

Педагог повинен грамотно збалансувати процес виконання домашнього завдання та ігрову діяльність, спланувати роботу так, щоб вихованці не лише повторили та закріпили матеріал, який вивчили на уроках, а й розвивали навички самостійної пізнавальної діяльності, раціонально використовуючи час; навчалися працювати організовано, поступово розвиваючи одну з ключових компетентностей – уміння вчитися. Виконання домашніх завдань має бути не кількогадинною повинністю, а цікавим, радісним процесом, щоб кожен учень міг усвідомити власні успіхи, розуміти й аналізувати свої помилки та прагнув працювати більше, удосконалюватися.

Запорукою успішної організації самостійного виконання дітьми домашнього завдання є ретельна підготовка педагога: підбір цікавих вправ і завдань, ігрових прийомів; застосування нестандартних форм проведення заняття; чітке збалансоване чергування розумової діяльності учнів із руховою активністю; неординарні форми заохочення тощо.

Труднощі організації роботи педагога-вихователя полягають ще й у тому, що заклади вищої освіти або не готують таких фахівців, або приділяють дуже мало уваги методиці роботи власне вихователя.

Сьогодні також бракує методичних посібників, що могли б зорієнтувати освітян на доцільно дібрані, грамотно структуровані форми роботи зі здобувачами освіти.

Запропонований авторським колективом посібник містить організаційно-педагогічні рекомендації, а також корисні практичні матеріали, які стануть провідним орієнтиром для організації і проведення самопідготовки вихованців не лише для молодих педагогів, а й для досвідчених фахівців.

Проте кожен педагог повинен пам'ятати, що оволодіння найсучаснішими технологіями та методиками, оперування новими освітніми поняттями не дадуть бажаного результату без постійного творчого пошуку та самовдосконалення.

Бажаємо успіху на шляху до знань!

1. УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

1.1. Психолого-педагогічні умови формування в учнів ключової компетентності – уміння вчитися

Компетентність сьогодні виступає інтегрованим результатом освіти, що своєю чергою є реакцією системи на нові суспільні виклики. Формування компетентності у дітей в освітньому процесі часто розглядають як наближення системи освіти України до європейських стандартів.

Основи стандарту освіти окреслюють результати освіти у формі ключових компетентностей, що ґрунтуються на Рекомендаціях Європейського Парламенту і Ради Європи, серед них – уміння вчитися упродовж життя [79]. Зазначена компетентність трактується у Концепції «Нова Українська школа» (документ ухвалений рішенням колегії МОН України 27.10.2016 року) як «здатність до пошуку та засвоєння нових знань, набуття нових вмінь і навичок, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема, через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію, оцінювати власні результати навчання, навчатися упродовж життя» [78].

Уміння вчитись упродовж життя визначається як компетентність. У більшості наукових джерел компетентність є інтегрованою якістю, що складається із низки компонентів: мотиваційного аспекту, когнітивного, поведінкової, ціннісно-сислової, емоційно-вольової регуляції процесу і результату прояву компетентності [44].

Будь-яка компетентність, у тому числі вміння вчитися, не транслюється як знання, не формується як уміння, не відпрацьовується до автоматизму як навичка, а потребує особливих умов. Окрім цього, дієслово «вчитися» містить у кінці «ся», що є зворотним займенником «себе». Це може означати буквально можливість учня вчити себе, а саме: самостійно організовувати свою діяльність щодо набуття знань, вмінь чи компетентностей, виконувати розумові операції і певні практичні дії, здійснювати контроль і оцінку своєї діяльності та її результатів. Інакше кажучи, якщо дитина вміє вчитися, це може означати, що вона вміє розв'язувати свої навчально-пізнавальні проблеми.

Для того щоб зрозуміти, якими мають бути недефіцитні умови для формування уміння учнів учитися, логічно звернутися до алгоритму розв'язання людиною проблем узагалі. Розв'язання проблеми (за Ю. Г. Татур) передбачає її розуміння, здатність представити загальний обрис її результату, розкрити причини, що не дозволяють його досягнути в конкретній ситуа-

ції, уміння знайти, запропонувати засоби усунення цих причин, спроможність здійснити необхідні дії й оцінити отриманий результат [112].

Складові запропонованого алгоритму добре співвідносяться з умінням вчитися (за О. Я. Савченко): учень сам визначає мету діяльності або приймає поставлену вчителем; виявляє зацікавленість у навчанні, докладає вольових зусиль; організовує свою працю для досягнення результату; відбирає або знаходить відповідні знання; усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалювати; має вміння і навички самоконтролю та самооцінки [104].

Якщо вміння вчитися має стосунок до здатності людини розв'язувати проблеми пізнавального характеру, ефективним може бути навчальний процес, організований за логікою розв'язання дитиною проблем пізнавального характеру. Свого часу А. Айнштейн зазначав: «Формулювання проблеми часто більш суттєве, ніж її розв'язання... Постановка нових питань, розвиток нових можливостей, розгляд старих проблем під новим кутом зору вимагають творчої уяви і відображають справжній успіх у науці» [42, с. 78].

Недарма компетентність, що виступає сьогодні інтегрованим результатом освіти, учені також пов'язують зі здатністю людини розв'язувати різноманітні проблеми. Тому поділ ключових компетентностей у науковій літературі часто здійснюється відповідно до того, на які групи можна поділити самі проблеми. Якщо йдеться про життєві проблеми, то говорять про життєву компетентність, якщо про професійні проблеми – про професійну компетентність і т. д.

За результатами наших спостережень, деякі труднощі педагогів щодо формування чи вдосконалення компетентності взагалі та ключової навчально-пізнавальної компетентності зокрема пов'язані зі стереотипним побутовим розумінням того, що є проблемою і що означає розв'язувати її у психологічному сенсі.

Вважається, що проблеми для людини створює світ. Але світ поза людиною не має проблем, вони виникають у «людській голові» через певні обставини, існуючі чи навіть надумані. При цьому обставини, що спричинюють виникнення проблеми в одній людині, в іншій не знаходять такого відгуку. Що більше, одна й та сама людина в різному віці чи в різний час на одні й ті ж обставини може реагувати як на проблемні або ні. Тому перше, що важливо усвідомити, працюючи над створенням умов для формування чи вдосконалення компетентності дітей, – проблеми породжуються внутрішнім світом людини. Все, що формує внутрішній світ, і є першопричиною проблем.

Людина ніколи не розв'язує чужі проблеми, бо якщо вона щось усвідомлює як проблему, то це витвір її особистості, навіть за умови, що це пов'язано з іншими людьми. Окрім цього, якщо розглядати особистість із точки зору гуманістичної психології, то потенції і прагнення розвитку

особистості спричинюють внутрішні суперечності, які часто й є джерелом проблем. Зовнішні обставини можуть створювати умови, але не визначають розвиток. Навколишній світ не може змусити людину щось зробити, він провокує, спокушає, запрошує тощо, але рішення людина приймає сама, і тому відповідальність також лежить на ній. Приписування зовнішнім обставинам визначальної ролі – це відгомін технократичного підходу до вивчення особистості.

На практиці інколи доводиться бачити, як педагог, керуючись наміром «проблематизувати навчання» (зі слів педагогів), виголошує проблему, описує її. Але, як впливає зі сказаного вище, чия проблема, той її і розв'язує. До речі, учні розв'язуватимуть свої проблеми, сформульовані ними, які можуть бути пов'язані навіть із тим, як сподобатись учителеві, сусідові по парті тощо. Проблема існує тоді, коли є дискомфорт, суперечність, що виникає у практичній діяльності. Отже, варто не озвучувати проблему, а побудувати роботу з дітьми у такий спосіб, щоб учні усвідомили її наявність. Інакше кажучи, дитина має «побувати» в ситуації, в якій вона щось знає і вміє, де вона щось відчуває, а чогось ще не знає, тобто усвідомлює межі невідомого. Так, К. Поппер зазначав: «Пізнання починається з напруги між знанням і незнанням. Нема знання без проблем, але й нема проблем без знання» [94].

Ще один важливий момент стосовно людини і проблеми – в останній не завжди ховається зло. Водночас у побутовій свідомості панує думка, що проблеми – це погано, а щастя там, де їх немає або, принаймні, менше. Але якщо людина не бачить жодних, наприклад навчально-пізнавальних, проблем, то найімовірніше, вона не може фіксувати певних суперечностей між наявною в неї кількістю знань і умінь та бажаною, що мали б зумовлювати розвиток. Очевидно, деякі проблеми не усвідомлюються, що допомагає створити ілюзію щастя чи комфорту. Але не можна розв'язати проблему чи навчитися її розв'язувати, якщо ти її не усвідомлюєш або не бачиш. Тому усвідомлення, бачення проблем, що часто виражається в їх вербалізації, – один із показників компетентності і точно не є злом.

Якщо вибудувати логічну послідовність у педагогічному вимірі, то педагог мав би скеровувати процес навчання так, щоб в учнів з'являлося усвідомлення того, «що я знаю», і того, де є незнання, – це своєю чергою стає містком до природного бажання «хочу знати...» (цілепокладання). Адже незнання заважає виконувати певну практичну роботу і викликає труднощі. Йдеться саме про труднощі, а не тимчасові утруднення, які можна усунути якимись обхідними шляхами, без пізнання нового. Дискомфорт, що виникає від усвідомлення суперечності, – це не те, чого варто боятися педагогу як чогось емоційно непривабливого під час уроку.

Майстерність педагога полягає в тому, щоб допомогти учневі зрозуміти, що ставити запитання, розуміти, де є «незнання», – це крок уперед,

досягнення. Усвідомлення учнем проблеми може стати одним із критеріїв його успіху на уроці. Страх поставити запитання пов'язаний зі страхом виявитися не дуже розумним. Це передусім наслідок перевантаження дитини знаннями у вигляді інформації, коли вона засвоює головне правило гри – давати вчасно правильні відповіді, демонструвати, що вона знає.

Отож, **по-перше**, організація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці чи під час самопідготовки за логікою усвідомлення і розв'язання проблеми може сприяти формуванню у них відповідної компетентності, або вміння вчитися.

По-друге, для того щоб уміти вчитися, треба вміти провадити внутрішній діалог, коли предметом аналізу є, наприклад, не математична задача, а власна психічна діяльність (що мені вдалося, чому не вдалося...). Йдеться про *рефлексію* – здатність людини звертатися до свого внутрішнього світу, як деколи метафорично її визначають – мислення про мислення.

Завдяки рефлексії, на думку С. Рубінштейна, людина здатна здійснювати управління власною діяльністю, досягати мети [103]. Тому рефлексія прямо зв'язана з умінням вчитися. Важливо, щоб звернення учня до свого внутрішнього світу стало особливим акцентом обговорень на уроках. Емоційний бік діяльності повинні добре і повно виражати і діти, і вчитель.

Рефлексія, як зазначає Г. Щедровицький, – це механізм засвоєння, умова появи в індивіда нових способів діяльності й нових спроможностей [129]. Рефлексія дозволяє людині планувати, регулювати мислення, оцінити його правильність. Сприяючи переходу дитини в рефлексивну позицію, учитель тим самим забезпечує умови для спостереження й аналізу учнем власного пізнання і поведінки. Лише за допомогою рефлексії людина може осмислити, як треба діяти, щоб розв'язати проблему, на протигагу тому, як вона діяла раніше.

Можна ще отримати готовий алгоритм дій від учителя. Але це не матиме прямого стосунку до формування уміння вчитися, оскільки не результат, а процес вибудовування такого алгоритму є особливою цінністю. Такі слова, як «відкриття нового», «породження», «присвоєння», а не «засвоєння», «набуття», «формування» знань, повніше характеризують ефективний навчальний процес, покликаний опанувати уміння навчатися. Смісл, який вкладається в таку групу понять, як присвоєння, відкриття і породження знання, вирізняється тим, що визнається власна активність психіки людини, її здатність породжувати знання, а не тільки отримувати їх ззовні. Саме на «живе знання» (за Даяною Халперн) [122]) варто орієнтуватись учителеві. Тому не лише результат навчання (знання формул, уміння розв'язувати рівняння тощо), але й процес породження знання учнем у цьому випадку постає повноправним критерієм результативності й ефективності навчання.

Серед педагогів усе ще побутує уявлення про психіку як про «дошку, на якій можна щось написати». Під час підготовки одного з «відкритих» уроків

педагог запропонував ідею провести заняття не з усім класом, а з обраною («кращою», за його словами) половиною. Але показовим є не сам факт некоректної пропозиції, а подальше її аргументування – щоб показати «що і скільки діти знають» і продемонструвати з ними «якомога більше різноманітних методів роботи». Учитель вважає, що про ефективність заняття свідчить насамперед його робота, а не пізнавальна діяльність і емоційний стан учнів. Процес пізнання педагог, очевидно, не бачить як цінний і не розуміє, що цей процес забезпечує.

Під час обговорення іншого «відкритого» уроку педагога один за одним висловлювали здивування щодо великого обсягу нової для учнів інформації з теми, поданої учителем, який вів урок, і відсутності при поясненні нового матеріалу будь-яких спроб домогтися від учнів власних висновків щодо результату їхньої пізнавальної діяльності. Учитель сприйняв це як похвалу і аргументував свою позицію так: «Активні та інтерактивні методи роботи вимагають надто багато часу, тому, за законами математики, – якщо звичайна лекція засвоюється приблизно на 3 %, то що більше буде готової інформації подано на уроці, то більше учень знатиме...». Ось така математика для психіки. Очевидно, вона (психіка) сприймається як щось неживе, нединамічне, нездатне творити самостійно, а як комп'ютер чи платівка, куди треба якомога більше записати.

Наведені приклади свідчать насамперед про те, що психіку людини деякі педагоги вважають «губкою, що всмоктує знання ззовні» (саме так традиційно сприймають дитину, особливо маленьку). І навіть не допускається до розгляду в багатьох випадках той факт, що психіка в різному віці володіє різною активністю, що будь-який вплив на особистість заломлюється через раніше сформовані в неї якості, через досвід, очікування тощо, позаяк не завжди є прямо пропорційними добре подана інформація і рівень її засвоєння, а тим більше – розвиток особистості. Забезпечує цю активність психіки в тому числі й рефлексія.

Педагог повинен звертатися до психології, особливо, якщо потрібно відповісти на педагогічне запитання: «Що, як, коли робити?». У психології є відповідь на запитання: «Чим це є в (або для) психіці дитини?». Тоді й відповідь на запитання «Що, як і коли робити?» стане зрозумілішою.

За сучасних умов зміни мети освіти значну увагу слід приділяти аналізу різних точок зору на психіку, серед яких немає абсолютно неправильних чи істинних. Це дозволить сумніватися, а отже, шукати нове пояснення, не доводити до стереотипу те, що не може бути стереотипним, – усвідомлення шляху, яким рухається розв'язання людиною завдання. І якщо розуміти психіку з позицій гуманістичного підходу, то всі етапи процесу, усі механізми тощо слід розуміти інакше – навчання стане рухом по шляху в буквальному розумінні «подання нового матеріалу».

Хоча рефлексія, як психологічне поняття, добре висвітлена в педагогічній літературі, її функції і роль педагога недооцінюють. У конспектах уроків, виховних занять (навіть тих, що представлені в методичній літературі), рефлексії переважно відводять місце як окремому структурному елементу наприкінці заняття. У цьому випадку вона стосується уроку взагалі, а не процесу розв'язання певного завдання. Якщо ж педагог ставить собі за мету, щоб учні самостійно й осмислено прийшли до алгоритму розв'язання задачі, запитання для рефлексії чи інші способи її активізації мусить застосовувати і в основній частині уроку в процесі постановки та розв'язування навчальної задачі. Таким чином, активізація рефлексії виступає необхідною умовою «супроводу процесу думання учнів».

За результатами наших спостережень, на практиці рефлексія частіше стосується лише емоцій і переживань дитини. А ось те основне для вміння вчитися, що дає рефлексія, тобто звернення дитини до власних думок і дій під час постановки та розв'язування задачі, що має сенс для самостійного створення дитиною алгоритму її розв'язування, недооцінюється.

Сьогодні в педагогічній і психологічній літературі представлено різноманітні техніки активізації рефлексії учнів у навчанні, що допомагають провадити процес формування дитиною знань. За результатами наших опитувань, педагоги мало цікавляться цими техніками, оскільки міра сформованості вміння дітей вчитися, очевидно, не стає показником ефективності роботи вчителя.

Здатність добре рефлексувати пов'язана з розвитком рефлексивного мислення. Наведемо деякі **способи, що допомагають здобувачам освіти увійти в рефлексивну позицію:**

1. Культивування сумніву та критики. Вихованцям слід запропонувати не погодитися чи навіть оцінити те, що відбувається, сумніватись у всьому – думках авторитетів, прислів'ях, приказках, словах учителя і його діяльності. Це весело, незвично, дає насагу.

2. Моделювання. Разом із дітьми потрібно змодельювати явище, яке вивчається, діяльність. Закони, правила представлені у людській голові у вигляді моделей. Якщо людина розуміє суть явища, вона може зобразити його у вигляді моделі, тобто зобразити елементи явища у вигляді символів і позначити зв'язки між цими елементами.

3. Розгляд об'єкта через суб'єкт. Слід проаналізувати з дітьми, хто створив правило, художній твір, будинок, картину тощо, чому і коли, що це для творця означало... Після такого обговорення з'являється не поверхове розуміння, а відчуття усвідомлення суті. Згодом дитина, навчаючись, цікавитиметься такими питаннями.

4. Розгляд із різних позицій. Цей спосіб навчає вміння займати різні позиції, щоб бачити дійсність повніше, з різного боку. Позиції можуть бути запропоновані або обрані: «історик», «поет», «Президент України», «учень

школи», «мама учня», «дослідник», «критик», «директор школи», «лісничий», «відпочивальники в лісі» тощо. Розуміння можливості розгляду «одного й того ж» із різних позицій найкраще досягається не за рахунок пояснення, а в діяльності: «Спробуймо розв'язати цю проблему як батьки. А тепер – як учителі. А тепер погляньмо на це з позиції учнів».

5. Практикування звітності. Час від часу дітей треба спонукати до «звітування»: «Що ти робиш?», «Як ти це робиш?», «Навіщо ти це робиш?», «Як ви вважаєте, що зараз відбудеться?», «Чому ви так думаєте?». Це сприяє постійному залученню уваги дітей до свого внутрішнього світу. Учителю також може практикувати звіти перед дітьми: «Ось зараз я зрозуміла, що, можливо, нечітко сформулювала думку...», «Розповідаючи вам про..., я зрозуміла, що ...»

6. Звернення до досвіду дітей. Потрібно звертатися до досвіду дітей і заохочувати їх, щоб звернення було самостійним. Без звернення до свого «Я» не буває особистісно значимого знання. Учень фактично самостійно обирає відповідний зв'язок між тим, що розглядається, і тим, що актуалізувалося з його досвіду.

7. Зв'язування несумісного. Можна запропонувати зв'язати в одну схему чи лінійку послідовності те, що виглядає несумісним. При цьому дитина зв'язує віддалені точки свого досвіду. Як відомо, нові зв'язки між відомими елементами – це і є нове, творче знання.

8. Відмова учителя від ролі оцінювача. Можна практикувати заміну оцінних висловів учителя: «Це правильно», «Це добра ідея» на «Чи отримали ви саме ті результати, на які очікували?», «Чому вийшло по-іншому?». Тоді учні змушені оцінювати власну діяльність і рефлексувати: «Як я планував/ла, як я діяв/ла?». Це прямо пов'язане з формуванням у дитини вміння вчитися.

Навчальну діяльність, що є провідною саме у молодшому шкільному віці, Д. Б. Ельконін визначає як «діяльність спрямовану, що має своїм змістом оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять,... до такої діяльності мають спонукати адекватні мотиви. Ними можуть бути... мотиви набуття узагальнених способів дій, або, простіше кажучи, мотиви власного зростання, власного вдосконалення» [39, с. 174]. Ця цитата не лише відображає сутність навчальної діяльності, але й опосередковано вказує на особливості роботи педагога з управління класом під час самопідготовки.

Отже, йдеться про *мотиви власного зростання*, а не пов'язані з оцінкою за роботу, схваленням або несхваленням учителя, вихователя, батьків, однокласників. Дитина в 6–7 років уже розуміє, що процес чи результат її діяльності оцінюють оточуючі. І від того, яку модель поведінки вона вибудує стосовно цих оцінок, великою мірою залежатиме і її навчання, і якість мірою життя. А це своєю чергою залежить від того, чи дитина розуміє,

звідки береться її добрий чи поганий настрій, чому вона вчинила так чи інакше, як співвідносяться її вчинки з внутрішнім світом переживань тощо; чи готова змінюватися (набувати нових знань і вмій, змінювати звички, розвивати свої таланти тощо); як сприймає навколишній світ (події, інших людей).

І все це ще в дитинстві за певних умов може стати доступним і таким, що приносить радість. Наприклад, дитина змінюється не тому, що «погана», а тому, що це цікаво, приносить задоволення, адже розчарування можна перетворити на цінний досвід, а досягнення успіху має свою «формулу». Важливо, щоб дитина сприймала навколишній світ як дружній – такий, що навчає, надихає, а головне, вона може на нього впливати і навіть змінювати.

По-третє, під час уроків, занять із самопідготовки, роботи вдома можна створити або ні недефіцитні умови для формування мотивації дитини на особистісне зростання. Це залежить у тому числі від того, чи використовує вихователь створені педагогічні умови як засіб навчання і розвитку особистості здобувача освіти.

Уміння вчитися часто пов'язують із такими особистісними якостями, як працелюбність, самоконтроль і сила волі. Однак кожна людина може пригадати не один випадок зі свого життя, коли вона виявляла ці якості максимально, а також моменти, коли змусити себе щось зробити було вкрай важко. Перший варіант, безумовно, пов'язаний насамперед із особливим ставленням до предмета діяльності, тобто цінний для людини, а другий – ні. При цьому працелюбність, самоконтроль і сила волі можуть бути зумовлені різними мотивами – від бажання самозмінюватися і приносити комусь радість до прагнення сподобатися.

Уміння вчитися упродовж життя може стати постійною потребою особистості за умови, що під час навчання переважають мотиви, пов'язані зі самозмінюванням, зростанням. Інші мотиви мають тимчасовий ефект у процесі навчання або є основою формування інших якостей. Важливо також, щоб процес самозмінювання приносив задоволення, а не тільки результат, адже багато хто хоче стати розумнішим і кращим, але дорога до успіху часто видається нудною і довгою. Якщо ж ця дорога вільна від примусу, насильства, зневаги, вона також може бути радісною, бо людині притаманне бажання розвиватися й відчувати від цього задоволення.

Педагог може допомогти учневі відчути радість від навчання, застосовуючи дидактичні ігри, експериментування, сприяючи дитині осмислити ті зусилля, яких вона доклала для досягнення результату, тощо.

Сучасні перетворення в освіті зв'язані з інтеграцією змісту різних навчальних предметів. І пов'язують це зі змінами освітніх цілей, що «виходять» на компетентність. Навчальний матеріал теми чи навіть предмета не є самоціллю навчання; мета – розвивати психіку та особистість дитини засобами освітнього предмета.

Тому, **по-четверте**, щоб учні якомога повніше зрозуміли сутність певного явища, потрібно «вийти» на міжпредметний простір. Цьому сприяє інтеграція змісту навчальних предметів, адже різні предмети пов'язані з різними науками, які за допомогою різних законів пояснюють явище. Важливо «виходити» на інтеграцію як умову формування вміння вчитися. Дитина має звикнути розуміти суть явища, а не вивчати предмет, тему тощо. Організуючи навчання, слід спрямовувати мислення школярів на запитання «як це влаштовано?», «що це таке?», «чому воно існує?», а не на вивчення, до прикладу, параграфа.

Досліджуючи, намагаючись осмислити явище, людина формує в корі головного мозку велику кількість нових зв'язків. Дорослі (батьки, педагоги) стверджують про свої наміри і бажання сприяти формуванню у дитини вміння вчитися, бо це важливо для подальшої самореалізації, життєвого успіху здобувача освіти. Але бажання і навіть цілеспрямовані дії можуть не дати очікуваного результату, якщо дитина не бачить життєвого прикладу.

По-п'яте, важливо, щоб дорослі демонстрували належні моделі поведінки в ситуаціях, пов'язаних з браком у них знань чи вмінь, а також здобуванням знань, формуванням умінь і навичок, контролем і оцінкою власної діяльності. Натомість часто вчитель демонструє своєю поведінкою «я знаю все», а батьки по-різному – від «мені уже нічого не треба або нецікаво» (людина з важкою долею, що зупинилась у власному розвитку) до «я все знаю і вмію». Дитина схильна не так копіювати поведінку дорослих, як «сканувати» її цінності.

Діти досить рідко стикаються з проявами такої унікальної якості людини, як *толерантність до невизначеності*, що дуже важлива для формування вміння вчитися. Адже усвідомлення незнання пов'язане з невизначеністю щодо власного життя загалом, мети, шляхів, способів, засобів певної діяльності. Доросла людина зі сформованим умінням вчитися мала б демонструвати толерантність, тобто почуття комфорту; здатність сприймати ці ситуації як нормальних і навіть бажаних; спроможність розмірковувати над проблемою, навіть якщо невідомі всі чинники та можливі наслідки прийняття рішення; здатність приймати конфлікт і напруження, що виникають у невизначених ситуаціях, опиратись відсутності зв'язку та логіки в інформації, що надходить, приймати невідоме, сприймати нові, незнайомі та ризиковані ситуації як стимульовальні; готовність пристосуватись до невизначеної ситуації чи ідеї [114].

Компетентність, яка якість особистості, діагностується і формується в діяльності як побудова нових зв'язків між новим і раніше набутим досвідом. Цей індивідуальний досвід може бути пов'язаний із різними видами діяльності, а не лише з тією, якої стосується саме ця компетентність. Уміння вчитися, як одна з них, передбачає формування індивідуального досвіду участі людини в процесі навчання як такому. Цей досвід стосується

знань, умінь, навичок і бажання організувати свою працю для досягнення мети, саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю і самооцінки. К. Роджерс, один із основоположників гуманістичної психології, вивчав у коледжі землезнавство, згодом – історію, потім вступив до семінарії. Однак він ніколи не пошкодував, що так довго йшов до своєї професії і професійної компетентності. Радше, навпаки, він показував, як його досвід привів до справи всього життя. Пригадуючи навчання в коледжі, розповідав, що найбільше йому запам'ятався пристрасний виступ одного професора в галузі агрономії, що стосувався навчання і використання фактів, який підкреслив марність енциклопедичних знань заради знань і завершив свій виступ побажанням: «Не будьте проклятим візком із боєприпасами, будьте рушницею!». Далі вчений ішов власним шляхом, не переймаючись тим, крокує у ногу з представниками своєї професії чи ні [101].

Спеціально створені під час навчання ситуації та пережиті події є джерелом розвитку дитини. Формування вміння вчитися як компетентності по суті – це асиміляція нового досвіду як синтезу всіх складових за рахунок внутрішніх резервів особистості. Ці процеси несумісні з директивністю впливу педагога на дитину – примусом, муштрою тощо. Саме недирективність, як характеристика поведінки педагога, що передбачає безумовне прийняття, емпатію, дає змогу вивільнити «добру природу людини» [81], спрямовану на творення самого себе і світу навколо себе.

Виокремимо *сутнісні характеристики недирективності* як відсутності директив у взаємодії, організації навчання:

- відсутність обмежень;
- невизначеність наперед;
- співучасть здобувачів освіти в процесі особистісного розвитку;
- спрямованість на активізацію внутрішніх резервів особистості, пов'язаних із прагненням і здатністю розвиватися;
- створення умов для структурування суб'єктом навчання власного досвіду;
- висока міра відповідальності суб'єкта розвитку за результати;
- високий рівень сприйняття учасниками навчання одне одного і самого себе;
- створення атмосфери поваги та позитиву.

Формування вміння вчитися потребує від людини вольових зусиль, енергопотенціалу. Тому, як зазначає Т. Титаренко, людина може обирати некомпетентність, часто цього не усвідомлюючи [113]. Людина вважає: бути компетентним – значить розв'язувати проблеми, що важко, часто небезпечно для репутації, здоров'я, прибутків тощо. Обираючи стабільність, відчуття захищеності, вона обирає некомпетентність. На цьому шляху можна користуватися старими звичками, не докладати великих зусиль, не приймати самостійних рішень і відповідно не нести за них відповідальність.

Звичайно, є ще обставини, є ще обмеженість ресурсів, а не тільки вибір людиною некомпетентності. Дорослий (учитель, вихователь, батьки) може допомогти дитині розібратися у її некомпетентності, усвідомити її, а далі – стимулювати бажання розкрити свою особистість, можливості, які з різних причин не використовуються.

Отже, *психологічна сутність процесу формування уміння вчитися упродовж життя* – це діяльність зі сприяння розвитку і саморозвитку особистості дитини, що не має завершальної стадії, тобто є безперервним процесом.

1.2. Рекомендації педагогам і батькам щодо формування у дітей уміння вчитися

- Демонструйте як значимі для дитини дорослі моделі поведінки у ситуаціях, пов'язаних із браком знань і умінь, а також співвідносьте зі здобуванням знань, формуванням умінь і навичок, контролем і оцінкою власної діяльності. Не бійтеся казати «не знаю», спокійно визначайте проблему, ставте мету й обирайте способи її досягнення.

- Подбайте, щоб дитина ще до початку навчання у школі навчилася організовувати своє робоче місце. Допоможіть створити певні правила щодо того, коли вчитися, у якому порядку виконувати завдання, скільки часу має тривати процес навчання. *Це мають бути її правила.*

- Не робіть за дитину нічого з того, що вона може зробити сама. Це не свідчить про вашу любов до неї, це – опіка. Забагато любові не буває, буває надмірна опіка.

- Дитина може просити емоційно-вольової допомоги: «Посидь біля мене, коли я пишу», «ходи зі мною, я буду читати», «коли ти біля мене, я пишу краще» тощо. Сприймайте це по-іншому: «Тільки зовнішній контроль може змусити мене працювати добре». Уміння вчитися передбачає добрий самоконтроль. Емоційно-вольову регуляцію діяльності дитина також мусить здійснювати сама – це умова сформованості вміння вчитися. Поки дитина без вас не звикла працювати, ваша підтримка може виражатися словами: «Я знаю, що ти впорасься», «я бачу, ти можеш», «якщо спочатку вийде не так добре, спробуй знову», «іншим разом зробиш краще» тощо. Але не сидіть біля неї.

- У жодному разі не піддавайтеся на прохання підказати «на скільки дій задача», «що треба зробити спочатку – додати чи відняти», «герой оповідання хороший чи поганий» і навіть «правильно це чи неправильно». Цим дитина заявляє, що не хоче або не вміє думати. Переадресуйте запитання дитині: «А ти як думаєш?», «Чому ти про це запитуєш?». Ви підкреслите, що процес розв'язання більш цінний, ніж результат.

- Не поспішайте виправляти помилку чи вказувати на неї, запропонуйте перевірити, знайти інший хід розв'язання, повернутися до цього пізніше...

Що складнішим буде шлях до правильного результату, то більшим буде задоволення від його отримання. Порадійте разом із дитиною. Особливо підкреслюйте той факт, що вона сама зрозуміла, де помилилася.

- Спрямуйте мислення школярів на запитання «як це влаштовано?», «що це таке?», «чому воно є?», а не на вивчення, до прикладу, параграфа, теми тощо. Дитина має вникати в суть явища, а не вивчати параграф, тему. Не дбайте про те, щоб не вийти за межі предмета. Цьому допоможе інтеграція змісту навчальних дисциплін, як одна із характерних ознак сучасної освіти.

- Усі свої дорослі впливи (слова, дії, середовище) формуйте з урахуванням того, що світ, у якому живе дитина, має бути дружнім – той, що навчає, надихає, а не тисне, вимагає, примушує. Що більше, дитина може на світ впливати і навіть змінювати, пам'ятаючи, що він належить і іншим людям. Заохочуйте спроби дитини щось зробити, експериментувати, навіть якщо вона до кінця не впевнена у результаті.

- Похвала має стосуватись роботи як процесу, а не лише результату, особливо, якщо очікуваного результату дитина не отримала: «Мені сподобалося, як ти міркував/ла» або «ти цікаво виклав/ла свою думку» і т. ін. Оцінюйте роботу або вчинок дитини, а не її саму.

- Для того щоб дитина навчилася вчитися, вона має сама цього захотіти. Не слід формувати опосередковану мотивацію до навчання: «Навчаюся, бо мама похвалить», «куплять велосипед», «отримаю добру оцінку» чи навіть «вчуся, бо боюся покарання, поганої оцінки» тощо. Найкраща мотивація – безпосередня. Вона переживається як успіх від того, що є розуміння, усвідомлення чогось, розширення можливостей. Така мотивація додає сили, впевненості в собі.

- Навчання часто пов'язане з розчаруванням, труднощами в досягненні успіху. Перетворюйте разом із дитиною розчарування на цінний досвід, що дозволяє їй більше розуміти, могли. Запитуйте дитину у хвилини розчарування: «Що ти зрозумів/ла завдяки цій роботі?», «Що хорошого принесла тобі ця ситуація?» тощо.

- Демонструйте дитині зразки того, як можна думати, розв'язуючи ті чи інші проблеми, беручи до уваги й побутові. До зразків думання мають бути включені всі його етапи, у тому числі помилка й те, як ви зрозуміли, що це помилка. Можна погратися з дитиною в рольову гру, де персонажі не лише щось роблять практично, але й думають, переживаючи певні почуття.

- Практикуйте думання вголос, особливо, коли йдеться про складні проблеми. Таким чином, ви демонструєте дитині зразки побудови логічних зв'язків, узагальнень, систематизації тощо. Окрім цього, дитина вчиться приймати від дорослих не лише догми і накази, а ще й висновки, які зрозуміло звідки взялися. І ці висновки, на протигагу догмам, можна навіть поставити під сумнів, якщо з міркуваннями хтось не згоден.

- Якщо дитина зупинилася в міркуванні, не кажіть, що конкретно потрібно зробити, ставте запитання, які мала б поставити собі дитина, щоб зрозуміти, як діяти. Звертайтеся у запитаннях до більш загального стосовно того, над чим міркує дитина. Наприклад, коли шукає спосіб додавання, запитайте: «А що означає додати?», коли є труднощі з виділенням частини мови, запитайте «Що означає виділити цю частину мови або частину мови взагалі?».

- Не намагайтеся нав'язувати чи приписувати дитині власні думки. У вас інший досвід навчання, ви дорослі, а дитина народилася в інший час. Запитуйте, що вона думає з приводу того чи іншого явища, ситуації. І будете здивовані, які розумні ваші діти.

- Просіть дитину пояснити вам або персонажу з гри те, що вона вже вміє робити, що знає. Недарма побутує вислів: «Так пояснював, що сам зрозумів». Уточнюйте, кажіть чесно, що вам важко зрозуміти, якщо дитина «перескажує» чи пояснює плутано.

- Задовольняйте допитливість дитини не до кінця, залишайте їй простір для міркувань.

- Якщо з приводу того, про що вас запитує дитина, існують різні думки, чесно скажіть, що люди думають про це по-різному. Не намагайтеся при цьому робити оцінювальні висновки щодо правильності чи неправильності чиєїсь версії. Щодо правил моралі варто також міркувати альтернативно, бо дитина все одно рано чи пізно зіткнеться з альтернативою.

- Грайте у гру «Сумніви», де за правилами треба сумніватися в очевидному, у думках авторитетів, у приказках і прислів'ях, у тому, що показують по телевізору, тощо.

- Заохочуйте дитину після виконаної роботи «думати про свої думки», почуття і дії. Наприклад, коли вона розв'язала задачу чи прочитала художній твір, запитайте: «Що ти подумав/ла, коли...», «Що ти відчув/ла, коли зрозумів/ла...», «І коли це відчув/ла, що зробив/ла?» Це активізація рефлексії, що допомагає самостійно виходити на алгоритми дій, певні висновки, які знадобляться для подальшого навчання.

- Поводьтеся як супроводжувач, який не робить щось за дитину, не підказує, а йде поруч, дозволяючи їй відчувати плече. Тоді ваш вплив буде не директивним.

- Насамкінець, формуванню вміння дитини вчитися сприяє все, що так чи інакше спонукає її самостійно думати і діяти відповідно, незалежно від результату. Адже інколи тільки помилка може змусити переглянути свої міркування.

2. САМОСТІЙНА ДОМАШНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

2.1. Домашня навчальна робота: теоретичний і практичний аспекти

*Не прагніть розповісти на уроці про предмет вивчення все,
що ви знаєте, – під лавиною знань можуть бути поховані
допитливість і цікавість.*

В. Сухомлинський

Одна з функцій школи – навчити дитину вчитися. Відповідно потрібно навчити її вчитися самостійно, а не лише в умовах школи, де є спеціально організоване формувальне середовище. Цю роль мали б виконувати домашні завдання – вчити дитину самостійно шукати, добирати, аналізувати, використовувати інформацію і, як наслідок, – уміти застосовувати набуті знання і навички в самостійному житті.

Проблема організації домашніх завдань у освітньому процесі багатогранна й різноманітна. Її вивчали й описували багато вітчизняних і зарубіжних педагогів: В. Ф. Паламарчук, М. В. Богданович, Н. Б. Істоміна, А. М. Пишкало, Л. П. Кочина та ін. Кожен із них має власний погляд на цю проблему. Зміст поняття «домашнє завдання» трактують по-різному, називаючи його «домашня навчальна робота» чи «домашні навчальні завдання».

С. П. Баранов використовує категорію «домашня навчальна робота», яку розуміє як «форму організації самостійного, індивідуального вивчення школярами навчального матеріалу в позаурочний час» [46]. І. Підласий трактує процес підготовки домашніх завдань як самостійну навчальну діяльність учнів за завданням учителя, метою якої є розширення і поглиблення знань, умінь, отриманих на уроках, розвиток індивідуальних нахилів, здібностей і самостійне опанування знаннями, запобігання забуванню [89]. І. Харламов виокремлює термін «домашня робота учнів», який він розуміє як самостійне виконання вихованцями завдань учителя, спрямоване на повторення, глибше засвоєння матеріалу, його застосування на практиці, розвиток творчих здібностей і обдарування, удосконалення навчальних умінь і навичок.

Як бачимо, спільної думки щодо тлумачення поняття «домашнє завдання» немає. Проте ключовим словом є «самостійність». Адже основне завдання сучасної школи – створити такі умови, за яких кожна дитина хотіла б і могла самостійно здобувати необхідну інформацію, використовуючи її для власного розвитку, самореалізації, для розв'язання існуючих проблем.

Вихователі групи продовженого дня схиляються до тлумачення цього поняття Н.П. Волковою, на думку якої домашня робота – це самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків, що виконуються не лише вдома, а й у школі, зокрема, у групах продовженого дня, тому домашню роботу ще називають самопідготовкою, акцентуючи увагу на тому, що це не лише заучування поясненого на уроці, виконання вправ, але й самостійне вивчення нового матеріалу [21].

Самостійна домашня робота як форма навчання має **на меті** не лише закріпити, поглибити й розширити отримані на уроці знання, уміння, навички, але й навчити дитину вчитися самостійно. Завдяки багатоаспектності, домашнє завдання може виконувати різноманітні **функції** в освітньому процесі, а саме:

дидактичні: закріплення і поглиблення теоретичних знань, застосування знань на практиці, узагальнення і систематизація, підготовка до засвоєння навчального матеріалу;

розвивальні: розвиток ініціативи та пізнавального інтересу до розумової і творчої діяльності;

виховні: виховання відповідальності, охайності, працелюбності; стимулювання інтересів учня до самостійної роботи; засіб зближення навчання і самоосвіти.

Працюючи над домашнім завданням, учень продовжує навчатися. Тому, задаючи завдання додому, педагог має враховувати такі принципи:

- ✓ взаємозв'язок класної і домашньої роботи;
- ✓ самостійна навчальна діяльність учнів;
- ✓ конкретизація навчального матеріалу;
- ✓ диференціація і дозування домашніх завдань;
- ✓ систематичність;
- ✓ доступність [2].

Основні елементи домашнього завдання в освітньому процесі схематично представлені на рис. 1.

Лише гармонійне поєднання мети домашнього завдання, його функцій і принципів може бути запорукою грамотного виконання самостійної роботи здобувачами освіти, а за її результативність відповідає вихователю як керівнику процесу самопідготовки.

На ефективне опанування нового матеріалу впливають і інші чинники. Психологи з'ясували, що засвоєння знань набагато ефективніше, якщо воно розосереджене в часі. Первинне сприйняття і закріплення знань відбувається на уроці за ефективною організації навчального процесу, але воно обов'язково має бути підкріплене подальшим обмірковуванням, застосуванням нових знань, пов'язуванням нового зі старим, його творчою переробкою. Лише ті знання стають переконаннями, що переосмислені, самостійно обдумані, пережиті.

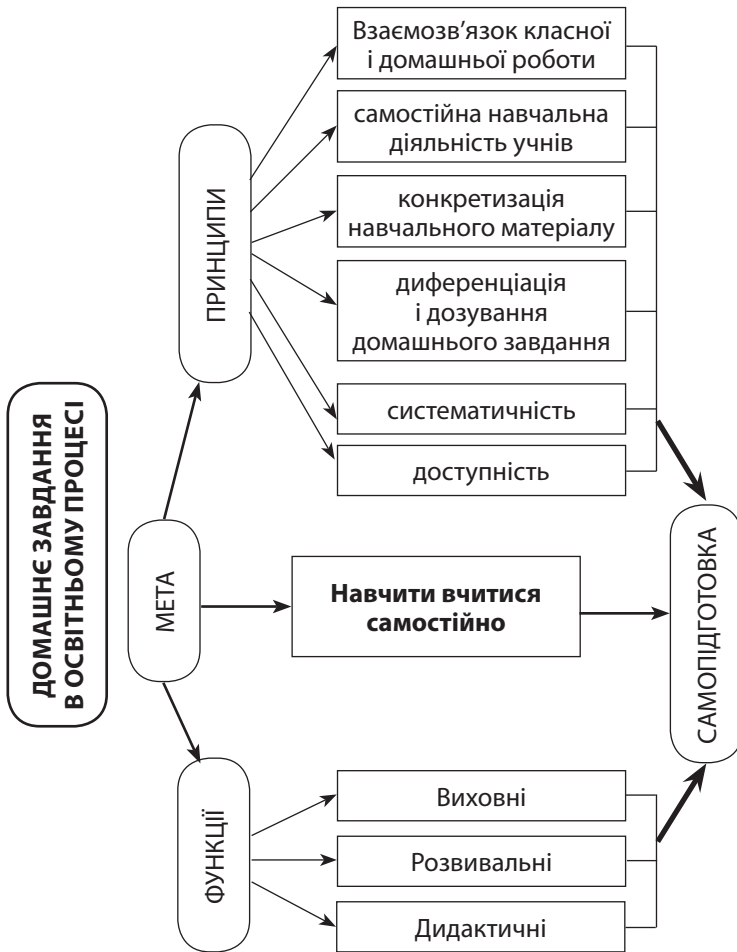

Рис. 1

Від того, наскільки успішним є процес виконання домашніх завдань, часто залежить успішність навчання загалом. Але організація домашньої навчальної роботи, мабуть, найважча ланка в освітньому процесі. Багато сторін цієї проблеми вимагають найпильнішої уваги [37].

Для ефективнішого засвоєння навчального матеріалу важливі також диференціація та індивідуалізація домашніх завдань.

Домашню навчальну роботу можна диференціювати залежно від підготовки учнів, їхніх індивідуальних особливостей сприйняття, пам'яті, мислення, урізноманітнюючи її зміст і характер [1]. Диференційовані домашні завдання задовольняють потребу у тренуванні, дозволяють заповнити прогалини у знаннях. Індивідуальні домашні завдання повинні отримувати

не лише ті діти, що мають труднощі з навчанням, а й обдаровані, позаяк такі завдання сприяють розвитку здібностей, поглибленню знань.

Сьогодні точиться чимало дискусій з приводу того, чи потрібні домашні завдання, адже діти надто втомлюються на уроках. Та ще й виконувати їх часто доводиться разом із батьками, що мають багато інших справ або не мають бажання. Однозначної відповіді щодо домашніх завдань немає, оскільки є чимало аргументів «за» і «проти». На сторінках одного з інтернет-видань 9 липня 2017 р. відбулася дискусія на тему «Чи добре, коли в школі задають додому так звані домашні завдання?», за результатами якої «за» проголосували 52,8 % респондентів, а 47,2 % – проти. Серед важливих аргументів за таку форму навчання називали: формування у дитини навичок самостійності, відповідальності, можливість батьків долучитися до освітнього процесу тощо, проти – перевтому, неможливість через брак часу займатися улюбленими справами, відмову від активного відпочинку [46].

Сучасні технології і методики навчання дають чимало нових можливостей, які без домашньої роботи недосяжні. Наприклад, за принципом навчання «перевернутий клас», авторами якого вважають американських учителів хімії Аарона Самса і Джонатана Бергманна [85], дитина вдома може опрацювати новий матеріал, а в класі – закріпити знання, розв'язуючи вправи, завдання, проводячи дослідження тощо. Можливість опанувати частину матеріалу вдома дає змогу самостійно керувати своїм часом, обирати місце і спосіб навчання, вибудовувати власний темп роботи, слідкувати за правильною поставою, освітленням і чистотою робочого місця. Іншу частину матеріалу дитина вивчає з учителем, звикає працювати у групі, що теж розвиває риси, які знадобляться в майбутньому: конкурентоспроможність, уміння прислухатися до чужої думки та висловлювати власну, аналізувати, робити висновки, переборювати труднощі й досягати поставленої мети.

Упевнено стверджувати, що домашні завдання потрібні, не можна. Однак вони допомагають краще засвоїти матеріал і, як наслідок, підвищити інтелектуальний потенціал, а також навчитися самостійності та сформува-ти в собі почуття обов'язку. Отже, цілком зрозуміло: домашня навчальна робота корисна й ефективна щодо закріплення набутих на уроці знань, умінь і навичок. Проте слід пам'ятати, що домашня навчальна робота вимагає чіткого і правильного нормування. Перевантаження шкодить фізичному і розумовому розвитку дітей, негативно впливає на їхнє навчання і виховання [21].

Згідно з чинними Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів (ДСанПіН 5.5.2.008-01), у 1 і 2 класах домашніх завдань не задають. Обсяг із усіх предметів має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували у 2 класі 45 хв, у 3 – 1 год. 10 хв, у 4 – 1 год. 30 хв [35]. У наказі МОН України від

25.06.2018 р. № 677 «Про затвердження порядку створення груп подовженого дня у державних і комунальних закладах загальної середньої освіти», зокрема в п. 8, зазначено, що на виконання домашніх завдань (за наявності) відводиться **не більше 60 хв.**

Визначаючи обсяг домашніх завдань, необхідно враховувати темп і ритм роботи учнів, навантаження їх навчальною роботою цього та наступного днів, стану здоров'я. Не рекомендується задавати домашні завдання на канікули, на вихідні та святкові дні [1].

Швидкому та успішному виконанню домашніх завдань допоможуть чіткі та послідовні вказівки вихователя, зведені у пам'ятку, яка є своєрідним орієнтиром. Опрацювавши пам'ятки для дітей під час самопідготовки С. А. Данилюка [34], ми вивели власний алгоритм домашнього завдання.

Алгоритм домашнього завдання під час самопідготовки

1. Прибери з робочого місця усі зайві речі, залишивши лише необхідні.
  2. Розгорни щоденник і з'ясууй, що задано додому.
  3. Зошити, підручники, канцелярське приладдя склади в такому порядку, в якому виконуватимеш домашнє завдання.
  4. Сядь зручно, прослідкуй за правильною поставою та освітленням робочого місця.
  5. Склади план виконання домашнього завдання. Спочатку виконуй складніші завдання, а потім – легші.
  6. Скористайся пам'ятками для виконання тих чи інших завдань.
  7. Роботу починай із повторення теоретичного матеріалу, згадай правила, які ви вивчали на уроці.
  8. Якщо виникли труднощі, зроби невелику перерву, й лише потім повертайся до виконання завдання.
  9. При потребі скористайся додатковою літературою і демонстраційним матеріалом.
  10. Не відволікайся на сторонні справи, слідкуй за раціональним використанням часу.
  11. Якщо втомишся, зроби невелику перерву, виконай декілька фізичних вправ.
  12. Виконавши завдання, уважно перевір його. Потім запропонуй сусідові/сусідці помінятися зошитами: нехай перевірить твою роботу, а ти – його/її.
  13. Проаналізуй виконане завдання і труднощі, які виникли під час його виконання.
  14. Виконавши домашнє завдання, прибери робоче місце.
- Запропонувавши дітям такий алгоритм, педагог зможе організувати якісне виконання домашнього завдання, при цьому зберігаючи їхнє здоров'я, хороший настрій і створюючи для них ситуації успіху.

Вихователь відповідає не лише за організацію чіткого та якісного виконання домашнього завдання, а й за вибір форм контролю та способів його перевірки. Завдання педагога в руслі розвитку самостійної навчальної діяльності учнів – виховати у них навички самоконтролю і здатність самостійно прогнозувати результати власної діяльності.

Деякі діти, прочитавши параграф чи розділ підручника двічі, вважають його засвоєним і роботу завершеною. Потрібно навчити дітей перевіряти себе (наприклад, відповідати на контрольні питання підручника, викладати основний зміст матеріалу товаришеві, переказувати йому прочитане, коротко формулюючи найважливіше), а також навичок самоконтролю під час підготовки домашніх завдань [63]. Можна, до прикладу, розписати ролі у процесі організації самопідготовки.

Педагог:

1. Підтримує невпевнених, заохочує відповідальних.
2. Консультує тих, хто потребує допомоги.
3. Підбиває підсумки колективної та індивідуальної роботи.
4. Обов'язково підкреслює індивідуальний темп творчого самовиявлення і динаміку росту.
5. Приділяє увагу не тільки результатам діяльності, але й власне процесу навчання.

Учні:

1. Оцінюють свою роботу під час самопідготовки.
2. Визначають результативність своєї роботи.
3. Обмінюючись зошитами, здійснюють взаємоперевірку виконаних завдань.
4. Аналізують труднощі, з якими зіткнулися у процесі виконання завдань.

Якість виконання домашніх завдань контролюють як вихователь, так і учні. Педагог здійснює фронтальну, індивідуальну та перевірку-консультацію, а учні – само- і взаємоперевірку (рис. 2).

Фронтальна перевірка передбачає колективне обговорення виконаного завдання, виявлення допущених помилок, аналіз причин і шляхи їх усунення. Така перевірка передбачає оперативне опитування всіх учнів.

Індивідуальна перевірка має на меті перевірку знань, умінь і навичок лише деяких учнів. За такої форми перевірки більшість учнів залишаються пасивними, тому важливо активізувати увагу всієї групи. За допомогою, наприклад, таких прийомів, як продовження або рецензування відповіді, внесення до неї доповнень і уточнень. На одне й те саме запитання може бути вислухано декілька відповідей, аж до правильної і вичерпної [21].

Перевірка-консультація. Здійснюючи перевірку, учитель вказує на помилки, якщо вони є, та інструктує учнів щодо правильності виконання завдань.

Самоперевірка. Учень перевіряє хід і результати виконаної роботи самостійно. Навички індивідуального самоконтролю формуються протягом усього навчання за допомогою фронтальних перевірок та інших видів самоконтролю.

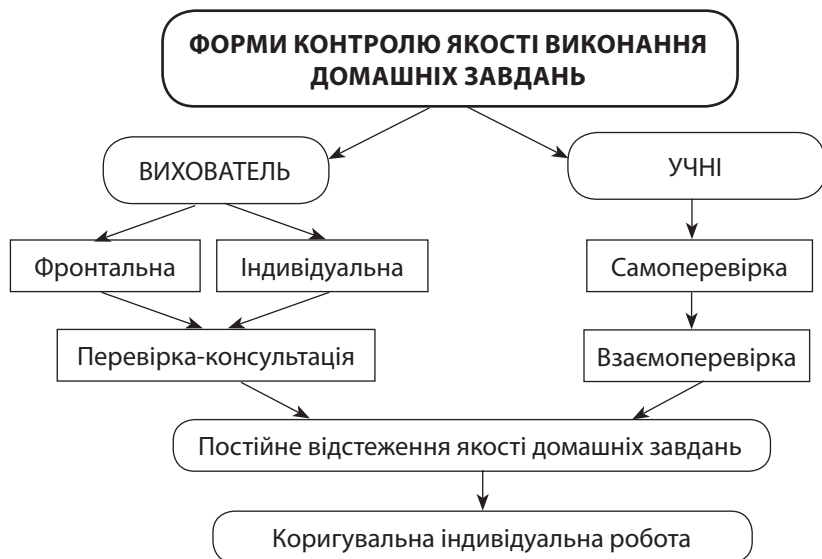

Рис. 2

5. *Взаємоперевірка* – кожна дитина виступає у ролі учителя. За допомогою взаємоперевірки поглиблюються знання та вміння, розвиваються увага та навички самоконтролю.

Необхідні умови для навчання учнів самоконтролю є [63]:

- ✓ засвоєння цілей майбутньої роботи;
- ✓ засвоєння зразків остаточного результату і способів його одержання;
- ✓ звіряння ходу роботи і досягнутого результату зі зразками;
- ✓ оцінювання стану виконаної роботи;
- ✓ аналіз допущених помилок і з'ясування їх причин.

Таким чином, у процесі самоконтролю в учнів розвиваються уміння керувати своєю навчальною діяльністю, здійснюється поступовий перехід від інструктування, керівництва з боку педагога до самовиховання і самоорганізації.

Професійні вміння і навички, співпраця вчителів початкової школи і вихователів, зацікавленість у результатах своєї роботи – чинники, що забезпечують успіх у формуванні умінь і навичок самостійної навчальної роботи учнів.

Основи умінь і навичок самостійної роботи закладаються на уроках, потім розвиваються і вдосконалюються під час самопідготовки. Учні не лише

глибше засвоюють матеріал, але й навчаються обмірковувати, усвідомлювати власну пізнавальну діяльність.

Усе це сприяє позитивному ставленню до навчання, розвитку організованості, почуття відповідальності, критичного ставлення до себе, підвищенню якості знань, розумовому розвитку та формуванню життєво важливих якостей особистості.

Необхідним етапом самопідготовки є підбиття підсумків роботи. Педагог проводить відстеження якості домашніх завдань, при потребі здійснює коригувальну індивідуальну роботу з дитиною. Вихователь відзначає старанність і самостійність, позитивні сторони й недоліки в роботі усіх дітей, відзначає тих, хто працював самостійно, підбадьорює невпевнених у собі, заохочує сумлінних.

Роль домашньої навчальної роботи у шкільному навчанні дуже важлива. Чи буде дитина регулярно і якісно її виконувати, залежить, зокрема, від способів і форм перевірки, які обирає педагог.

Перевірити домашнє завдання можна такими **способами**:

- викликати одного або декількох учнів до дошки й опитати;
- провести фронтальне опитування в класі (опитування з місця);
- виконати аналогічне завдання;
- використати індивідуальні картки;
- зробити вибіркoву перевірку письмового завдання;
- провести самоперевірку або взаємоперевірку письмового завдання.

Вийти до дошки і розповісти правило або переписати із зошита виконаний приклад – багатьом учням здається дуже нудним заняттям.

Як же перевірити домашнє завдання? Потрібно гармонійно поєднувати традиційні та незвичайні, оригінальні форми і методи перевірки, які активізують розумову діяльність учнів, підвищують самостійність, народжують і зберігають мотивацію регулярно і якісно виконувати домашню роботу. Пропонуємо декілька форм перевірки.

Дискусія. Учнів слід об'єднати в групи, кожна з яких виступатиме на захист своєї позиції або погляду на проблему. Одна точка зору може бути викладена в підручнику або довіднику, а інша, відмінна від неї, може належати комусь із учнів. У дискусії важливі міркування й аргументи, а результатом її стане глибше пізнання суті вивченого явища.

Питання авторові (у формі інтерв'ю). Учитель пропонує учням придумати декілька запитань авторові відкриття, винаходу, твору, щоб глибше пізнати його зміст. Відповідати на запитання можуть найбільш підготовлені учні. До прикладу, перевіряючи домашнє завдання з хімії, можна адресувати питання, що цікавлять, Дмитру Івановичу Менделєєву, з фізики – Ісааку Ньютону, з геометрії – Піфагору, із зарубіжної літератури – Федору Михайловичу Достоевському.

Тематичний кросворд. Багато дітей захоплюються розгадуванням кросвордів, виявляючи при цьому наполегливість і зацікавленість. Вихователь чи хтось із учнів складає кросворд на відповідну тему і пропонує розв'язати його учням. Особливо діти люблять інтерактивні кросворди, які можна розгадувати усім класом.

Несподівані запитання. Завдання вчителя: сформулювати запитання по-іншому, ніж у підручнику після параграфа. Якщо учень добре підготувався, то в нього не виникне труднощів із відповіддю. Несподівані запитання урізноманітнюють перевірку.

Рецензія на усну відповідь. Учням пропонується вислухати відповідь однокласника, підготувати й виступити з усною рецензією на цю відповідь (з урахуванням переваг і недоліків, внесенням доповнень і уточнень).

Взаємна перевірка. Під час перевірки письмового домашнього завдання з хімії, фізики або англійської мови, математики можна запропонувати учням обмінятися зошитами, перевірити виконання завдань, поставити одне одному оцінку та розповісти про виявлені помилки, обговорити разом спірні питання.

Короткі письмові відповіді. Замість усного опитування вихователь просить відповідати на нескладні запитання до теми письмово. Відповідь має складатися з двох-трьох слів. Таке завдання допомагає глибше засвоїти теоретичні знання.

Звіряння з проєктором. Правильний варіант виконання домашнього завдання вихователь виводить на екран проєктором. Учні звіряються з ним, виправляють допущені помилки, отримуючи необхідні коментарі.

Солідарне опитування. Якщо дитина біля дошки не може впоратися із завданням, необхідно звернутися по допомогу до класу. З-поміж тих, хто бажає допомогти, педагог обирає найбільш підготовленого учня і пропонує йому пошепки дати підказку товаришеві. Як варіант – учень біля дошки сам обирає того, чиєї допомоги він потребує, а педагог дає «тренерові» 10–15 хв на підготовку.

Взаємне опитування. Учитель доручає трьом найбільш підготовленим дітям провести опитування тих, хто підготувався на оцінку «10–12», «7–9» або «4–6». Учень, що записався у третю групу й успішно відповів на питання, може ще раз спробувати свої сили.

Тихе опитування. Вихователь неголосно розмовляє з одним або кількома учнями, а весь клас виконує інше завдання.

Опитувальний ланцюжок. Такий спосіб опитування рекомендується застосовувати для отримання розгорнутої і логічно побудованої відповіді. При цьому один учень починає відповідати, учитель у будь-якому місці жестом перериває його і пропонує продовжити думку комусь іншому.

Гра «Малюємо відповідь». Педагогу необхідно підготувати запитання з вивченої теми, відповіді на які діти зможуть швидко й просто намалюва-

ти. Дітей слід попередити, що відповіді треба не озвучувати, а зображувати на папері.

Гра «Поплескаємо-потупаємо». Учитель ставить запитання і пропонує варіанти відповідей на них. У разі правильної відповіді діти поплескають у долоні, якщо ж відповідь неправильна – тупають ніжками.

Командна гра «Що і чому?». У створених командах педагог призначає капітанів. Завдання для кожної команди полягає у формулюванні запитань після вивченої теми і почергової відповіді на них. Право відповіді надає капітан. Важливо, щоб у обговоренні брали участь усі члени команди.

Гра «Семицвіточка». Педагог заздалегідь готує паперові квіти зі семи кольорових пелюсток відповідно до кількості команд. За правильну відповідь команда отримує одну пелюстку. Грають доти, доки одна з команд не збере квітку повністю.

Гра «Лови м'яч». Гра проводиться в колі. Вихователь ставить запитання і кидає м'яч. Учень, який його упіймав, дає відповідь.

Ступінь ефективності виконання домашнього завдання значною мірою залежить від того, наскільки цікавою і різноманітною за формою і змістом буде його перевірка. Для досягнення ефективного результату запропоновані способи перевірки самостійної домашньої роботи учнів вихователь застосовує систематично і комплексно [104]. Таким чином, на кожному етапі самопідготовки учитель виступає як організатор освітнього процесу, заздалегідь моделюючи весь хід цього виду діяльності, прогнозуючи ймовірні труднощі та способи їх усунення.

2.2. Педагогічне керівництво самопідготовкою як основною формою освітнього процесу в другій половині дня

Комфортне перебування дітей у закладі освіти в другій половині дня безпосередньо залежить від фахової майстерності вихователя, який повністю відповідає не лише за життя і здоров'я учнів, але й за якісно виконане домашнє завдання, створення таких умов, завдяки яким діти почувалися б вільно, по-домашньому.

Дуже важко створити комфортні умови, коли в групі 30 дітей різного віку, з різними індивідуальними психофізіологічними особливостями, різним рівнем знань і самостійності, особливо під час самопідготовки, коли потрібно виконувати домашні завдання.

Спонукає, зацікавити, мотивувати – надзвичайно нелегке завдання для педагога, бо вихованці у другій половині дня налаштовані на ігрову діяльність. Батьки ж функцію вихователя вбачають у організації виконання учнями домашніх завдань, його контролі та повторенні матеріалу, що його вивчали на уроках у першій половині дня. І тільки вдале, грамотне керівництво самопідготовкою дозволяє збалансувати ці сподівання так, щоб і батьки, і діти були задоволені.

Якість самопідготовки залежить від її органічної єдності з уроками, педагогічного взаємозв'язку вчителя і вихователя, але найбільше – від професійної компетентності того, хто організовує та здійснює керівництво самостійною роботою учнів, враховуючи сучасні суспільні запити й індивідуальні потреби кожної дитини.

На думку С. А. Данилюка, вихователь – активний учасник самопідготовки, який навчає навичок культурної розумової праці. «Потрібно вчити своїх вихованців того, як готуватися до виконання домашніх завдань, як організувати своє робоче місце, як швидко знаходити в підручнику потрібну сторінку, заголовок, номер задачі, вправи. Усі ці «дрібниці» є певною системою розумової праці, що сприяють піднесенню якості знань, умінь і навичок учнів» [34].

Педагогічне керівництво самопідготовкою передбачає мету, завдання, структуру, а також вимагає від вихователя дотримання певних вимог і виконання функцій (рис. 3).

Навчальна мета самопідготовки:

1. *Інформаційна* – полягає в організації учнів для якісного закріплення і повторення системи знань, отриманих на уроках. Її здійснюють за допомогою завдань і вправ, що вимагають самостійної індивідуальної роботи.

2. *Розвивальна* – відповідає за всебічний розвиток інтересів учнів, їхніх потенціальних можливостей і пізнавальної діяльності. Під час самопідготовки розвиваються увага, пам'ять, мислення, мовлення, удосконалюються всі психічні процеси.

3. *Конструктивна* – сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок планування навчальної діяльності, розподілу та використанню своїх можливостей.

4. *Комунікативна* – полягає у формуванні позитивного ставлення до знань як до досвіду попередніх поколінь.

5. *Творча* – розкривається тоді, коли завдяки набутим знанням виникає потреба у творчому самовираженні.

Виховна мета самопідготовки:

1. *Гігієнічна* – сприяє міцному засвоєнню навичок гігієни розумової праці.

2. *Мотиваційна* – формує в учнів потребу у навчальній діяльності.

3. *Формувальна* – сприяє наполегливому і послідовному формуванню позитивних рис характеру, життєво важливих якостей особистості.

4. *Організаційна* – виявляється найбільш яскраво у створенні ситуації, необхідної для виникнення робочої атмосфери, що спонукає до виконання домашніх завдань.

Дидактичні цілі:

1. Закріплення знань, умінь, отриманих на уроках.

2. Розширення, поглиблення знань навчального матеріалу.

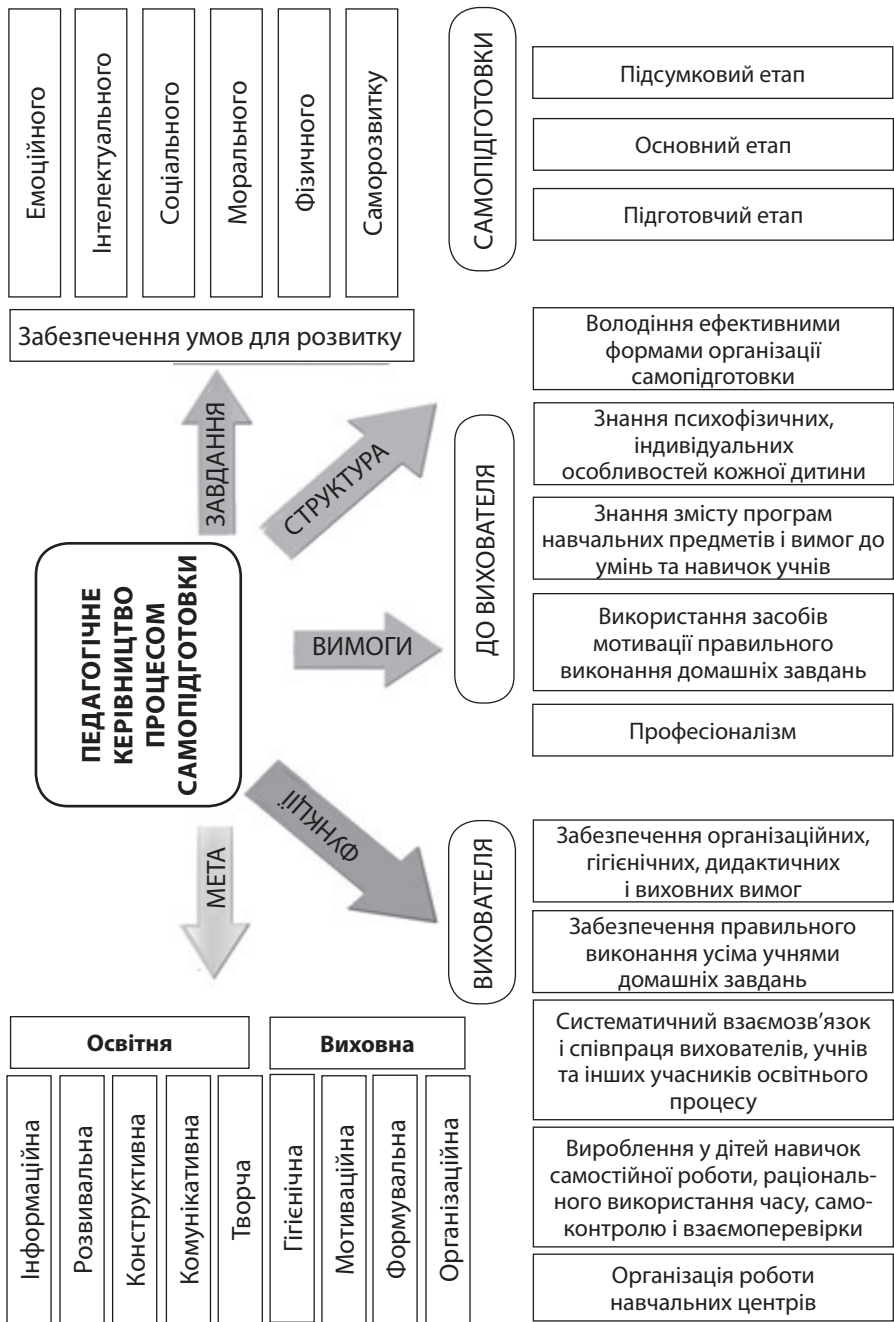

Рис. 3

3. Формування умінь і навичок самостійної навчальної діяльності.

4. Розвиток самостійності мислення, культури розумової праці [34].

Основне завдання педагогів початкової школи і вихователя зокрема – забезпечити умови для емоційного, інтелектуального, соціального, морального, фізичного розвитку кожного учня, а також сприяти його саморозвитку. Ці умови реалізуються через оновлення змісту навчальних програм, методики проведення уроку, форм організації освітнього процесу, в тому числі й організації домашньої самостійної роботи [73].

Функції вихователя:

1. Забезпечення вимог:

• *організаційних:*

- ✓ дотримання початку і кінця самопідготовки;
- ✓ наявність необхідних для заняття приладів, підручників, словників;
- ✓ забезпечення порядку на робочому місці;
- ✓ раціональне витрачання часу, відведеного на самопідготовку;

• *гігієнічних:*

- ✓ рівномірне і достатнє освітлення приміщення;
- ✓ переміщення учнів із віддалених і менш освітлених частин класу в більш освітлені;
- ✓ підтримання належного температурного режиму;
- ✓ регулярне провітрювання приміщення, в якому перебувають учасники освітнього процесу;
- ✓ підтримання чистоти і порядку;
- ✓ дотримання учнями правил особистої гігієни;
- ✓ слідування за правильною поставою вихованців під час роботи;
- ✓ проведення руханки, динамічних пауз;
- ✓ особливе ставлення до ослаблених хворобами дітей;
- ✓ надання дітям під час довготривалої самопідготовки перерв для неорганізованого відпочинку;

• *дидактичних:*

- ✓ заняття із самопідготовки проводяться систематично в один і той же час, мають певну тривалість;
- ✓ учні виконують завдання самостійно;
- ✓ перевірка виконаних завдань відбувається поетапно (самоперевірка, взаємоперевірка, перевірка вихователем);
- ✓ проводиться індивідуальна робота з дітьми, які не встигають вчасно виконувати домашні завдання;
- ✓ обсяг і характер домашніх завдань регулюється за допомогою взаємних контактів вихователя й учителя та нормування домашніх завдань відповідно до Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів (ДСанПіН 5.5.2.008-01);

• *виховних*:

- ✓ усебічне використання різних форм схвалення, що стимулюють будь-які прояви самостійності, мотивують дітей під час виконання завдань;
- ✓ недопустимість під час самопідготовки повчальних розмов з вихованцями та зауважень, які відволікають від роботи;
- ✓ толерантне ставлення до помилок учнів під час роботи над домашніми завданнями;
- ✓ заохочення наполегливості учнів під час роботи;
- ✓ залучення успішніших учнів до посильної допомоги товаришам за умови виконання ними своїх завдань [34].

2. Забезпечення правильного виконання усіма учнями домашніх завдань.

3. Систематичний взаємозв'язок і співпраця вихователів, учнів та інших учасників освітнього процесу, що дає інформацію про результати навчальної діяльності учнів під час самопідготовки, а також про індивідуальні темпи їхніх досягнень.

4. Вироблення у дітей навичок самостійної роботи, раціонального використання часу, самоконтролю і взаємоперевірки.

5. Організація роботи навчальних центрів.

Важливою функцією вихователя є створення сприятливого освітнього середовища, що передбачає налагодження роботи навчальних центрів, організація яких здійснюється для забезпечення дослідницької діяльності дітей, для формування самостійності, організації роботи в парах, у малих групах, а також індивідуально [80]. Вони впливають на формування, творчий та особистісний розвиток дітей. Злагоджена робота таких центрів суттєво розвантажить вихователя під час проведення самопідготовки, допоможе урізноманітнити виконання домашніх завдань, спрямувавши енергію дітей у правильне русло. Як наслідок, самопідготовка стане для учнів не важким продовженням уроків, а захопливим квестом із різноманітними етапами та цікавими справами.

Освітній портал «Педагогічна преса» пропонує так звану систему семи навчальних центрів, яка передбачає створення у класному приміщенні кількох різних за тематикою осередків [65]:

1) Центр відкриттів. Це простір для всіх тих речей, що розпалюють уяву дитини. Він може містити мистецькі та крафтові (рукодільні, саморобні) матеріали, диктофон, фотоапарат, магнітофон, настільні ігри, зокрема пазли, веселі книги та журнали, цікаві вправи та завдання, жартівливі задачі, ребуси, кросворди тощо. Можна запропонувати учням роботу над різними проєктами, у яких вони можуть використовувати ці речі.

2) Центр новин. У цьому центрі діти можуть керувати власним часом і запланованими завданнями – створювати списки справ, планувати роботу не лише під час самопідготовки чи протягом перебування у групі про-

довженого дня, але й на цілий день, тиждень чи місяць. Тут також можна розмістити короткі відомості про прогноз погоди, температуру повітря та світові новини. У цьому просторі діти діляться особистими або навчальними новинами.

3) Центр матеріалів. Створюється для того, щоб підготувати дітей до роботи. Тут можна розкласти олівці, ручки, маркери, степлери, ножиці, папір, клей, стрічки, тканину, паперові рушники, засіб для дезінфекції рук, усілякі інструменти, а також роздаткові та допоміжні матеріали: таблиці, схеми, карти, посібники, довідники, словники, пам'ятки-алгоритми тощо. Цей простір є зручним місцем для виконання домашньої роботи.

4) Комунікативний центр. У цьому осередку обговорюють те, що було вивчене, знайомляться, запитують–відповідають, а також рефлексують. Вихователь може нагадати, що всі працюють для досягнення спільної мети, оцінити прогрес дитини. На початку року педагог вестиме такі обговорення сам, але це триватиме лише до моменту, коли учні зможуть самостійно організовувати дискусії.

5) Центр тиші. Ділити простір класу, коли у групі велика кількість дітей, складно. Деякі учні люблять працювати на самоті. Для таких дітей потрібен центр тиші, щоб виконувати завдання, читати, писати, рахувати, вчити напам'ять або рефлексувати. Запасний стіл і вільна парта в кутку класної кімнати можуть стати зручним місцем для цього. Якщо це можливо, запропонуйте дітям навушники, що допоможе відфільтрувати шум у класі.

6) Центр вихователя. Це – маленький оазис. Він допоможе управляти професійними обов'язками. Використовуйте його, щоб показати свою особистість – розкладіть фотографії родини, друзів, домашніх тварин тощо. Цей центр – ваш професійний простір, де ви плануєте, оцінюєте, аналізуєте дані й завершуєте свою працю. Ви можете використовувати його для проведення розмов тет-а-тет зі своїми учнями. Також тут можна помістити різноманітні сертифікати професійного розвитку, що задасть бізнес-тон, коли батьки, колеги або адміністратори відвідуватимуть ваш клас.

7) Тематичний центр. Такий центр може слугувати місцем для речей, присвячених окремій темі, наприклад, святковим дням, календарним чи релігійним святам, окремій галузі, порі року. Інколи вихователі планують навіть окремі тематичні дні, присвячені чомусь чи комусь. Тому такий простір відводиться для тематичних книжок, цікавих відомостей, ігор, що стосуються тематики. Спробуйте розмістити тут різні допоміжні матеріали: діаграми з ключовими ідеями та стратегіями, картки тощо. Презентуйте основних людей у цій галузі, роздрукуйте терміни. Додайте на стіну візуальні ефекти та реальні об'єкти.

Рекомендуємо також створити **центр відпочинку**, облаштувавши його килимком, лавочками, вазонами, акваріумом тощо. Тобто створити такий куток, перебуваючи в якому дитина почувалася б зручно, по-домашньому.

Це місце, де можна полежати чи посидіти, пограти в ігри, з ляльками, скористатися гаджетами, переглянути мультфільм.

Представники Нової української школи (Н. З. Софій, О. В. Онопрієнко, Ю. М. Найда, М. С. Пристінська, І. О. Большакова) стверджують, що ефективна індивідуалізація навчального процесу може бути досягнена лише через організацію навчальних центрів (осередків), які відображають навчальні потреби й інтереси дітей, і пропонують створити в класах такі навчальні центри: центр (осередок) читання і письма; центр природознавства; мистецький центр або осередок малювання; математичний центр.

Створювати в класі необхідні саме для ваших вихованців осередки слід на початку навчального року. Не потрібно облаштовувати одразу всі сім центрів. Слід розпочати з тих, які найбільше потрібні, поспостерігавши за дітьми, проаналізувавши їхні фізіологічні та психологічні потреби. Якщо і вихователь, і вчитель початкових класів працюють із дітьми в одному приміщенні, потрібно спільними зусиллями облаштувати навчальні осередки, які вчитель зможе використовувати у першій половині дня, а вихователь – у другій.

Посібник НУШ «Порадник для вчителя» пропонує залучати дітей до організації середовища класу, вважаючи, що це мотивуватиме їх, допоможе сформувати почуття відповідальності. Для педагога важливо заохочувати дітей брати участь у прийнятті рішень щодо того, де розмістити навчальні матеріали, як оформити клас, визначити відповідальних за ту чи іншу роботу. Учні можуть допомагати розвішувати таблички з назвами навчальних центрів, розкладати навчальні матеріали, робити календарі днів народжень тощо. Інакше кажучи, діти самі повинні брати участь у організації своєї навчальної домівки [80].

Вимоги до організації діяльності вихователя під час керівництва самопідготовкою:

1. Володіти ефективними формами організації самопідготовки.
2. Знати психофізичні, індивідуальні особливості кожної дитини, рівень їхньої загальноосвітньої підготовки.
3. Знати зміст програм навчальних предметів і вимог до умінь і навичок учнів.
4. Використовувати засоби мотивації правильного виконання домашнього завдання та його своєчасного завершення.
5. Професіоналізм.

Отож, ми з'ясували, що, керуючи педагогічним процесом самопідготовки, слід враховувати мету й завдання цього виду діяльності, функції вихователя і вимоги, дотримуючись структури самопідготовки. Проте важливо не перестаратися з різноманіттям обраних форм, методів і прийомів, допоміжних засобів чи додаткових вправ, які можуть переобтяжити цей вид діяльності й спричинити різке зниження працездатності дітей.

Самопідготовка – це навчальна діяльність учнів, спрямована на розвиток їхньої самостійності, тому не треба надто опікувати дітей під час виконання ними домашніх завдань. Нехай працюють самостійно, навіть коли завдання виконують неправильно.

У посібнику О. Є. Гордійчук «Організація навчально-виховного процесу в ГПД» виокремлено помилки, яких часто припускаються вихователі під час проведення самопідготовки:

- ✓ пропозиція готового розв'язання задачі;
- ✓ використання знань і навичок учнів високого рівня навченості для письмового рівня ними завдань на дошці з метою копіювального списування іншими учнями;
- ✓ нівелювання контролю за старанним оформленням учнем письмових робіт;
- ✓ формалізм у доборі способів перевірки.

Автор зазначає, що подібне не має жодних коментарів і аргументів, якщо йдеться про необхідність набуття досвіду самостійності як вольової риси характеру вихованця [81].

Допомога учнів, які мають високий рівень навчальних досягнень, звісно ж, доречна й корисна на етапі виконання домашнього завдання, але не як творців правильного оригіналу виконаного завдання, а помічників, які можуть пояснити незрозуміле, а потім проконтролювати правильність його виконання. Це і є учні-консультанти, роль яких полягає не у виконанні домашнього завдання замість учнів, що не встигають, а в допомозі шляхом пояснення, тлумачення незрозумілого.

К. Д. Ушинський розглядав самостійну роботу учнів, керовану вчителем, як найважливіший засіб здобування знань, розвитку розумових здібностей, вироблення в них морально-вольових якостей. Основна вимога до керівництва самостійною роботою полягає в тому, щоб кожне завдання, його зміст і способи виконання були добре пояснені вчителем. Форми керівництва не повинні пригнічувати самостійність дітей, а навпаки – сприяти її розвитку. Важливо лише визначити, яка допомога доречна, а яка гальмує розвиток самостійності учня [34]. Допомога вихователя під час виконання дітьми самостійної роботи має бути формою сприяння, співучасті, а не підміни зусиль виконавця вміннями дорослого. Педагогу слід керуватися тим, наскільки його допомога об'єктивна й суб'єктивно потрібна.

У керівництві самостійною роботою молодших школярів слід дотримуватися таких правил [41]:

1. Ніколи не відмовляти учневі у допомозі, особливо, якщо вона об'єктивно необхідна, однак завжди дотримуватися її оптимального дозування.
2. Усвідомити, в чому полягають для учня певні труднощі (можливо, він щось забув, не засвоїв важливого положення чи просто нервує та ін.).

3. Перш ніж втручатися у діяльність вихованця, бажано передбачити, наскільки вона йому цікава, чи відповідає його нахилам і здібностям.

4. Рівень допомоги має узгоджуватися з віковими та індивідуальними особливостями дітей, рівнем сформованості у них відповідних знань, умінь і навичок.

5. Допомога передбачає лише можливість нагадати загальні положення, поставити навідні запитання, дати часткові вказівки, провести нескладну асоціацію. Із практики слід виключити прямі підказки або демонстрацію способу дії.

6. Слід створити всі умови для того, щоб учні мали змогу користуватися допоміжною інформацією.

Отже, освітній процес у другій половині дня передбачає створення такої атмосфери на заняттях із самопідготовки, за якої досягається максимальний успіх виконання завдань при повній самостійності учнів, адже один із найважливіших обов'язків вихователя – навчити дітей працювати, розвивати й удосконалювати навички самостійності в навчальній роботі.

Уміння створювати комфортне навчальне середовище для дітей, планувати їхню самостійну діяльність, добирати цікаві й ефективні форми роботи, стимулювати до подолання труднощів, дотримуючись комплексу правил і вимог під час керівництва самопідготовкою, – істотна ознака майстерності педагога. Та в будь-якому разі вихователь має творчо підходити до питання організації і проведення самопідготовки. Якщо він не самодосконалюватиметься, не застосовуватиме сучасні педагогічні технології, бажаного результату досягнути не зможе.

Щоб перевірити, чи правильно вихователь організовує, проводить і керує самопідготовкою, йому досить поспостерігати за такими показниками, як інформованість, організованість і активність учнів. Важливо також стежити за успішністю вихованців під час освітнього процесу.

2.3. Методичні рекомендації щодо організації та проведення самопідготовки

*Дитині недостатньо лише дати знання.
Ще важливо навчити ними користуватися*
Лілія Гриневич

Сучасний світ багатогранний і складний. Дитині вже недостатньо знань. Треба вміти застосовувати їх. Знання і вміння, взаємозв'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці [78]. У цьому контексті самостійна навчальна діяльність учнів у другій половині дня (далі – самопідготовка) набуває в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти особливої значущості.

Одне з основних завдань вихователя – зробити процес самопідготовки не тяжкою повинністю, а радістю, що приносить учневі задоволення від досягнутого.

Мета самопідготовки – формування в учнів ключової компетентності – уміння вчитися. Вона виявляється у здатності учня організувати й контролювати власну освітню діяльність.

Завдання самопідготовки – розширити, поглибити й закріпити отримані під час уроків знання.

Відповідно до орієнтирів концепції «Нова українська школа» у зміст компетентності уміння вчитись упродовж життя входять [78]:

- здатність до пошуку та засвоєння нових знань;
- набуття нових умінь і навичок;
- організація навчального процесу (власного та колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками;
- уміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення;
- вибудовувати свою навчальну траєкторію;
- оцінювати власні результати навчання;
- навчатися упродовж життя.

Таким чином, у процесі здійснення самостійної домашньої роботи:

- учень сам визначає мету діяльності або приймає учителеву;
- виявляє зацікавленість навчанням;
- докладає вольових зусиль і організовує свою працю для досягнення бажаного результату;
- відбирає або знаходить потрібні знання, способи розв'язання проблеми;
- виконує у певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії;
- усвідомлює власну діяльність і прагне її вдосконалити;
- виробляє уміння і навички самоконтролю та самооцінки.

Плануючи самопідготовку, вихователь повинен визначити мету конкретного заняття. Для прикладу:

- формування ключових компетентностей: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична грамотність; компетентність у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння навчатися упродовж життя; соціальні та громадянські компетентності; винахідливість; загальнокультурна грамотність; екологічна грамотність і здорове життя [78].

Вироблення вмінь і навичок:

- раціонального використання часу;
- працювати за зразком, таблицями, схемами тощо;
- само- і взаємоперевірки;
- організовувати своє робоче місце;
- самостійної діяльності;
- долати труднощі у навчанні.

Розвиток якостей особистості: відповідальності, організованості, дисциплінованості, обов'язку, честі, гідності, порядності, скромності, правдивості, толерантності.

Виховання: культури поведінки, усного та писемного мовлення, записів, ціннісних орієнтирів – ціннісного ставлення до суспільства і держави, до людей, до себе, до праці, до природи, до культури і мистецтва.

Ефективність самопідготовки значною мірою залежить від готовності вихователя до організації її проведення. Необхідно знати програму та вимоги до навчальних предметів, володіти методикою їх викладання. Слід налагодити тісний взаємозв'язок з учителями початкових класів через такі форми, як взаємопоінформованість в усній формі, ведення зошитів взаємозв'язку, дорожніх карт тощо.

Готуючись до заняття, педагог може скористатися «Конструктором самопідготовки» (рис. 4).

КОНСТРУКТОР САМОПІДГОТОВКИ

	<p style="text-align: center;">З'ЯСУВАТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – домашні завдання (що задано?); – зміст домашнього завдання, його обсяг
	<p style="text-align: center;">ПРОДУМАТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – мотивацію навчальної діяльності учнів; – зайнятість учнів, які найшвидше впорались із роботою; – способи й можливість допомоги тим учням, які ще не виконали завдання; – форми контролю за виконанням домашнього завдання; – узагальнення результатів самопідготовки
	<p style="text-align: center;">ПІДГОТУВАТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – дидактичний і роздатковий матеріал; – питання для роз'яснення домашнього завдання та аналогічні вправи; – індивідуальні завдання для закріплення
	<p style="text-align: center;">ЗАСТОСУВАТИ</p> <ul style="list-style-type: none"> – ігрові прийоми; – інтерактивні методи; – здоров'язбережувальні вправи; – диференційований підхід та індивідуальну роботу; – емоджі чи похвалки

Рис. 4

Важливо, щоб перед самопідготовкою учні активно відпочили на свіжому повітрі, а перед заняттям виконали гігієнічні та фізіологічні процедури.

Відповідно до Державних санітарних правил і норм улаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації освітнього процесу, самопідготовку учнів слід розпочинати о 16:00 [35].

Дані досліджень гігієністів і фізіологів свідчать про те, що перший максимальний рівень фізіологічних показників працездатності припадає на ранкові години (з 9:00 по 11:00). До 14:00 год. працездатність знижується. Удруге впродовж дня працездатність підвищується з 15:00 по 17:00 год. Тому рекомендуємо дотримуватися режиму дня і проводити самопідготовку щоденно в один і той же час.

Самопідготовка – не урок. Як організувати? Як розпочати заняття?

Вихователь може застосувати різні прийоми початку або кінця самопідготовки. Наприклад, прикріпити на дошку плакат «Правила самопідготовки», написавши правила тиші, поваги, взаємодопомоги, піднятої руки, «двох хвилин», «лічби до п'яти» тощо. Можна використовувати шапочки (їх одягають на початку заняття і знімають наприкінці) або зав'язувати хустинки чи стрічки.

Дієвим засобом під час організації самопідготовки може бути використання кольорових символів. На дошці або в Центрі матеріалів встановлюється предмет (круг, ковпак, стрічка тощо), наприклад, зеленого кольору, що символізує початок роботи. Поява синього кольору – відпочинок, жовтого – перехід до іншого виду діяльності тощо.

Для забезпечення дисципліни під час виконання домашнього завдання рекомендуємо застосовувати сигнальні картки, які вихователь роздає учням до початку занять (три картки: червоного, синього і жовтого кольорів). Якщо впродовж самопідготовки учень піднімає червону картку – це означає, що він потребує допомоги. До нього підходить вихователь або учень-консультант. Картка синього кольору означає, що дитина хоче вийти. Якщо учень виконав домашнє завдання з одного предмета і перейшов до іншого, на край парти кладе жовту картку. У такий спосіб вихователь зможе відстежувати етапи самопідготовки.

Радимо також прикріпити на дошці два круги: зелено-синього і зелено-червоного кольорів. Якщо дитині потрібно вийти, вона підходить до дошки й обертає круг, якщо це хлопчик – синім боком, а якщо дівчинка – червоним. У такий спосіб вихователь дізнається, хто вийшов з класу. Повертаючись, діти знову обертають круг зеленим кольором назовні. Дуже важливо обумовити рамкові умови (для прикладу, не більше двох учнів одночасно, тривалість відсутності тощо) на початку введення такого правила.

Найважливішою вимогою ефективного та результативного проведення самопідготовки є дотримання алгоритму і структурних етапів її проведення.

В алгоритмі організації самопідготовки конкретизовані дії вихователя.

СТРУКТУРА САМОПІДГОТОВКИ

<i>Підготовчий етап</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Організація групи; – проведення інструктажу безпеки життєдіяльності; – з'ясування змісту домашнього завдання; – мотивація; – визначення послідовності виконання домашнього завдання; – визначення регламенту
<i>Основний етап</i>	<p><i>1. Перший предмет</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – пригадування (повторення) теоретичного матеріалу; – виконання аналогічних вправ (за потреби); – самостійне виконання домашнього завдання; – само- і взаємоперевірка учнями; – контроль вихователя; – рефлексія. <p><i>2. Другий предмет</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – пригадування (повторення) теоретичного матеріалу; – виконання аналогічних вправ (за потреби); – самостійне виконання домашнього завдання; – само- і взаємоперевірка; – контроль вихователя; – рефлексія. <p><i>3. Третій предмет</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – пригадування (повторення) теоретичного матеріалу; – виконання аналогічних вправ (за потреби); – самостійне виконання домашнього завдання; – само- і взаємоперевірка; – контроль вихователя; – рефлексія
<i>Підсумковий етап</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Підбиття підсумків виконання домашнього завдання; – зворотний зв'язок/рефлексія

Ефективній самостійній діяльності учнів сприяє їхнє розміщення в класі. Не слід ігнорувати бажання дітей сидіти разом, закріплювати за кожним учнем місце. В умовах різновікової групи необхідно формувати групи за заданими домашніми завданнями. Ближче до вихователя слід розсаджувати дітей, які потребують більшої уваги.

АЛГОРИТМ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОПІДГОТОВКИ

Зміст роботи	Форми і методи
Підготовчий етап	
<i>Організація роботи</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Підготовка робочого місця; – об'єднання учнів у групи, розміщення їх у класі; – проведення інструктажу з безпеки життєдіяльності; – перевірка наявності підручників, зошитів, приладдя тощо

<i>Мотивація</i>	Заохочення до самостійного виконання домашніх завдань
<i>З'ясування обсягу домашнього завдання</i>	– Виявлення записів домашнього завдання у щоденнику та знаходження у підручнику; – визначення складності його виконання та наявності необхідного навчального приладдя
<i>Складання плану виконання домашнього завдання</i>	– Залежно від складності домашнього завдання рекомендується порядок його виконання (<i>спочатку – складніші завдання, а потім – легші</i>); – визначення регламенту
Основний етап	
<i>Налагодження зв'язку уроку та домашнього завдання</i>	Пригадування (повторення) вивченого на уроці
<i>Роз'яснення змісту домашнього завдання</i>	– Пояснення щодо виконання того чи іншого завдання; – повторення правил, виконання аналогічних вправ, прикладів; – використання пам'яток-алгоритмів, схем, таблиць, різноманітних цікавих вправ, задач на логічне мислення, усних обчислень, ігор тощо
<i>Визначення готовності учнів до самостійного виконання домашнього завдання</i>	Фронтальна та індивідуальна перевірка
<i>Диференційований підхід та індивідуальна робота з учнями</i>	Робота з трьома умовними групами: <i>1-ша група</i> – учні з високим рівнем самостійності (призначення з-поміж них «групи довіри»); <i>2-га група</i> – учні з достатнім рівнем самостійності під час самопідготовки; <i>3-тя група</i> – учні з низьким рівнем самостійної роботи
<i>Формування навички раціонального використання часу</i>	Забезпечення наявності в класі (кімнаті) годинника (<i>він має бути великим, із великими стрілками та цифрами</i>), застосування технології таймменеджменту
<i>Створення комфортного середовища</i>	Дотримання учнями запроваджених правил самостійної роботи (<i>використання фішок-похвалок, сигнальних карток</i>)
<i>Дотримання гігієнічних вимог</i>	– Застосування здоров'язбережувальних технологій; – слідкування за тим, щоб діти правильно сиділи, тримали ручки, олівці; – дотримання режиму провітрювання класу

Контроль за виконанням домашніх завдань	
<i>Учнями</i>	Здійснення самоперевірки та взаємоперевірки
<i>Вихователем</i>	– Перехід до виконання завдання з іншого предмета; – здійснення контролю за виконанням учнями домашнього завдання; – підбиття підсумків роботи
Підсумковий етап	
<i>Підбиття підсумків самопідготовки</i>	Аналіз якості роботи кожного учня, усієї групи учнів; – зворотний зв'язок/рефлексія

На початку навчального року необхідно провести інструктаж із безпеки життєдіяльності учнів під час самопідготовки.

Щоденно, перш ніж учні розпочнуть самостійну роботу, слід нагадати *правила безпечної поведінки*:

1. Перед проведенням самопідготовки потрібно підготувати робоче місце.

2. Повторити вимоги безпечної поведінки під час проведення самопідготовки.

2.1. Учні не можуть самовільно покидати приміщення.

2.2. Необхідно використовувати шкільне приладдя за призначенням та потребою.

2.3. Тримати ручку, олівець, косинець, циркуль та інше приладдя в пеналі або у спеціальних футлярах.

2.4. Дотримуватись правил користування гострими предметами (ручкою, олівцем, циркулем та ін.).

2.5. Словами чи діями не провокувати агресивну поведінку, що може призвести до конфлікту.

2.6. Власною поведінкою не створювати дискомфорт для інших.

2.7. Змінювати позу тіла, застосовувати руханку, динамічні паузи з метою профілактики стомлюваності, погіршення зору; зняття напруження, формування правильної постави тощо.

3. Вимоги безпечної поведінки після завершення самопідготовки.

Учні зобов'язані прибрати робоче місце та скласти особисті речі.

Санітарно-гігієнічні вимоги до проведення самопідготовки передбачають утримування робочого місця в чистоті та порядку. Але діти часто забувають прослідкувати за цим. Тому вихователю повинен перевірити забезпечення порядку на робочому місці. На парті мають бути лише потрібні для виконання завдань речі.

Доцільно виконувати домашнє завдання «сьогодні на сьогодні», коли у дітей є всі підручники, зошити для виконання домашнього завдання. Лише в деяких випадках можна відкласти вивчення якогось предмета, але

обов'язково запропонувати дітям залишити необхідне приладдя у школі, щоб скористатися ним наступного дня. Наприклад, у середу учням треба вивчити уроки з української мови, математики, читання, англійської мови, а в четвер – української мови, основ здоров'я, математики. Вони можуть перенести вивчення завдання з читання або англійської мови на наступний день.

Особливу роль для забезпечення самостійної навчальної діяльності та своєчасного завершення роботи відіграє *мотивація*. Для цього:

1. Застосовуйте ідентифікацію. Спонукайте учнів щось палко забажати. Головне – «щоб бажання виникли», а ви змогли б їх використати.

2. Враховуйте інтереси й нахили учнів. Починайте з того, що цікавить вихованців. Ідіть від яскравої форми до змісту, від емоцій до логіки.

3. Використовуйте наміри. Пам'ятайте: намір виникає на основі потреби. Находьте можливість допомогти учням у здійсненні їхніх намірів.

4. Заохочуйте бажання досягти визнання. Багато дітей навчаються не лише заради знань, а й заради престижу. Не слід нехтувати цим бажанням.

5. Шукайте чесноти, схвалюйте успіхи, давайте дитині шанс. Пам'ятайте, що завжди краще хвалити, ніж критикувати. Авансуйте найменші позитивні зрушення. Безпрограшний стимул – «Я вірю, що ти зможеш!».

6. Зробіть діяльність привабливою. Використовуйте зовнішньо привабливі й цікаві форми роботи, оформлення результатів кінцевої оцінки діяльності.

7. Інколи просто скажіть «Треба!». Але цьому заклику завжди надавайте особистісної спрямованості – «Це потрібно зробити! Ти ж вольова людина!».

8. Використовуйте ситуацію. Різні життєві ситуації, що виникли випадково, потрібно фіксувати й миттєво використовувати як стимул.

9. Створюйте атмосферу зацікавленості кожного учня як у власній роботі, так і в роботі всієї групи, колективу.

10. Стимулюйте учнів до використання різноманітних способів виконання завдань без побоювання помилитися.

11. Застосовуйте метод «Незакінчене речення».

12. Мотивуйте самостійну діяльність, створюючи ситуацію успіху. Просто скажіть учням: «У вас усе вийде, ви все зможете зробити. Усе буде добре!» І усміхніться.

Можна використати такі варіанти мотивації:

1. Мандрівка Країною слова. Запропонуйте дітям вибрати якусь літеру і придумати слово, значення якого характеризує успішного учня, якого вони взяли біз собою, подорожуючи Країною слова:

Р – розумний

У – уважний

Д – добрий

С – старанний

П – працьовитий

М – мудрий

2. Вправа «Відгадай слово». Доберіть кілька слів різних частин мови, запропонуйте дітям дібрати до них синоніми й антоніми. Наприклад, синонім до словосполучення *велика кількість* – багато, антонім – мало; *ввічливий* – вихований, делікатний – нечемний, нетактовний; *вродливий* – красивий – негарний; *ненька* – мама, матінка – мачуха; *радісний* – веселий – сумний.

Серед аргументів, що мотивують учня до самостійності, виокремлюють такі:

- зростає у своїх знаннях;
- уміє відстояти себе, власну думку;
- заявив про себе знаннями;
- пам'ятає, що твої знання – це шлях до успіху.

Ефективним засобом розвитку самостійності учнів є використання інтерактивних технологій: кооперативне навчання, метод проєктів, сторітелінг, лепбук, методика В. Едігея, методика Едварда де Боно тощо.

Важливу роль у організації навчальної діяльності учнів відіграють ігрові технології. Ігрові прийоми можна застосовувати впродовж всієї самопідготовки, на будь-якому етапі її проведення. Заняття у формі інтелектуальної гри дає змогу віртуально занурити учнів у чарівний світ казкових героїв. Вони (казкові герої) можуть, наприклад, з'явитися на екрані монітора, пропонуючи учням певні завдання. Візуалізувати виконання домашніх завдань допомагає використання *інформаційно-цифрових технологій*.

Необхідним у процесі підготовки до самостійної роботи є з'ясування обсягу домашнього завдання: знаходження відповідного запису в щоденнику та підручнику, визначення складності виконання і наявності навчального приладдя. Відповідно до цього рекомендуємо визначити порядок виконання завдань (спочатку складніші, а потім – легші) та регламент.

Організація самопідготовки вимагає формування навички раціонального використання часу. Важливо, щоб учні швидко долучалися до роботи. Вони повинні вміти розраховувати час, який потрібно затратити для розв'язування прикладів і задач, на підготовку усних чи письмових завдань. Вихователь має спільно з учнями обговорити регламент, визначивши тривалість часу, необхідного для виконання завдання. Слід також зорієнтувати учнів на відлік часу, що демонструють стрілки настінного годинника.

Годинник має бути установлений таким чином, щоб його було видно з кожного робочого місця. Можна використовувати годинник з великими цифрами і стрілками або ж самостійно виготовити його кольорову модель, поділивши циферблат на чотири сегменти: червоний – 5 хвилин, синій – 10 хвилин, зелений – 15 хвилин і жовтий – 30 хвилин. У такий спосіб учням пропонується виконати роботу за певний час. Доцільно використовувати вправи «Що можна зробити за 1 хвилину, за 5 хвилин, 10 хвилин тощо». Можна організувати змагання «Хто швидше розв'яже задачу». Але

такі вправи слід робити зрідка, оскільки це може призвести до зниження якості виконання домашнього завдання.

Для розвитку вміння раціонального використання часу доцільно застосувати прийоми новітньої *технології «таймменеджмент»*.

Основний етап самопідготовки передбачає самостійну роботу учнів. Вони починають виконувати завдання з першого предмета: встановлюють зв'язок уроку з домашнім завданням, пригадують (повторюють) вивчене на уроці. Готовність учнів до виконання домашніх завдань вихователь з'ясовує за допомогою фронтальної та індивідуальної перевірок. Найчастіше це фронтальне опитування щодо змісту роботи. Педагог має передбачати можливі труднощі, проводити роз'яснення щодо виконання того чи іншого завдання, пропонувати аналогічні вправи і приклади, вказувати на можливі помилки, робити узагальнення. На цьому етапі важливо, щоб діти продумали план виконання домашнього завдання, чітко розставили пріоритети, уміли відділяти головне від другорядного.

Ефективними засобами розвитку самостійності під час виконання домашніх завдань є застосування пам'яток-алгоритмів, схем, таблиць, цікавих вправ, задач на логічне мислення, усне обчислення тощо.

Із пам'ятками-алгоритмами учні починають працювати з 2 класу. Знайомство з ними здійснюється поступово: спочатку усно, а потім вихователь дає кожному учневі маленьку папку з друкованими текстами формату А5, якими діти користуються упродовж 2 класу і першого семестру 3 класу. Згодом їх поступово вилучають, замінюючи формат А5 на формат А4, зробивши ширму-розкладку. Пам'ятки можна розмістити у *центрі матеріалів*, якими учні можуть користуватися при потребі. Відповідно до індивідуальних особливостей учнів вихователь разом із дітьми може розробити власні пам'ятки виконання того чи іншого завдання.

Із учнями, які мають труднощі в навчанні, вихователь повинен працювати *індивідуально*. Важливо, щоб у цій роботі вихователю допомагали учні. Вони створюють мобільну «групу довіри», склад якої може змінюватися. До такої групи входять здобувачі освіти з високим рівнем навченості й активності. Вони консультують учнів, які ще не виконали домашнє завдання, та перевіряють правильність його виконання. Важливо, щоб помічники-консультанти не виконували роботу за товаришів, а надавали допомогу. Такої допомоги потребують учні:

- з уповільненими процесами засвоєння;
- які не оволоділи новим матеріалом на уроці;
- які не відвідували уроки з певних причин.

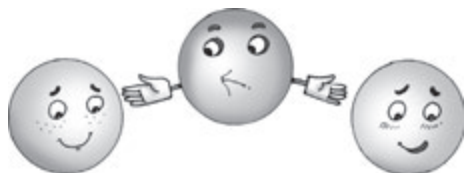
У групі завжди є діти, які потребують особливого піклування:

- мають проблеми зі здоров'ям чи погане самопочуття;
- живуть у складних життєвих умовах.

Для забезпечення дисципліни та порядку вихователь застосовує такі методи заохочення, як довіра, підбадьорення, схвалення, похвала тощо.

Під час проведення самопідготовки рекомендуємо використовувати похвалки (емоджі або фішки). Це кольорові тематичні картинки різної форми і розміру. Їх готує вихователь, але це може зробити й будь-який учень, у такий спосіб відзначивши товариша, наприклад, за допомогу в розв'язуванні задачі, чи зробити комплімент вихователю.

Цей метод заохочення подобається не лише учням молодших класів, а й старшокласникам, оскільки сприяє підвищенню самооцінки, емоційному піднесенню, упевненості, бажанню вчитися. Наприклад, учневі пропонується вибрати смайлик, який відповідає його настрою чи пережитим емоціям.

Дисциплінованості й порядку під час самопідготовки досягають, коли виконуються такі *вимоги*:

- обов'язкове щоденне проведення самопідготовки, навіть якщо домашніх завдань не задають;
- раціональний розподіл часу, відведений на самостійну роботу;
- забезпечення порядку на робочому місці;
- наявність необхідних для занять підручників та приладдя.

Обов'язковим засобом протидії втомлюваності під час самопідготовки є застосування *здоров'язбережувальних технологій* – проведення руханки, динамічних пауз, енергізаторів, пальчикової гімнастики, вправ для очей тощо. Перемінні заходи сприяють підвищенню загальної працездатності, нормалізують увагу й активність, відновлюють сили, робочий настрій, почуття бадьорості, забезпечують дисциплінованість, запобігають порушенню постави.

Організоване проведення руханки не має перешкоджати ходу самопідготовки. Тому її слід проводити після завершення якогось процесу, пов'язаного з навчальними заняттями, наприклад, коли діти закінчили писати фразу або розв'язали приклад з математики.

На результативність самопідготовки значною мірою впливає уміння вихованців аналізувати власну діяльність. Самоконтроль передбачає критичне ставлення до своєї праці, усвідомлення і виправлення помилок, виховує почуття обов'язку, відповідальності, сприяє вдосконаленню навичок розумової діяльності. Вихователь поступово ознайомлює учнів із різними прийомами самоконтролю:

- зістав написане з текстом;
- перевірка написане за вивченим правилом;
- збір написане зі словником;
- перевірка хід своїх міркувань за пам'яткою-алгоритмом, схемою тощо.

Завдання вихователя – ознайомити учнів із алгоритмом самоперевірки:

- полічи у зворотному порядку (математика);
- виконай вправу, повтори ще раз правило і порівняй свої записи зі зразком у підручнику (українська мова);
- перекажи прочитане за планом, не заглядаючи в підручник; за опорними словами; використовуючи таблицю;
- спробуй оцінити свої знання.

Під час *взаємоперевірки* учні об'єднуються в пари. Тим, хто вже завершив роботу, вихователь дає картки із правильним зразком виконаних завдань або під час обчислення прикладів записує результати на дошці в довільному порядку. Учні звіряють власні результати, потім перевіряють роботу товариша. Якщо є помилки, разом виправляють їх. Дітей слід навчити, що потрібно лише вказувати на орієнтовне місце помилки чи на кількість помилок, не називаючи їх. Наприклад, «помилка у другому рядку» або «у роботі є три помилки. Знайди їх!» тощо [59].

Учням, які швидше виконали домашнє завдання, можна запропонувати допомоги вихователю – бути консультантом або виконати цікаві завдання в центрі відкриттів, прочитати щось цікаве у центрі новин чи усамітнитись у центрі тиші тощо.

Після само- і взаємоперевірки вихователь у різних формах перевіряє виконання домашнього завдання, не оцінюючи його у балах, а здійснюючи його словесне (вербальне, безбальне) оцінювання. Водночас словесна оцінка має бути об'єктивною щодо кожного учня, враховувати його можливість й зусилля, вкладені в досягнутий результат.

Рекомендуємо такі форми і прийоми вербального оцінювання:

1. *Різні форми схвалення, підбадьорювання*, виражені словесно й за допомогою міміки, жестів, модуляції голосу; «упорався»; «уже краще»; «чудово»; «видно, що стараєшся»; «задоволена твоєю роботою» та ін. У такій же формі висловлюють зауваження, заперечення, осуд: «спробуй не поспішати»; «обведи зразок і напиши так само»; «як ти думаєш, чого в тебе не так, як на зразку?» тощо.

2. *Розгорнуте словесне оцінювання* – вихователь аналізує хід роботи, її результат, коментує спосіб виконання, показує, що саме варте уваги, стимулює учнів наслідувати зразок відповіді, показує раціональніші способи роботи, демонструє можливість зробити щось краще, точніше.

3. *Перспективна й відтермінована оцінка* (вихователь роз'яснює, за яких умов учень може в перспективі одержати найвищу похвалу).

4. *Аргументована само- і взаємоперевірка*.

5. *Ігрова оцінка* – нагородження переможців, учасників гри різними ігровими атрибутами (книжками-розмальовками, машинками, квітами, листівками тощо).

Щоб вдало здійснювати оцінювання, рекомендуємо вихователю:

- пам'ятати, що оцінка – це зворотний зв'язок, необхідний учневі як інформація про ефективність його роботи, а не як засіб тиску або контролю;
- при оцінюванні орієнтуватися на індивідуальні особливості учня, його особистісні, фізіологічні й емоційно-вольові якості;
- навчати учнів, як аналізувати результати своєї роботи, як виправляти помилки, вести самоконтроль, здійснювати самооцінку;
- співпрацювати з учнями в процесі навчання, стимулювати навчально-пізнавальну діяльність дитини, коригувати її.

У процесі безбального оцінювання важливим є навчальний діалог – аналіз відповіді учня чи результативності виконаної ним роботи. Коментар до процесу оцінювання спочатку здійснює педагог. Пізніше, у міру того як формуються контрольні-оцінні уміння і навички, власну оцінку з коментарем зможуть висловлювати й учні.

У повному обсязі оцінні судження вихователя чи учнів висловлюються в такій послідовності:

- відзначення позитивних сторін відповіді та успішно виконаної практичної роботи;
- чітке визначення (у доброзичливій формі) допущених помилок і недоліків (так, щоб учень усвідомив свої прорахунки);
- визначення шляхів подолання прогалин у знаннях, рекомендації щодо удосконалення практичних навичок із конкретною інформацією про можливість ліквідації недоліків;
- висловлення віри, доброзичливої впевненості в тому, що учень докладе всіх зусиль і досягне вищих показників навчальних досягнень.

Саме у такий спосіб висловлення оцінних суджень у дитини формується свідоме ставлення до навчання, віра у власні сили, бажання поліпшити результат своєї навчальної діяльності.

Пропонуємо кілька прикладів таких суджень:

• старайся!	• у тебе все вийде, тільки зверни увагу на ...!
• будь уважний/на!	• добре!
• говори чіткіше!	• це справді так!
• твоє письмо потребує вдосконалення!	• ти все правильно зрозумів/ла!
• ти можеш більше!	• уже краще!
• ти здатний/на на більше!	• досить добре!
• відповідай чіткіше!	• значно краще!
• ти вже більше працюєш над собою!	• з успіхом тебе!
• не сумуй, у тебе все вийде!	• дуже добре!
• доклади більше зусиль!	• доволі вдало!
	• як чітко ти формулюєш питання!

- я погоджуюся з тобою!
- ти вмієш правильно висловлюватись!
- ти дуже дотепний/на!
- ти вже багато вмієш!
- як влучно!
- ти можеш висловлювати власну думку!
- неймовірно! Надзвичайно!
- пречудово! Відмінно! Прекрасно!
- бездоганно!
- ми пишаємося тобою!
- ти маєш власне «Я»!
- ми пишаємося твоїми досягненнями!

Отже, організовуючи самопідготовку, вихователь створює сприятливі умови для занять, розвитку й удосконалення вміння й навички самостійно працювати, раціонально використовувати час, відведений на виконання домашніх завдань; привчає дітей до певного порядку виконання завдання залежно від предмета й змісту навчального матеріалу; диференційовано та індивідуально контролює роботу учнів; прищеплює дітям уміння й навички самостійно перевіряти виконані завдання; сприяє розвитку творчої ініціативи та кмітливості вихованців.

Результативність самопідготовки визначається на основі того, чи правильно вихователь керує заняттям, і за результатами його виховної діяльності. Про результативність свідчать такі показники, як інформованість, дисциплінованість, організованість, активність дітей.

Інформованість учнів виявляється в умінні:

- швидко знаходити відповідний запис у щоденнику та необхідний матеріал у підручнику для виконання домашнього завдання;
- знати, як виконувати домашнє завдання, де необхідно шукати довідку в разі виникнення труднощів;
- не звертатися за поясненням до вихователя і товаришів;
- не потребувати сторонньої допомоги;
- уміло користуватися посібниками, приладам;
- швидко усувати помилки, які з'являються під час роботи;
- виявляти впевненість у правильності виконання завдання.

Організованість – це вміння:

- наводити лад на робочому місці, прибираючи все зайве;
- економно використовувати час на окремі етапи виконання завдання;
- чітко планувати індивідуальну роботу;
- швидко й позитивно реагувати на вказівки вихователя;
- уміло усувати зовнішні перешкоди;
- дотримуватися порядку проведення самопідготовки;
- вимагати організованості від своїх товаришів.

Активність виявляється у бажанні:

- старанно і швидко працювати над завданням;
- охайно і ґрунтовно виконувати всі дії, згідно з завданнями;

- встигати все зробити вчасно;
- здійснювати самоперевірку;
- використовувати довідковий матеріал;
- діяти самостійно, без сторонньої допомоги;
- допомагати товаришам, консультуючи їх;
- брати участь у взаємоперевірці виконаної роботи;
- знаходити допущені помилки і виправляти їх;
- допомагати вихователю у з'ясуванні завдань, у організації взаємодопомоги та взаємоконтролю.

Маючи уявлення про ці показники, вихователь певною мірою може виправити і поліпшити керування самопідготовкою та здійсненням контролю за виконанням домашніх завдань [53].

Як вихователь може дізнатися, чи учням подобаються методи роботи під час самопідготовки? Для цього потрібно проводити рефлексію, тобто підтримувати будь-які наміри особистості, спрямовані на самоаналіз. Вони можуть виявлятися в оцінці своїх вчинків, думок і подій. Вихователі здебільшого звикли виділяти її як окрему частину заняття. Але це не частина заняття – це метод відстеження, інструмент аналізу. Рефлексію можна проводити впродовж заняття. Сьогодні провели рефлексію відразу після мотивування, далі – після роботи у групах, на третій день – після проведення самостійної роботи, на четвертий – підсумкову – про проведення самопідготовки. Коли діти не готові до рефлексії, вони відтворюють інформацію за всіма чинниками, які цікавлять вихователя, – емоційним, знаннєвим, практичним [115].

Для здійснення рефлексії можна використовувати такі вправи:

1. «Відкритий мікрофон», яка розвиває зв'язне мовлення учнів, учить висловлюватися, відпрацьовує вміння говорити коротко, по суті й переконливо.

Наприклад, можна застосовувати такі незакінчені речення:

Мені сподобалось...	Я не зрозумів/ла...	Я вважаю...
Я дізнався/лася...	Мені захотілося...	Мені було цікаво...
Я зрозумів/ла, що...	Я вже знав/ла...	Я не знав/ла...
Я навчився/лася...	На мою думку,...	На мій погляд,...

2. *Комунікативна розминка-рефлексія «Кому і за що»*. Дітям роздають (або діти заздалегідь готують самі) малюнки із зображенням квітки, серця, сонечка тощо. Застосовується технологія «Уяви себе»:

✓ Сьогодні ви уявляли себе сонечком і відповідали на його запитання.

✓ Сонечко вам вдячне за вашу роботу і дарує кожному частинку свого тепла (*учням роздають зображення сонечка*).

✓ Подаруйте і ви частинку тепла своєму товаришу, скажіть йому теплі й лагідні слова.

Цю діяльність можна продовжити в парах:

– Я дарую тобі це сонечко за те, що ти був активний на занятті.

– Я дарую тобі це сонечко за те, що ти допомогла мені розв'язати важку задачу.

3. «Скринька скарг, подяк і пропозицій». Діти можуть написати свої відгукки на чистих аркушах паперу. Можна запропонувати такі форми:

Мені сподобалося...

Мені не сподобалося...

Я задоволений/а...

Я не задоволений/а...

Я вдячний/а ...

Я не зміг/змогла...

Я навчився/лася

Я не зрозумів/ла...

Я дізнався/лася

Я ще не засвоїв/ла...

Я пропоную...

Мені треба попрацювати над...

Мені хотілося б...

Мені було важко...

Працюючи з дітьми, вихователь повинен підвищувати власний фаховий рівень, постійно шукати новітні освітні технології. Запитуючи себе: «Що я роблю? З якою метою? Яких результатів очікую? Які шляхи обираю для досягнення поставленої мети? Якими є мої подальші дії?», він здійснює свою власну рефлексію, розвивається, вдосконалюється, оскільки самоаналіз є обов'язковою умовою саморозвитку.

3. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МЕТОДІВ ПІД ЧАС САМОПІДГОТОВКИ

3.1. Інтерація під час організації навчальної діяльності у другій половині дня – один зі шляхів активізації самостійної роботи

Пріоритетним завданням сучасних закладів освіти є виховання креативної особистості, здатної до самоосвіти, саморозвитку, творчості, тобто забезпечення таких результатів освітнього процесу, які допоможуть людині самореалізуватися у суспільстві як особистість. Виконання таких завдань можливе через використання компетентнісно зорієнтованого підходу. Компетентнісний підхід – це, передусім, орієнтація освітнього процесу на досягнення результату, що відображається ключовими компетенціями, але не обмежується ними [79].

Школа має допомогти учням адаптуватись у сучасному суспільстві, розкрити потенціал самореалізації. Для формування ключових компетенцій, життєвих навичок учнів під час самопідготовки у другій половині дня вихователь має створити таке освітнє середовище, яке сприятиме розвитку зацікавленості та підвищенню мотивації до самоосвіти.

Якщо раніше діти молодшого шкільного віку були «чомучками», то у сучасних дітей основне запитання «Навіщо?», оскільки їх цікавить сенс власних дій. Отже, із сучасними дітьми треба домовлятися, повсякчас мотивувати їх на виконання певної роботи. Тепер не лише кожне заняття слід розпочинати так званим мотиваційним моментом, а кожен його етап чи навіть завдання. Зважаючи, що дитина не завжди відразу сприймає слова дорослого, доцільно повсякчас ілюструвати сказане готовими роботами, власним прикладом, практично (компетентнісно, життєво) зорієнтованими завданнями, обов'язковою умовою яких є близький дитині життєвий контекст [79].

Відповідно до участі здобувачів освіти у навчальній діяльності, умовно виокремлюють три моделі навчання: пасивну, активну та інтерактивну.

Пасивна модель навчання

Монолог

За цією моделлю учень є пасивним виконавцем указівок вихователя. Він сприймає матеріал, який йому подає вихователь: розповідь, відеофільм, текст підручника тощо. За такої моделі використовуються методи, коли учні дивляться або слухають, або читають.

Ознаки моделі

Сильні	Слабкі
<ul style="list-style-type: none"> ✓ можна подати великий за обсягом матеріал за короткий час; ✓ одночасно сприймають матеріал усі слухачі; ✓ витрачається мала кількість часу на розповідь або пояснення 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ слухачі пасивні, не спілкуються ні між собою, ні з викладачем; ✓ учні не виконують ніяких завдань; ✓ вихователю важко зрозуміти якість засвоєння поданого матеріалу; ✓ відсутній контроль за знаннями; ✓ як правило, низький відсоток засвоєння знань

Активна модель навчання

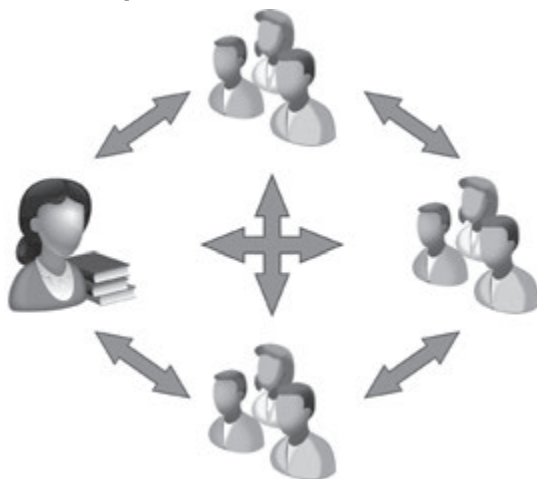
Діалог

За цією моделлю навчання учень і вихователь перебувають у постійному взаємозв'язку. Учень відповідає на запитання, вихователь розповідає і має можливість співпрацювати з кожним учнем зокрема. За такої моделі використовують активні методи навчання (бесіда, дискусія, фронтальне опитування тощо).

Ознаки моделі

Сильні	Слабкі
<ul style="list-style-type: none"> ✓ високий рівень інформації (проблемний метод); ✓ значна кількість учнів, які одночасно можуть сприймати інформацію; ✓ відсоток засвоєння матеріалу досить високий; ✓ майстерність вихователя відіграє важливу роль у організації такого навчання; ✓ вихователь може проконтролювати надані учням знання 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ учні спілкуються лише з вихователем; ✓ як правило, на занятті така модель використовується лише для опитування; ✓ учень перебуває у постійній напрузі «спитає–не питає»; ✓ учень може бути незадоволений тим, що його не запитали, не вислухали його думку

Інтерактивна модель навчання

Полілог

Схема цієї моделі відображає постійне спілкування вихователя з учнями, учнів з учнями – відбувається спілкування всіх членів колективу. У навчанні за такою моделлю застосовують ділові та рольові ігри, дискусії, мозковий штурм, фронтальне опитування, круглий стіл, дебати тощо.

Ознаки моделі

Сильні	Слабкі
<ul style="list-style-type: none"> ✓ розширюються пізнавальні можливості учнів (набуття знань, аналіз, застосування інформації з різних джерел); ✓ як правило, високий рівень засвоєння знань; ✓ вихователь без значних зусиль може проконтролювати рівень засвоєння знань учнями; ✓ учень і вихователь рівноправні суб'єкти навчання; ✓ вихователь має можливість розкритись як організатор, консультант; ✓ партнерство між вихователем і учнями та всередині учнівського колективу 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ на вивчення певної інформації потрібен значний час; ✓ у вихователів немає досвіду такого виду організації самопідготовки; ✓ немає методичних розробок із організації занять самопідготовки з використанням інтерактивних технологій; ✓ самопідготовка в другій половині дня часто проводиться у різновікових групах, завдання різняться за класами і предметами

Пошук шляхів активізації самостійної роботи, що є основним завданням вихователів і вчителів сьогодення, та головне завдання педагогіки партнерства (принцип «діалог–взаємодія–взаємоповага») мотивують необхідність впроваджувати під час самопідготовки в другій половині дня інтерактивні технології навчання. Адже інтеракція в закладах освіти є ос-

новною лінією, спрямованою на становлення особистості учня, розкриття його творчих здібностей. Успішність самопідготовки можна підвищити новизною і неочікуваною діяльністю вихованців. До найбільш популярних форм, методів і технологій відносяться такі:

- ✓ кооперативне навчання;
- ✓ метод проєктів;
- ✓ інформаційно-цифрові технології;
- ✓ технологія інтерактивного навчання;
- ✓ сторітелінг;
- ✓ лепбук;
- ✓ таймменеджмент;
- ✓ ігрові технології;
- ✓ здоров'язбережувальні технології;
- ✓ методика В. Едігея;
- ✓ методика Едварда де Боно.

Застосування сучасних інтерактивних технологій, методів і форм організації навчання – не самоціль. Це лише спосіб створення атмосфери в групі, що найкраще сприяє співпраці, порозумінню та доброзичливості, збагаченню і розвитку творчого потенціалу як вихователя, так і вихованців; допомагає розкрити здібності дитини, її бажання й уміння вчитися, творити; відчувати радість пізнання; дає змогу по-справжньому реалізувати особистісно зорієнтоване навчання. Адже в сучасній школі центром освітньої діяльності є дитина, а головним завданням кожного педагога – формування усебічно й гармонійно розвиненої особистості [64].

Успішну організацію освітнього процесу забезпечує розуміння вихователем того факту, що кожний учень по-своєму сприймає поданий матеріал, що запорукою ефективної навчальної діяльності є творче ставлення до роботи й навчання. Слід давати дітям можливість максимально виявляти ініціативу і творчість.

3.2. Кооперативне навчання – засіб побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу

Питання про групову форму навчальної діяльності посідає важливе місце в психолого-педагогічній літературі, розкриваючи можливості учнівської співпраці.

Групова форма навчальної діяльності виникла як альтернатива традиційним фронтальним формам навчання. У її основу покладено ідеї Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Дж. Дьюї про вільний розвиток дитини.

Різновидом групового навчання у межах класно-урочної системи стала Белланкастерська система, розроблена в 1798 р. Розвиваючи ідеї Я. Коменського, автори цієї системи пастор-педагог А. Белл і вчитель Дж. Ланкастер запропонували принцип взаємного навчання, який застосовувався

в школах Англії та Індії [48]. Основна мета цієї системи полягала у збільшенні кількості тих, кого навчає один вчитель. Наприкінці XIX ст. у США була створена Батовська система навчання, що мала на меті спробу виправити такі недоліки класно-урочної форми навчання, як орієнтованість на середнього учня і недостатнє урахування індивідуальних особливостей і можливостей учнів. Одночасно в Європі створювалась Маннгеймська система навчання (засновник – Й. Зіккенгер, місто Маннгейм). Основне завдання цієї форми навчання (як і у Батовській) – вибіркове навчання учнів, яких розподіляли по класах залежно від здібностей, рівня розвитку та ступеня підготовленості. Елементи цієї системи сьогодні збереглися в Австралії і США.

В Україні елементи подібної форми навчання теж втілювалися у створенні спеціалізованих закладів загальної середньої освіти для обдарованих дітей і молоді, тобто шкіл нового типу.

На початку XX ст. в СРСР сформовано колективну форму навчання. Принциповим розробником та організатором цієї форми навчання став О. Г. Рівін, який створив школу, в якій навчав близько 40 різновікових (10–16 років) дітей. Під час навчання учні працювали в парах у процесі організованого діалогу. Склад пар постійно змінювався, і тому вони отримали назву «пари змінного складу». Учні, засвоївши матеріал теми, пояснювали його іншим членам групи, а ті своєю чергою, слухаючи пояснення, теж засвоювали новий матеріал. Результати такого навчання були надзвичайними: учні за рік опановували навчальний матеріал трьох-чотирьох років [76].

Кооперативне навчання – організація освітнього процесу, в основу якої покладено навчання учнів у малих групах, яке побудоване таким чином, що основна відповідальність за пізнавальний процес лягає на самих учнів (навчання, орієнтоване на учня) [96]. Основою такої форми роботи є співпраця. Кожен учень працює в індивідуальному темпі, відповідає не лише за успіхи, а й за результати колективної роботи [76]. Командна робота дає змогу виявляти ініціативу, учитися планувати свої дії, зрозуміти, наскільки важливо навчитися спільній роботі, оскільки позитивна взаємодія оптимізує процес пізнання для всієї групи [128].

До основних елементів моделі кооперативного навчання, які відіграють певну роль у освітньому процесі, відносять: взаємозалежність і безпосередню взаємодію, особисту відповідальність, міжособистісне спілкування та вміння працювати в малій групі, групове опрацювання інформації.

Позитивна взаємозалежність і безпосередня взаємодія виникають у групі в тому випадку, якщо члени групи мають спільну мету, винагороду отримує вся група, а не лише деякі її члени, члени групи мають змогу обмінюватися матеріалами та інформацією і мають взаємозалежні ролі. За умов такої взаємозалежності корисний результат виникає під час безпосередньої взаємодії між членами групи – усного аналізу й узагальнення, взаємного навчання і миттєвого зворотного зв'язку.

Особиста відповідальність є важливим результатом кооперативного навчання. Але для того щоб кожний учень групи засвоїв нові знання, необхідно, щоб діти усвідомлювали свою особисту відповідальність за вивчення матеріалу.

Навички міжособистісного спілкування і вміння працювати в малих групах включають уміння спілкуватися, виявляти довіру, здійснювати лідерство, приймати рішення, розв'язувати конфліктні ситуації. Ці навички сприяють ефективній роботі групи.

Групове опрацювання інформації – важливий елемент кооперативного навчання, який передбачає таку організацію роботи в групі, при якій члени колективу спільно опрацьовують інформацію, аналізують матеріал, трансформують його в різні форми кодування, виконують дії, що сприяють кращому засвоєнню нового матеріалу [128].

Технологія колективної взаємодії включає такі три компоненти:

1. Підготовка навчального матеріалу (добір вихователем навчальних текстів, додаткової літератури; розподіл навчального матеріалу на змістовні блоки; розробка завдань).

2. Орієнтування учнів:

– підготовчий етап.

Мета: сформувати й відпрацювати необхідні загальнонавчальні вміння і навички (орієнтуватись у просторі, чути та слухати партнера, знаходити потрібну інформацію, використовувати листки індивідуального контролю, переводити образ у слова, і навпаки);

– ознайомлювальний етап.

Мета: сприяти взаємодії у групах (повідомлення цільових установок, засвоєння «правил гри», прийняття способів обліку результатів діяльності тощо).

3. Хід навчального заняття:

- кожен учень індивідуально опрацьовує свою частину інформації;
- обмін знаннями у парі (рольова гра «вихователь–учень»). Той, хто виконує роль вихователя, пропонує свій варіант назви тексту, відповідає на поставлені запитання, пропонує контрольні завдання тощо;
- опрацювання нової, отриманої в парі інформації, пошук нового партнера для взаємонавчання [76].

У структурі заняття кооперативного навчання виокремлюють такі етапи [96]:

1. Підготовчий етап (прийняття рішень):

✓ точно визначити пізнавальні цілі, пов'язані з внутрішніми настановами;

✓ об'єднати учнів у групи так, щоб вони (групи) були неоднорідними за складом, враховуючи тип сприймання учнів, рівень їхньої самостійності, здібностей і нахилів;

- ✓ обміркувати створення умов, що забезпечить оптимальну безпосередню взаємодію між учнями;

- ✓ спланувати заняття;

- ✓ підібрати матеріали для заняття.

2. «Запуск» заняття:

- ✓ активізувати знання, уміння і навички, набуті під час уроків;

- ✓ ознайомити вихованців із порядком роботи;

- ✓ прокоментувати приклади запропонованих завдань (за потреби);

- ✓ дати установку на позитивну взаємозалежність і особисту відповідальність;

- ✓ структурувати процес взаємодії всередині груп та міжгрупової взаємодії;

- ✓ пояснити, які навички групової роботи потрібно використати для отримання результату;

- ✓ описати критерії успіху.

3. Контроль і втручання в дії учнів:

- ✓ розподіл (допомога у розподілі) ролей у групах;

- ✓ контакт із кожною групою з метою перевірки, чи всі учні правильно зрозуміли поставлені завдання, чи потрібно ще раз пояснювати;

- ✓ вироблення навичок спільної роботи та спілкування.

4. Оцінювання результатів, їх аналіз:

- ✓ організація публічних презентацій досягнутих результатів груп;

- ✓ оцінювання досягнутих результатів (у ході обговорення презентації та шляхом визначення відповідності до заздалегідь розроблених критеріїв);

- ✓ аналіз результатів роботи груп;

- ✓ підбиття підсумків заняття.

Під час застосування групової діяльності необхідно брати до уваги різноманітність груп, що їх добирають для її здійснення. Кількість вихованців у групі залежить від їхньої загальної кількості, а також від характеру й обсягу знань, що опрацьовуються, наявності необхідних матеріалів, часу, відведеного на виконання роботи. Групова діяльність надає можливість кожному вихованцеві зробити чіткий внесок у виконання завдання. Вихователь повинен заздалегідь продумати умовні ролі для всіх вихованців у групі, завдяки чому вони зможуть чітко усвідомити свою функцію у груповій роботі та зрозуміти свою значущість для досягнення результатів її діяльності. Таким чином, важливо об'єднувати в одній групі учасників із різними рівнями підготовки та досвіду з питання, що розглядається, оскільки в різних групах стимулюється творче мислення, інтенсивний обмін ідеями, проблема може бути розглянута з різних боків [58].

Групи з однорідним складом формуються з учнів, що мають приблизно однаковий рівень успішності (наприклад, група лише «сильних» учнів, лише «середніх» або «слабких»). Цей варіант дозволяє використовувати диференційовані за складністю завдання для кожної групи.

Тривалий стабільний склад групи дає можливість учням досягнути майстерності в груповій роботі та співпраці. Однак психологи радять змінювати склад малих груп через місяць-півтора, щоб уникнути конфліктів між учасниками різних груп і втоми членів групи одне від одного. За новим розподілом ролей у іншій групі учні мають змогу проявити себе по-новому.

Дуже часто вихователі об'єднують учнів у групи з урахуванням їхніх особистих можливостей. Адже відомо, що «слабкий» учень потребує не так «сильних», як терплячих і доброзичливих партнерів. Учні з високою активністю потрібен партнер, який здатний слідувати за ходом міркувань.

Найпростіше для педагога – об'єднати дітей «за бажанням», проте таке об'єднання у групи не завжди дає продуктивний результат, тому що особисті стосунки стають головними в розподілі доручень і організації роботи.

Якщо учні ніколи не працювали в малих групах, можна спочатку організувати пари. Коли здобувачі освіти навчаються працювати в парах, можна переходити до роботи в групах, яка складатиметься спершу з трьох учасників. Коли вихователь переконається, що ця група здатна функціонувати самостійно, можна поступово додавати нових учасників. Мала група складається із п'яти-шести учасників. Зі збільшенням чисельності групи діапазон можливостей, досвіду й навичок її учасників також розширюється. Але що чисельніша група, то більше умінь повинні виявляти учні, щоб кожен мав змогу висловитися [22].

Група має бути досить велика для продуктивного обміну думками і досить мала для того, щоб активізувати всіх учасників [22]. Непарність кількості учасників групи забезпечує вихід із глухого кута голосуванням.

Необхідно навчати учнів колективної роботи в групах і контролювати їхню роботу. Вихователь повинен постійно обходити аудиторію, слідувати за внутрішньогруповою взаємодією, допомагати розв'язувати проблеми, що виникають у групі, спрямовувати дії учнів на розвиток умінь, необхідних для ефективної роботи в малій групі. Без допомоги педагога учні не зможуть продуктивно працювати в групі.

Один зі способів дати учням можливість проаналізувати індивідуальну поведінку членів групи – призначення «спостерігачів», які акцентують увагу на ознаках домінуючої поведінки в малій групі, розподілі обов'язків і їх виконанні членами малої групи, на тому, як лідер групи розв'язує проблеми, що виникають під час роботи [22].

Способи об'єднання учнів у групи:

- ✓ авторитарний (здійснює педагог);
- ✓ за бажанням учнів;
- ✓ разом працюють учні, які сидять поряд;
- ✓ довільний (учні розраховуються «на перший-другий...», проводиться жеребкування, за допомогою різнобарвних карток чи якихось предметів тощо).

У методичній літературі подається також багато вправ для об'єднання учасників освітнього процесу в групи. За допомогою таких учасників групи можна поділити на декілька мікрогруп. Кількість мікрогруп залежить від кількості учасників і завдання, яке перед ними ставиться.

Вихователь, як правило, обирає ту вправу, яка в цю мить є найбільш до речною. Наприклад, вихователь помічає, що учасники втомились і потребують руханки. Водночас для наступного завдання треба об'єднатися у декілька малих груп. У такому випадку варто підібрати таку вправу, яка мала б ще й активізуючу функцію.

Організовуючи роботу в групах, вихователь мусить пам'ятати, що кожен учасник групи має виконувати певну роль. Ролі учні визначають самостійно, але в якійсь групі або в якийсь момент педагог може призначити на роль:

- *голову (спікера)*: зачитує завдання групи, організовує порядок виконання, пропонує учасникам висловитись по черзі, заохочує групу до роботи, підбиває підсумки роботи;
- *секретаря (реєстратора)*: коротко й розбірливо записує результати роботи своєї групи, як член групи має уміти висловити думку групи при підбитті підсумків або допомогти доповідачеві;
- *капітана (посередника)*: стежить за часом; заохочує групу до роботи;
- *доповідача*: чітко висловлює думку, якої дійшла група; доповідає про результати;
- *журналіста*: ставить запитання-уточнення, що допомагають групі краще виконати завдання;
- *активного слухача*: допомагає сформулювати думку;
- *спостерігача*: стежить за роботою групи, може оцінювати кожного учасника.

Як і будь-яка командна робота, робота в групах здійснюється відповідно до правил, які можуть бути розроблені заздалегідь і використовуватись у подальшій роботі, а можуть розроблятися тут і зараз, тобто тільки для роботи над конкретним завданням.

Методична література містить сформульовані на основі досвіду інтерактивного навчання загальні правила роботи в групі:

- кожен учасник за бажанням має можливість висловитися;
- усі учасники групи поважають цінності та погляди кожного, навіть якщо не згодні з ними;
- обговорюються ідеї, а не люди, що їх висловили;
- усі учасники роблять зауваження стисло й по суті;
- усі конфлікти, що виникають, розв'язуються миролюбно, з урахуванням інтересів учасників і правил роботи;
- усі учасники прагнуть створити відкриту, ділову, дружню атмосферу;
- після завершення групової роботи її результати презентують іншим групам [58].

Найбільш поширені прийоми організації такої роботи: коло ідей, мікрофон, мозковий штурм, займи позицію, ажурна пилка, сенкан, прес, мозаїка «Джигсоу», асоціативний куц «Гронування», кубування тощо.

3.3. Використання методу проєктів під час самопідготовки як інструменту компетентнісно зорієнтованої освіти в другій половині дня

Однією з провідних інноваційних технологій навчання і виховання, спрямованого на компетентнісний підхід в освіті, є проєктна діяльність.

Метод проєктів розробили в першій половині ХХ ст. американський філософ Джон Дьюї і його учень В. Кілпатрік. Вони запропонували будувати навчальний процес на активній основі, спираючись на цілеспрямовану діяльність учнів з урахуванням їхньої особистої зацікавленості в цих знаннях [22]. Суть цього методу полягає у запереченні необхідності стандартизованої освіти й зведення навчання за інтересами учнів.

У Великій Британії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії та багатьох інших країнах ідеї Дж. Дьюї знайшли широкий відгук і втілення. Раціональне поєднання теоретичних знань і їх практичне використання у проєктній технології можна сформулювати тезисом: «Я знаю, навіщо мені це потрібно, де і як я зможу використати все те, що я знаю» [76].

Ідеї проєктного навчання виникли в Росії майже паралельно з розробками американських педагогів. Під керівництвом С. Шацького в 1905 р. була організована група співробітників-одномумців, які намагалися активно впроваджувати проєктні методи в практику викладання [76]. Сутність такого навчання полягала в тому, що, виходячи зі своїх інтересів, діти разом із вихователем проєктують розв'язання якого-небудь практичного завдання. Матеріал різних навчальних предметів групується навколо комплексів-проєктів.

Слово «проєкт» запозичено з латинської (proectus – буквально «кинутий уперед»). У сучасному розумінні проєкт – це намір, який буде здійснено в майбутньому. Проєкт – сукупність певних дій, документів, текстів для створення реального об'єкта, предмета, теоретичного чи практичного продукту [96].

Проєктне навчання – один із варіантів продуктивного навчання, метою якого є не засвоєння суми знань і не проходження освітніх програм, а реальне використання, розвиток і збагачення досвіду учнів та їхнього уявлення про світ [96].

Метод проєктів – інструмент компетентнісно спрямованої освіти, який дає можливість стимулювати творчий потенціал учня для формування ключових компетенцій та його самостійності в досягненні нового.

Проєктна діяльність під час навчання у другій половині дня є дуже зручним механізмом, оскільки дозволяє розробляти проєкт як на конкре-

тну самопідготовку, так і на кілька днів чи на окремий предмет. Проте слід пам'ятати, що робота над проєктом трудомістка і потребує попередньої підготовки вихователя, культури його спілкування та високого рівня організованості [97].

Організуючи роботу над проєктом, вихователь [34]:

- ✓ ставить дидактичну мету;
- ✓ формулює завдання;
- ✓ спрямовує діяльність учнів на закріплення знань і вироблення певних навичок;
- ✓ допомагає в пошуку потрібної інформації.

Роботу над проєктом слід організовувати в декілька етапів [34]:

- організаційний (повідомлення теми та завдань);
- підготовчий (створення умов для виконання основного завдання, підбір допоміжного матеріалу);
- виконання основної роботи;
- оформлювальний (при потребі);
- презентація проєкту (представлення роботи);
- рефлексивний (підведення підсумків, обговорення процесу роботи, внесення пропозицій щодо підвищення ефективності результатів).

У проєктній роботі учні відпрацьовують ключові навички: постановка проблеми, планування роботи, пошук, збирання, опрацювання інформації та презентація результатів роботи. Під час роботи над проєктом ці компетенції розвиваються природно, а не штучно.

Під час організації проєктної діяльності учнів змінюється роль вихователя, що за цих обставин виконує роль консультанта, який повинен утриматися від підказок, але відповідати на запитання учнів по суті.

Запурука успішної роботи над проєктом – високий рівень мотивації діяльності. Основою проєктної діяльності є принципи вибору й самовизначення учнів [72].

3.4. Формування інформаційно-цифрової компетентності учня під час самопідготовки

*Ми змінили своє оточення так радикально,
що тепер повинні змінювати себе,
щоб жити в цьому новому оточенні.*

Норберт Вінер

Сьогодні ставить перед суспільством нові вимоги, оскільки основною частиною сучасного світу є цифрові технології, від яких залежить подальший економічний і суспільний розвиток людства. Найважливішу роль у формуванні сучасних життєвих і соціальних навичок, загальнокультурних і морально-етичних цінностей та ключових компетентностей особистості відводять школі. Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує

для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [78].

Однією із ключових компетентностей Нової української школи є інформаційно-цифрова компетентність, яка передбачає впевнене і водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні, інформаційну і медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, роботу з базами даних, навички безпеки в інтернеті та кібербезпеці, розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) [78].

Інформаційна компетентність – це здатність визначати інформаційну потребу, шукати відомості й ефективно працювати з ними як у традиційній, друкованій, так і в електронній формі; вміння працювати з комп'ютерною технікою і телекомунікаційними технологіями, застосовувати їх у професійній діяльності та повсякденному житті.

Інформаційна компетентність включає три компоненти:

- інформаційна компонента (здатність до ефективної роботи з повідомленнями у всіх формах їх представлення);
- комп'ютерна або комп'ютерно-технологічна компонента (визначає вміння і навички щодо роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням);
- процесуально-діяльнісна компонента (визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних і комп'ютерних технологій у роботі з інформаційними ресурсами та розв'язування різноманітних задач) [5].

Інформаційно-цифрову компетентність можна представити як сукупність інформаційної і цифрової компетентностей (рис. 5).

Цифрова культура педагога – вміння працювати з сучасною цифровою технікою і володіти сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями. Інакше кажучи, сучасний учитель повинен мати ІКТ-компетентність.

До поняття цифрової культури відносять володіння вчителем такими ІКТ-компетентностями [97]:

- комп'ютерна грамотність;
- інформаційна грамотність (інформаційна культура);
- мультимедійна грамотність;
- грамотність комп'ютерної комунікації.

Уперше поняття «інформаційно-комунікаційні технології» (від англ. Information and communication technology) оприлюднено в 1997 р. у доповіді Денніса Стівенсона для уряду Великої Британії, що посприяло створенню нового Національного навчального плану Великої Британії в 2000 р. [51].

В Україні цю тему досліджують В. Ю. Биков, Я. В. Булахова, О. М. Бондаренко, В. Ф. Заболотний, Г. О. Козлакова, О. А. Міщенко, О. П. Пінчук, О. В. Шестопап та ін.

Рис. 5

У літературі наведено багато визначень поняття ІКТ. Одне з них: *інформаційно-комунікаційні технології* – це сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовують для забезпечення процесу комунікації і створення, поширення, збереження й управління інформацією [31].

З погляду дитини, інформаційно-комунікаційні технології у навчальній діяльності є природними, а разом з тим і одним із ефективних способів підвищення мотивації та індивідуалізації навчання, створення сприятливого емоційного фону. Засоби мультимедії, активізуючи різні органи чуття, сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу. Привабливість, чітка структура й дозованість інформації, систематизованість сприяють кращому запам'ятовуванню і довшому зберіганню в пам'яті. Швидка зміна різноманітних видів діяльності залучає всі аналізатори до сприйняття інформації, розвиває увагу, сприяє гнучкості та мобільності мислення, відновленню й актуалізації учнями навчального матеріалу, структурує їх певними завершеними блоками.

Для того щоб знання мали довготривалий характер, необхідні повторення й узагальнення. Проте повторення й узагальнення матеріалу в умовах різновікової групи, коли в групі діти мають різні домашні завдання, – процес складний. Зменшити витрати часу та сил у такій ситуації допомагають мультимедійні презентації, які містять структуровану й узагальнену інформацію. Оскільки зміст презентації передбачає мінімум інформації, який забезпечує узагальнене повторення матеріалу, що його вивчали під час уроку, то, створюючи мультимедію, вихователь зобов'язаний відібрати інформацію, пов'язану з темою уроку, але разом з тим, з метою реалізації принципу наступності й послідовності, структурувати її у логічно завершені блоки [18].

Як показує досвід, мультимедійний супровід найефективніше проводити під час організаційного моменту, використання ігрових прийомів, пригадування (повторення) вивченого під час уроку, самоперевірки, підбиття підсумків.

Підготовчий етап самопідготовки передбачає організаційний момент, значення якого значно підвищується зображенням на моніторі та музичним супроводом. Музичний супровід має навчальне навантаження й відіграє самостійну інформаційну роль. За його допомогою у пам'яті учнів відтворюється певний момент екранного унаочнення, що активізує сприймання та засвоєння необхідної інформації [18].

Застосування ігрових прийомів для актуалізації опорних знань учнів дає змогу віртуально занурити учнів у чарівний світ казкових героїв, що з'являються на екрані монітора, пропонуючи дидактичні завдання.

Застосування мультимедійного супроводу під час пригадування (повторення) вивченого під час уроку посилює сприйняття матеріалу, дає змогу швидко повторити потрібну інформацію, запобігає неефективному використанню часу.

Систематичне використання інформаційно-комунікаційних технологій під час самопідготовки формує в учнів інформаційну культуру, світоглядні уявлення, нові якості мислення, притаманні людині сучасного інформаційного суспільства, розвиває логічне й алгоритмічне мислення, закладає основу для подальшого навчання [83].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у самостійній домашній навчальній діяльності демонструє такі дидактичні можливості [18]:

- ✓ створення сприятливого емоційного фону;
- ✓ посилення мотивації;
- ✓ активізація навчальної діяльності учнів;
- ✓ урізноманітнення форм подання інформації;
- ✓ повторне відтворення фрагмента інформації, навчальної діяльності;
- ✓ створення навчального середовища, що сприяє зануренню учнів у певні ситуації;

- ✓ використання ігрових прийомів.

Доцільність застосування електронних засобів навчання під час самопідготовки виникає за таких умов [18]:

- ✓ необхідність підвищення ефективності відтворення знань;
- ✓ відсутність унаочнення чи складності інформації;
- ✓ відсутність можливості реалізації оригіналу в природних умовах.

Сучасні ІКТ в освітньо-інформаційному середовищі закладів освіти виконують такі функції [31]:

- ✓ засобу навчання (застосування мультимедійних навчальних курсів);
- ✓ технічного засобу автоматизації процесу навчальної діяльності учня, який дозволяє мобільно працювати з текстом, графічним, звуковим або відеодокументом, якісно подавати інформацію, опрацьовувати її, спілкуватися зі своїми однолітками;

- ✓ зразка сучасних інноваційних технологій, тому що розвиває навички оволодіння зразками, дає знання про їх назви і функціональне призначення, складові;

- ✓ ефективного тренажера, що розвиває пізнавальну і творчу активність особистості, спонукає її приймати власні оригінальні рішення, бачити їх результат, перевіряти їх правомірність тощо.

Інформаційні технології здатні:

- ✓ стимулювати пізнавальний інтерес учня;
- ✓ надавати пізнавальному процесу проблемного, творчого, дослідницького характеру і розвивати самостійну діяльність учнів;

- ✓ забезпечувати навички діяльності учня відповідно до інформації, що міститься в навчальних предметах і освітніх галузях, а також у навколишньому світі;

- ✓ за допомогою реальних об'єктів (телевізор, магнітофон, комп'ютер) та інформаційних технологій (відеозапис, ЗМІ, інтернет) формувати вміння учня самостійно шукати, аналізувати і відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати й передавати її;

- ✓ сприяти соціальній адаптації дитини до школи, впливати на її стосунки з однокласниками.

Застосування ІКТ дає більше можливостей вихователю при підборі матеріалів для заняття, а заняття змушує звучати яскравіше, цікавіше, емоційніше, насиченіше. Наприклад, застосування різних Google-додатків (chrome, docs, drive, gmail – учнями, forms, classroom, sites – вихователями) та різного програмного забезпечення у процесі самопідготовки дає можливість учням працювати групами одночасно над одним завданням, водночас вихователь за такої організації освітнього процесу стає наставником, тьютором, ментором.

Отже, систематичне й наскрізне застосування ІКТ під час домашньої навчальної діяльності охоплює всі її види, суттєво розширюючи можливості

вихователя, водночас формуючи в учнів важливі для XXI ст., технологічні компетентності. Адже сьогодні навчання з цифровими технологіями – вже не тренд, а вимога часу. Всі зміни, які відбуваються в суспільстві, відображаються в освіті. XXI століття – інформаційне, тому, безумовно, освіта має пристосовуватись і забезпечувати сучасні запити.

Зауважмо, що цифрові технології – досить потужні механізми, які мають багато можливостей. Але вони не замінюють вихователя, а можуть бути тільки інструментом у його руках. Причому інструментом, потужним у своїх функціях, що має дуже великий ресурс використання. Інструмент «виконує» завдання того, хто ним керує. Таким чином, ставитися до цих технологій треба лише як до інструменту, зробленого для полегшення праці, а не як до генератора команд та ідей.

3.5. Сторітелінг як метод формування комунікативної компетентності учнів під час домашньої навчальної діяльності

Словесна творчість – це могутній засіб розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ...

В. Сухомлинський

Сторітелінг винайшов і успішно випробував на особистому досвіді Девід Армстронг. Розробляючи свій метод, Девід Армстронг врахував відомий психологічний чинник: історії більш виразні, захоплюючі, цікаві й легше асоціюються з особистим досвідом, ніж правила або директиви. Вони краще запам'ятовуються, їм та їх впливу на поведінку людей надають більшого значення [33]. Армстронг використовував сторітелінг для того, щоб поліпшити показники діяльності своєї компанії і швидше навчити новачків. Сутність її проста: найкращий спосіб презентувати власну ідею чи себе, передати знання чи мотивувати на діяльність – розповісти історію.

Сьогодні сторітелінг використовується не лише в бізнесі, а й у інших сферах діяльності людини: маркетингу, коучингу, ораторській майстерності та в освіті. У педагогіці метод сторітелінгу відомий з 90-х років XX ст. Показовими є праці: Egan K. Teaching as storytelling та Rossiter M. Narrative and Stories in Adult Teaching and Learning.

В Україні дослідженнями сторітелінгу почали займатися нещодавно. Сьогодні його вважають інновацією в освіті [110].

Технологія сторітелінгу особливо ефективна в епоху цифрових технологій, коли факти, що їх мають запам'ятати учні, губляться серед інформаційного галасу. Вдало побудована історія має великий шанс прижитися серед учнівської аудиторії, адже розповідання історій передбачає вкра-

плення власного або чужого досвіду, комунікацію та емоційне співпереживання, донесення ідеї, а не лише інформації.

Основні функції сторітелінгу в освітньому процесі:

- пропагандистська (інструмент переконання учнів і батьків, що дозволяє надихнути їх на новий складний проєкт, ініціативу і т. ін.);
- об'єднувальна (інструмент розвитку колективної культури, спільної ідентичності суспільства);
- комунікативна (підвищує ефективність спілкування на різних рівнях);
- інструмент впливу (розширює арсенал засобів мотивації учнів, учителів, батьків, зміцнює репутацію лідерів);
- утилітарна (у деяких випадках це найпростіший спосіб донести до інших зміст завдання або проєкту) [77].

Технологія сторітелінгу – це методика, за допомогою якої учень навчається формулювати свої думки та розповідати про себе. Використання такої методики – добра нагода для учня описати свої вчинки та почуття, проаналізувати власні дії, оцінити наслідки та зробити висновки на майбутнє [37].

Метод сторітелінгу дозволяє отримати два найбільш важливі результати: зняття напруги, створення невимушеної атмосфери у класі; привернення й утримання уваги вихованців, налагодження необхідного оптимального контакту між вихователем і учнями.

Сторітелінг – це творча розповідь, в основі якої, на відміну від фактичної розповіді (переказу, опису з пам'яті), що ґрунтується на роботі відтворювальної уяви, лежить робота творчої уяви. Образи та ситуації, які діти створюють самостійно, по-новому використовуючи скомбінований власний досвід і знання, є обов'язковими елементами такої розповіді.

Історія для сторітелінгу допомагає інформувати, порівнювати, візуалізувати й деталізувати матеріал, який потрібно викласти. Така історія має бути показовою і добре запам'ятовуваною. В іншому випадку розповідь педагога не викличе довіри учнів, а отже, не справить жодного враження. Ю. А. Маковецька-Гудзь виділяє такі основні складові успіху сторітелінгу, як достовірність історії, яку ви розповідаєте, її детальність, конкретність.

Вид історії, що використовується для сторітелінгу, залежить, як правило, від того, для якої групи вона призначена. Наприклад, одній групі більше до вподоби емоційні історії-казки, іншій – детективні історії, третій – повчальні байки. Проте в історії будь-якого виду є декілька ключових принципів, які відрізняють її від простого викладу фактів: наявність персонажа, інтриги, сюжет.

Персонаж у історії має бути якомога ближчим учням, адже інакше вони не будуть співпереживати, не зможуть «приміряти» образ цього персонажа на себе. А це якраз одне з основних завдань сторітелінгу – зробити слухача безпосереднім учасником історії.

Інтрига в історії дозволяє утримати увагу групи, змушує дослухати історію, з нетерпінням чекаючи, чим усе скінчиться. Утім занадто затягнутою інтрига не може бути, інакше уваги групи не вистачить, щоб дослухати історію до кінця.

Сюжет у історії потрібен обов'язково. Він зазвичай буває класичним, тобто побудованим у вигляді «ланцюжка», і складається з зав'язки, розвитку, кульмінації і розв'язки.

Головна особливість сторітелінгу в тому, що історії нічого не нав'язують і не пропонують: послухавши «правильну» розповідь, аудиторія сама зробить потрібний висновок і збереже в пам'яті набагато більше інформації [68].

Історії, які можна використати у освітньому процесі, об'єднують у такі групи:

1. Історії, придумані вихователем. Це цікаві, доречно розказані вихователем життєві історії.

2. Історії, складені (придумані, згадані тощо) групою. В основі побудови такої історії – діалог вихователя з учнем. Історія відбувається за законами логіки і дозволяє вихователю бути співавтором, тобто вибудувати історію так, як вимагає освітній процес.

Як свідчать науковці, історії можуть бути побудовані на основі [37]:

✓ реальної ситуації:

- розуміння проблеми важливіше ніж її розв'язання;
- колективне обговорення способів дій;
- можливість застосовувати набуті навички та вміння;

✓ розповіді вигаданої чи реальної особи:

- підвищення інтересу до навчального матеріалу;
- реалізація принципу доступності у навчанні;
- засвоєння запропонованих знань, способів дій тощо;

✓ сценарію:

- учень – активний діяч історії;
- вправлення у способах дії, з якими учень уже знайомий;
- сценарій-моделі ситуації з реального життя;

✓ проблемної ситуації: спосіб навчити розв'язувати проблеми.

Вихователь може використовувати сторітелінг різного виду:

✓ культурний – розповідає про цінності, моральність і вірування;

✓ соціальний – розповідь людей одне про одного (можна розповідати дітям історії з життя відомих людей, що може стати для них прикладом для побудови власного життя);

✓ міфи, легенди – відображають культуру й нагадують нам, чого в житті слід уникати, аби бути щасливим;

✓ *jumpstory* – історії про містичних істот, коли неочікуваний кінець змушує підстрибнути на стільці від жаху. Такі історії допомагають подолати власні страхи;

- ✓ сімейний – сімейні легенди зберігають історію наших пращурів. Ці історії передаються з покоління в покоління і мають повчальний характер;
- ✓ дружній – ці історії об'єднують друзів, оскільки вони згадують про певний досвід, який пережили разом;
- ✓ особистий – особисті історії розповідають про власний досвід та переживання. Це важливий вид сторітелінгу, оскільки подібні історії допомагають зрозуміти себе і почати розвиватися.

Щоб правильно застосувати метод сторітелінгу, вихователь повинен знати прийоми навчання розповідання історій:

- основні: зразок, план, аналіз;
- допоміжні: запитання, нагадування, вказівка, заохочення, підказка;
- специфічні: запис розповіді учнів, придумування розповідей-мініатюр, об'єднаних однією дійовою особою, тощо.

У полі зору мають бути різні види розповідей (розповідь на тему, запропоновану вчителем, розповідь за планом, розповідь за запропонованим початком, розповідь за опорними словами, складання казки за власним сюжетом), оскільки вони по-різному впливають на формування комунікативної компетентності. Історії також мають бути цікавими, змістовними, логічними, художньо та емоційно виразними, невеликими за розмірами, зрозумілими учням і містити: життєвий досвід (розповідача/слухача); цікаві події; співпереживання; ціннісні зміни персонажа. Персонажами історій можуть бути: фантастична істота, символ, людина, тварина тощо.

Для того щоб метод історії спрацював, необхідно враховувати особливості структури розповіді.

1. Вступ. Основна мета – підготувати учнів до самої історії. На цьому етапі створюється її контекст.

2. Кульмінація – переломний момент в історії. Наприклад, учень вчинив погано, але усвідомив це і виправив ситуацію, або навпаки – був хорошим і добрим, але під дією якихось обставин став іншим.

3. Розв'язка. Її треба обов'язково озвучувати. Учням подобаються історії, що мають логічне завершення. Інколи звучать історії, з яких можна зробити кілька висновків. Тому вихователь має спрямувати думки учнів у потрібному йому напрямі. Важливо також не моралізувати, а робити висновки.

Повчальні сюжети з історії, з життя видатних учених і митців, факти відкриттів з математики, фізики, біології та хімії мають стати не лише засобом активізації учнівської уваги, а й ефективним інструментом донесення та закріплення певних цінностей у свідомості учнів. Готуючи необхідну інформацію на урок, вкраплюючи в неї життєву (придуману/почуту) історію, учень удосконалює свої навички комунікації.

Мистецтво сторітелінгу – один із найприродніших і водночас найефективніших способів надавати освітньому процесу особливої якості, що допомагає учневі засвоїти матеріал, поданий у вигляді цікавої захоплюючої

історії, сприяє розвитку його особистісних якостей, демонструє унікальність уяви кожної дитини, дозволяє виявити активність і творчість [110].

Навчаючи вихованців складати й доречно розповідати історії, вихователь має пам'ятати про сім китів, на яких будується успішна історія [77]:

- ✓ контент, який має бути цікавий і корисний для слухача;
- ✓ яскравого героя, із яким вихованці зможуть себе асоціювати;
- ✓ якісне візуальне оформлення, що дозволяє зробити історію більш динамічною, барвисто розкрити тему, надати додаткової жвавості й занурити слухача в контекст (світлина, презентація, ілюстрація або інфографіка тощо);

- ✓ взаємодію з персонажем потрібно будувати навколо конфліктної ситуації, а історія має розвиватися за певною логікою, зашифрованою в аббревіатурі ЕЗРКР (експозиція, зав'язка, розвиток, кульмінація, розв'язка);

- ✓ «ні!» монотонності, адже навіть найбільш захоплива розповідь, найгеніальніша ідея можуть стати марними і втратити сенс при монотонному поданні;

- ✓ деталі та емоції: немає емоції – немає історії – немає результату. Історія має викликати щирі емоції: розуміння, співчуття, радість, гнів, подив, роздратування, сміх, злість, сумнів, упевненість;

- ✓ висновок, або мораль: з якою метою ви взагалі розповідали історію, яку думку хотіли донести.

Отже, сторітелінг – це спосіб передання інформації через розповідання історій. Люди розповідали історії завжди, і казки, міфи, легенди це підтверджують.

Сьогодні, коли спілкування частіше відбувається у віртуальному середовищі, потрібно вчити дітей мистецтва слова, а саме – складати й розповідати історії, бо реальне, живе спілкування стає предметом розкоші. Учень, перебуваючи разом із однокласниками у школі в другій половині дня, має змогу більше вправлятися в комунікаціях як на рівні простого спілкування, так і на рівні засвоєння навчальних предметів.

3.6. Використання технології «лепбук» для активізації пізнавальної діяльності учнів

*Розкажи мені – і я почую,
Покажи мені – і я запам'ятаю,
Дай мені зробити самому – і я зрозумію.*

Японське прислів'я

Новітня технологія «лепбук» швидко завойовує освітній простір України. Доступність, багатофункціональність, барвистість підкорюють і дітей, і дорослих.

Лепбукінг популярний і широко застосовується у всьому світі як у домашньому навчанні, так і в школі. Свою історію, як окремий метод на-

вчання, він починає у США. У 80-х роках минулого століття Діна Зайк, щоб полегшити дітям запам'ятовування інформації, запропонувала використовувати складені різними способами аркуші паперу. А способи їх складення вона описала у своїй книжці. Працюючи над виготовленням і наповненням цих «мінікнижок», дитина швидко й ґрунтовно запам'ятовувала матеріал. Узагальнила досвід Діни Зайк і ввела термін «lapbook» (англ. lap – коліно, book – книга) американська письменниця Теммі Дабі. Вона запропонувала зібрати всі «мінікнижки» в одну папку зручного формату, цікаво та яскраво оформлену. Виходила тематична книга, яка поміщалася в дитини на колінах.

Лепбук – книжка чи папка всіх можливих форм, на будь-яку тему, всередині оформлена різноманітними кишеньками, віконцями, конвертами, чистими аркушами для приміток, елементами, які висуваються й крутяться.

Для дитини лепбук – це передусім іграшка, яку вона придумує, виготовляє сама і до якої можна повертатися час від часу, пригадуючи пройдений матеріал. Крім цього, лепбук корисний дітям, які краще сприймають інформацію через візуальні й тактильні відчуття.

Для вчителів ця технологія є видом спільної діяльності з учнями, що дає можливість залучити дітей до навчального процесу цікавим і творчим способом, який навчить їх збирати, аналізувати, сортувати інформацію. У кінцевому підсумку це дає змогу узагальнити й закріпити знання з певної теми, проаналізувати зміст книги, провести дослідницьку роботу тощо. Ця технологія застосована як для індивідуальної, так і для групової роботи.

На думку В. С. Щербатюк, лепбук не лише увиразнює форми роботи, а й допомагає навчитися ставити перед собою конкретну мету і завдання, знаходити способи їх виконання, сприяє розвитку вмінь досліджувати, узагальнювати й систематизувати інформацію, розвитку самостійності суджень, привчає працювати в колективі [130].

Досвід переконливо свідчить, що використовуючи технологію «лепбук», діти відкривають для себе нові уміння і можливості, набувають необхідні навички і компетенції.

Лепбуки можуть бути різних видів: навчальні, ігрові, вітальні, автобіографічні. Практичними для учнів початкової школи будуть мінітеки і мінікнижки, а для старшокласників актуальні Е-книжки, Е-сторінки. Щоб створити тематичну папку, досить запастися фантазією і звичайним канцелярським приладдям: картон-основа (картонна папка або аркуш щільного паперу формату А3); папір (білий, кольоровий, папір для скрапбукінгу з різними кольорами й текстурою); ручки, олівці, фломастери, фарби; звичайні та фігурні ножиці; клей і/або скотч; степлер.

А. О. Пляцок виокремлює декілька етапів роботи з лепбуком. Основним завданням першого етапу є дослідження проблематики та формулювання

теми, яка може бути як загальною, так і конкретизованою, проте водночас доступною та цікавою.

Наступний етап передбачає створення плану, причому кількість пунктів має бути достатньою для розкриття теми і залежати від її характеру та індивідуальних особливостей учнів.

Третій етап – створення основи лепбука, тобто його макета, який може бути у формі книжки-гармошки, фігурної папки, папки формату А3 або А4, книжки з двома або кількома розворотами.

Четвертий етап роботи з лепбуком полягає у його наповненні. До кожної частини добирається певний тип мінікниги, за допомогою якого можна найбільш вдало подати інформацію. Це може бути книга-вкладка, книга-віяло, книга з розчиненими дверцятами тощо. Окрім мінікниг можна використовувати кишеньки, віконця, у які вкладаються ігри, кросворди, малюнки, предмети тощо.

Останній етап передбачає збір інформації і теоретичного матеріалу, але окрім цього виду роботи учні також виконують творчі завдання: складають вірші, кросворди, створюють схеми, мапи, малюнки.

Як виглядає власне процес виготовлення лепбука? Насамперед малюємо макет, визначаємо, якої форми він буде, скільки розворотів матиме, яка форма і місце усіх вкладених матеріалів: мінікниг, конвертиків, віконечок.

Для створення шаблону лепбука можна скористатись програмами Paint, Word чи складнішими Photoshop, Corel, що залежить від рівня цифрової грамотності вихователя.

За основу беремо картонний листок А3, згинаємо навпіл. Згодиться картонна папка. Розрізаємо її на дві половини А4, з'єднуємо скотчем з лицьового та зворотного боків. З'єднані таким способом частини легко згинаються і витримують тривале використання. Складніші лепбуки можуть мати вигляд трюмо, також бувають із додатковими вкладками, які відкриваються догори й донизу.

Учням можна запропонувати готову папку з певної теми, але ефективнішою буде активна участь вихованців і вихователя у її виготовленні.

В організації процесу створення лепбука допоможуть навчальні центри.

У центрі відкриттів зароджуються ідеї щодо теми, над якою працюватиме група, способів і засобів її розкриття. У процесі вивчення й дослідження обраної теми учні шукають інформацію, добирають матеріал для наповнення папки. Вихователь пропонує творчі завдання: скласти вірш, мініповідання, кросворд, загадки, створити малюнок, мапу, схему. Виготовити своїми руками наповнення для папки діти можуть у центрі матеріалів, де розміщено різноманітне канцелярське приладдя. Конверти, віконця, іграшки, рухомі елементи – простір для творчих і вмілих рук. Комунікативний центр слугуватиме для обговорень спільної роботи, а також рефлексії.

Учням можна запропонувати проєкт зі створення лепбука на тему «Самопідготовка». На заняттях за інтересами учні зможуть виготовити основу з кишеньками, де можна систематизувати зібрані матеріали: пам'ятки-алгоритми, руханки, цікаві завдання, вправи.

Виходячи з особистих зацікавлень, учні можуть самостійно обирати тему, досліджувати її та креативно реалізувати.

Орієнтовний зміст лепбука

«Математична знахідка»

- Дидактична гра «Знайди закономірність».

- Мініпапка із логічними завданнями.

- Кишенька з загадками на математичну тему.

- Конверт із пазлами у вигляді геометричних фігур для складання малюнків.

- Кишенька з розмальовками, де кожна цифра відповідає певному кольору.

- Загадки, вірші про геометричні фігури.

«Навички швидкого читання»

- Робота зі звуками. Гра «З яких звуків складається слово?»

- Читання складів. Гра «Біг східцями», «Складові пірамідки».

- Конверт із чистомовками, скоромовками, лічилками.

- Гра «Веселі рими».

- Кишенька з набором слів для складання мінітвору.

- Добірка ілюстрацій-розмальовок «Веселі звуки».

«Здорове харчування»

- Набір малюнків з продуктами харчування.

- Гра «Корисне–некорисне».

- Смачні загадки з бабусиної грядки.

- Кишенька «Народна мудрість про здорову їжу».

- Мінітабличка «Корисні вітаміни».

- Правила здорового харчування.

У результаті роботи з лепбуками в учнів розвиваються універсальні навички: планувати майбутню діяльність; комунікувати з однолітками; розподіляти обов'язки; самостійно шукати потрібну інформацію, узагальнювати її та систематизувати; приймати власні рішення, спираючись на надбані знання і вміння; використовуючи усне мовлення, висловлювати свої міркування.

3.7. Формування навичок раціонального використання часу у самостійній навчальній діяльності учнів засобами таймменеджменту

*Якщо час – це найдорожча річ,
то марнування часу є найбільшим марнотратством.*

Бенджамін Франклін

Однією з найважливіших проблем, з якою стикається, напевне, кожен вихователь під час організації самопідготовки, є невміння дітей економно використовувати свій час. Неуважність, втому, неможливість зосередитися на головному, швидке відволікання на сторонні речі – чинники, які безпосередньо впливають на ефективність і результативність самопідготовки. Як наслідок, час, відведений на виконання завдань, швидко спливає, а учні встигають виконати домашню роботу лише частково. Навчити дітей керувати власним часом, використовувати його раціонально допоможе технологія таймменеджменту, яка володіє засобами організації часу задля підвищення ефективності й раціональності його використання. Інакше кажучи, таймменеджмент покликаний підвищити продуктивність через усунення джерел утрат робочого та особистого часу [19].

Проблема браку часу існувала завжди. Ще 2000 років тому в Стародавньому Римі відомий мислитель Сенека запропонував розділяти весь час на гарний, поганий і нікчемний. Він також почав вести постійний облік часу в письмовому вигляді. Мислитель говорив, що, проживаючи певний період часу, необхідно оцінювати його з точки зору повноти. Італійський учений і письменник Альберті, який жив у XV ст., говорив, що ті, хто вміє керувати часом з користю, будуть завжди успішними. Він запропонував застосовувати два правила: кожного дня вранці складати список справ; розставляти справи в порядку зменшення важливості. Упродовж багатьох століть ці принципи існували в теоретичному вигляді і лише з 80-х років минулого століття почали переходити в площину практики [127].

Думки науковців з приводу того, хто є основоположником, творцем цієї технології, різняться. Н. Р. Возний і Р. Д. Бала зазначають, що більшість науковців пов'язують виникнення таймменеджменту з активною діяльністю Ф. У. Тейлора – одного із творців менеджменту, засновника школи наукового управління. А ще зауважують, що, на думку американського науковця,

фахівця у галузі практичного таймменеджменту П. Бренса, перші інструменти таймменеджменту втілює Бенджамін Франклін, який у повсякденній діяльності керувався низкою принципів (звичок), яких суворо дотримувався: мінімізація пріоритетів (вибір не більше двох завдань, що є найважливішими); абстрагування від усього, що не є пріоритетним (не витрачати час на роботу, що несумісна з власними цілями); пришвидшення виконання завдань, що повторюються (пошук шляхів зменшення часу на виконання однієї і тієї ж роботи); чітке розмежування цілей на короткотермінові та довготермінові (один із головних принципів сучасного таймменеджменту). У майбутньому ці принципи отримали назву «метод Франкліна» [19].

Винахід терміна «таймменеджмент» приписують компанії Time Management International, засновником якої є данець Клаус Меллер. Саме він у 70-х роках винайшов Time Manager – складно влаштований блокнот-щоденник, який можна вважати попередником сучасного органайзера [118].

Позаяк першочергово поняття таймменеджменту було орієнтоване на бізнес, система прийомів економії і планування часу була розроблена для дорослих з метою підвищення їхньої працездатності й базувалася на трьох елементах: мета, час, керівництво [55].

На думку Наталії Печерської, структура таймменеджменту виглядає так [87]:

- ✓ розробка стратегії;
- ✓ цілепокладання (тобто розуміння принципів, за якими визначаються цілі);
- ✓ визначення пріоритетів і планування;
- ✓ реалізація плану;
- ✓ контроль досягнення мети.

Згодом ця технологія стала багатофункціональною і вийшла далеко за межі економіки. Сьогодні написано безліч книг, проведено чимало семінарів, конференцій, майстеркласів, тренінгів, присвячених таймменеджменту, зокрема, проблемам, як економно витрачати свій час і навчитися ним керувати, орієнтованих на різний контингент: керівників, бізнесменів, педагогів, студентів, учнів, домогосподарок.

Інформативними й доступними книгами з цієї теми є праці Гліба Архангельського «Організація часу», «Таймдрайв», Євгенія Попова «Господар часу», Брайяна Трейсі «Таймменеджмент», «Зроби це зараз. 21 спосіб зробити більше за менший час». Автор книги «Таймменеджмент для дітей» Маріанна Лукашенко стверджує, що коли дитина йде до школи, вона вчиться відчувати час, хоча ще не в змозі чітко визначити часовий проміжок. Дітям такого віку треба пояснювати, як розподілити час між прогулянками, домашніми завданнями чи іншою діяльністю, навчити спостерігати за часом

на годиннику. Для цього можна придумати ігри, у яких завдання потрібно виконати за певний час, однак ці ігри мають бути легкими і зрозумілими, дитина не повинна відчувати себе невдахою, якщо не встигла чогось зробити [66].

Вихователь має допомогти дитині правильно відчувати час і вдало його використовувати, щоб навчальна діяльність не стала причиною паніки через великий обсяг інформації, яку необхідно опрацювати. О. В. Бурська зазначає, що навчити дітей правильно розподіляти час і роботу необхідно й через те, що час самопідготовки обмежений. Економна витрата часу за максимального досягнення результатів має стати для кожного учня правилом [8].

Інколи навіть дорослим не завжди легко контролювати себе, підпорядковуватися правилам, а тут ідеться про дітей, яким інколи так не вистачає терпіння. Існують досить прості прийоми, застосування яких дозволяє змінити негативне ставлення до процесу досягнення результату на позитивне. Пропонуємо декілька з них (за матеріалами інтернет-ресурсу: *timemanagement no-українськи*) [70].

Метод помідора

Суть методу. «Помідорний» метод – один з найоригінальніших у тайм-менеджменті. Його придумав італійський студент Франческо Чирилло. Він, як і всі студенти, перед сесією намагався досягнути неосяжне. І йому це

вдалося. За допомогою... помідора. Точніше – кухонного таймера у вигляді помідора. Юнак заводив таймер на 25 хв, протягом яких інтенсивно зубрив лекції. Потім влаштував 5-хвилинну перерву. Далі йшов другий «помідор» тривалістю 25 хв. І знову невелика перерва. Після запуску чотирьох «помідорів» студент дозволяв собі розслабитися протягом 15–20 хв.

Що це дає? Людина здатна максимально концентруватися протягом півгодини, потім активність мозку плавно знижується. Якщо планувати час з урахуванням цих біоритмів, можна виконати великий обсяг роботи у стислі терміни.

Секрет успіху. Чітко визначте завдання. Наприклад, потрібно написати твір з літератури. Заведіть таймер або будильник на 25 хв, давши собі слово не відволікатися на дзвінки, листи, есемески, балаканину з друзями. Якщо завдання займає більше 5–7 «помідорів», розбийте його на підзавдання. Використання цього методу ілюструє схема (рис. 6).

Рис. 6

Метод жаби

Суть методу. Кожна людина мусить інколи залагоджувати неприємну справу. Для когось це телефонний дзвінок, для когось – важка розмова. У термінології таймменеджменту неприємні справи (які тим не менш необхідні) називаються ... «жабами». І щоранку потрібно починати з ліквідації такої «жаби».

Що це дає? Якщо це перенести на самопідготовку, то спершу потрібно зробити завдання, яке для учня не є цікавим чи бажаним. Упоравшись із «жабою» на початку самопідготовки, учень відчує прилив сил і гарного настрою, адже більше нічого неприємного не передбачається. Якщо відтягувати виконання неприємного завдання, це тиснутиме на психіку, посилюючи стрес, знижуючи продуктивність.

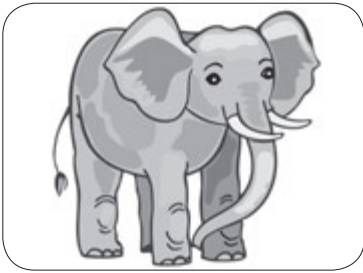
Секрет успіху. Склавши список «жаб», слід рівномірно поділити їх між днями в тижні. Накопичувати «жаби» не можна. Розправлятися з ними слід послідовно і спокійно – це заощадить багато часу та сил.

Метод слона

Суть методу. «Слонами» в таймменеджменті називають великі завдання і обсяги робіт, словом, глобальні проекти. Такий проект «нависає», немов бетонна стіна. Ось чому рекомендується поділити його на фрагменти. Це називається «з'їсти слона». Якщо учневі треба написати проект,

потрібно спершу скласти план, визначити термін його виконання, продумати ризики й можливості сторонньої допомоги, з'ясувати, яким має бути остаточний результат.

Що це дає? Якщо поділити завдання на підзавдання, воно не здається таким масштабним. Нервові напруження спадає, а ефективність роботи зростає.

Секрет успіху. Виконуючи пункт за пунктом, вихованець послідовно йде до своєї мети. Якщо він усе-таки береться за справу і виконує її, з'ясується, що робота не така вже й важка та неприємна. Як правило, ми самі вирощуємо «слонів» із наших справ, виконання яких довгий час відкладаємо на потім.

Метод швейцарського сиру

Суть методу. Швейцарський сир, як відомо, дірчастий. Якщо учень боїться братися за якусь справу, слід зробити у ній «дірку», виконавши частину роботи. Причому, на відміну від послідовного «поїдання слона», робити «дірки» можна в довільному порядку. Якщо учень хоче виконати якусь масштабну роботу, можна почати з тих пунктів, до яких сьогодні більше лежить душа. Суворі послідовність не обов'язкова: головне – щодня робити «дірки».

Що це дає? Що сильніше «роз'їдене»

завдання, то менше часу піде на його виконання.

Секрет успіху. Починати працювати рекомендується з найлегших завдань-шматочків, «знищення» яких дасть заряд енергії на прогризання дірок у сирі доти, доки нічого не залишиться. Метод швейцарського сиру застосовний для розігріву, коли, з одного боку, потрібно братися за новий проєкт, а з іншого – лінки це робити. Адаптувавшись, учні починають працювати над «слоном» більш послідовно.

Беручи до уваги те, що таймменеджмент розкриває таємницю раціонального використання часу, саме його правилами під час організації самопідготовки слід скористатися вихователю. Ознайомившись із цією технологією та переглянувши її основні принципи, ми розробили власну модель ефективної організації робочого часу, якими можуть скористатися вихователь та учні під час самопідготовки.

Модель таймменеджменту самостійної діяльності учнів

1. Планування. Успішні люди багато часу приділяють плануванню власних справ і завдань. Планування будь-яких справ дає змогу зекономити час і виконати все якісно. Варто детально продумати мету, якої треба до-

сягти під час виконання домашнього завдання, та обрати методи і прийоми, які допоможуть її реалізувати.

У книзі «Зроби це зараз. 21 спосіб зробити більше за менший час» Брайан Трейсі тлумачить здатність створити вдалий план перед початком дії як мірило загальної компетенції, вважаючи: що кращий план, то легше перемогти себе, почати, зробити справу й діяти далі [116].

Запропонуйте учням скласти план виконання домашнього завдання, яким вони можуть скористатися під час конкретної самопідготовки чи користуватися щодня. Це може бути шаблон, у якому учні записуватимуть домашні завдання, нумеруватимуть порядок їх виконання, робитимуть помітки про вже виконане, вказуватимуть час, протягом якого їм це завдання треба виконати.

Складати план можна вручну (вести нотатки у блокноті чи органайзері) або за допомогою спеціальних комп'ютерних програм (Excel, Word або гаджет-додатків). Другий спосіб планування більше підійде учням старшої школи. Учням початкової школи цікавіше скласти власний список справ під час самопідготовки. Списки справ мають бути наочні, написані від руки чи у вигляді колажу з картинок. Головне, щоб навіть першокласник, який ще не знає всіх літер, міг у ньому розібратися. Для початку можна допомогти визначити справи, які діти хотіли б включити в таблицю. Цих справ не має бути занадто багато – вистачить п'ять-сім.

Запропонуйте учням виготовити власний шаблон запланованих під час самопідготовки справ, яким вони могли б користуватися постійно. Для цього на аркуш білого чи кольорового картону треба прикріпити кілька виготовлених власноруч кишеньок (найбільше 14: 7 одного кольору і 7 іншого, відповідно до кількості справ у списку). Кишеньки потрібно приклеїти до картону в два стовпчики: одного кольору – в один стовпчик, іншого – у другий, паралельно до першого. Рядки з кишеньками слід пронумерувати. Потрібно також підготувати декілька картинок, які відповідали б запланованим завданням. Наприклад, підручники, гра, прогулянка на свіжому повітрі, перегляд мультфільму, користування гаджетом, вживання їжі, смайлики тощо. Під час складання списку учень заповнює готовий шаблон, розставляючи напроти кожної справи картинку із зображенням часу, потрібного на її виконання (рис. 7). Виконані завдання можна виймати з кишеньок або ж закривати смайликами.

Планування роботи з виконання домашніх завдань краще розпочинати під час уроків, коли вчитель задає їх додому, обов'язково записуючи в щоденнику. Під час виконання домашніх завдань потрібно визначити рівень їх складності й обсяг, правильно розставивши пріоритети. Не слід забувати й про власне захоплення, включаючи до плану короткотривалий відпочинок, ігри, руханку тощо. Списки справ добре працюють разом із системою захопчень.

СПИСОК СПРАВ ПІД ЧАС САМОПІДГОТОВКИ

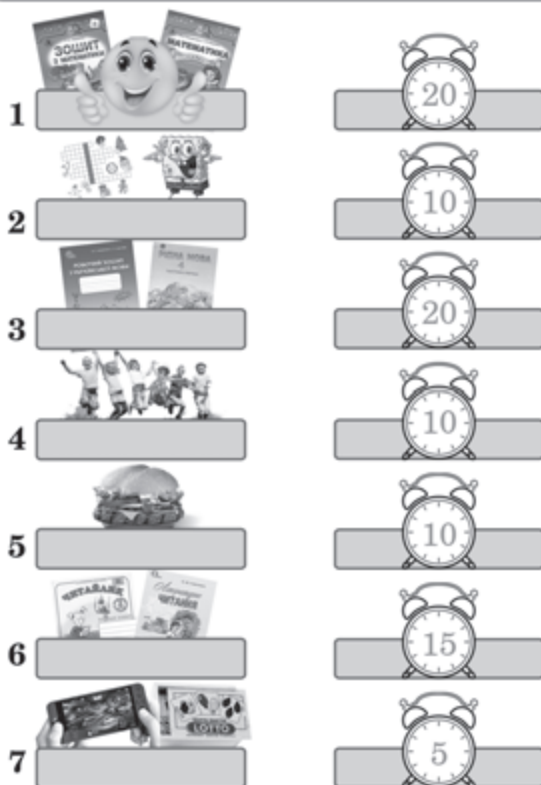

Рис. 7

2. Розстановка пріоритетів. Завдання треба розподілити за категоріями – складні й легкі, усні та письмові, термінові й нетермінові. Виконання домашніх завдань потрібно починати із легких, поступово переходячи до складніших. Слід визначити, які завдання є терміновими, а виконання яких може зачекати. Наприклад, якщо завтра має бути математика, а українська мова аж післязавтра, то, зрозуміло, що передусім треба виконувати завдання з математики, а тоді, якщо вистачить часу, можна попрацювати й над українською мовою. Розставлення пріоритетів дозволить виокремити головне.

3. Визначення ефективної для кожного учня послідовності й терміну виконання завдань. Кожен учень, залежно від психофізіологічних особливостей, настрою, уподобань, може самостійно обирати ефективну для нього послідовність виконання домашнього завдання. Учень обирає предмет, вправу, яку хоче виконати першочергово. Вихователь може рекомендувати, з чого слід починати самостійну роботу, але учень робить

власний вибір, пам'ятаючи правило: спочатку легкі вправи, що не потребують великої концентрації уваги, а потім – складніші. Окрім послідовності слід продумати і час виконання кожного завдання. Варто встановити на будильнику час початку і закінчення роботи, не забувши за допомогою таймера налаштувати короткотривалі перерви. Тут можна скористатися «помідорною» технікою управління часом.

4. Позбавлення «пожирачів часу». Щоб зосередитись на роботі, учні мусять прибрати «пожирачі часу»: гаджети, зайві речі на парті, ігри, їжу тощо. Відволікати від роботи, заважати зосередитись на головному можуть також сторонні звуки (шум у класі, музика, розмови), краєвид за вікном чи надокучливий сусід по парті. Вихованці, які легко відволікаються від виконання домашніх завдань, можуть скористатися центром тиші, де легше зосередитися.

5. Самодисципліна та концентрація на одній справі. Важливо навчити дітей чітко дотримуватися складеного плану роботи. Скільки б завдань не було, їх треба виконувати послідовно. Переходити до нового завдання можна, лише завершивши попереднє. Це дозволить якісно виконувати завдання й витратити менше зусиль. Учні повинні самостійно контролювати себе та час виконання завдань.

6. Порядок на робочому місці. Зайві предмети й речі на парті створюють хаос, у якому дитина буде губитися і відволікатися від головного. Якщо, до прикладу, терміново треба взяти посібник, зошит чи навіть чернетку, а на парті повний безлад, дитина нервуватиме й витратитиме час, шукаючи потрібну річ. Тому краще розставляти необхідне приладдя в тому порядку, в якому виконуватимуться домашні завдання. Якщо дитина працює над математикою, то всі інші, не пов'язані з математикою предмети, мають бути акуратно складені на краю парті.

7. Паузи в роботі. У другій половині дня дітям важко бути активними й зосередженими – насичене руховою та пізнавальною діяльністю перебування у школі дається взнаки. Разом із фізичною активністю знижується працездатність, діти стають неуважними. Важливо знати, що діти молодшого шкільного віку можуть сконцентруватися на вивченні предмета лише 15–20 хв. Після цього слід зробити перерву на 5–10 хв, витративши її на руханку, динамічні паузи, вправи для очей тощо. Якщо дитина зголодніла, слід зробити перерву на полуденок, дотримуючись при цьому всіх санітарно-гігієнічних вимог. При потребі під час таких перерв дозволяйте дітям виходити на свіже повітря.

8. Мотивація. Якщо дитина не має натхнення та бажання працювати, нехай спробує візуалізувати те, чого бажає досягти, уявить, що отримає після виконання роботи, та постійно тримає у пам'яті бажаний кінцевий результат. Якщо дитина не хоче виконувати ту чи іншу справу, то, можливо, вона не може впоратися самостійно і потребує вашої допомоги.

Дитину потрібно хвалити не лише за результати виконаної роботи, а й докладені до цього зусилля. Система заохочення має бути наочною, наприклад, наклейки-смайлики або намальовані від руки поряд із виконаним завданням. Після кількох зроблених справ можна визначити вагому і бажану для дитини нагороду: подивитися мультфільм, піти на прогулянку чи пограти в настільні ігри.

Отже, використання технології таймменеджменту може бути ефективним і доцільним, якщо дотримуватись її основних принципів у чіткій послідовності, тобто не можна досягти бажаного результату, якщо не спланувати хід роботи, не розставити пріоритети і виключити мотивацію. Тоді технологія втрачає сенс.

Якщо дитина захоплюється комп'ютерними іграми, таймменеджмент можна порівняти з віртуальною грою, де кожна досягнута мета як новий пройдений рівень. Дитина виконуватиме завдання з ентузіазмом, коли усвідомить, що час на виконання завдання обмежений і лише ефективна робота допоможе отримати позитивні результати.

Ігри-квести також можна використовувати для залучення дитини до таймменеджменту. Долаючи чергову перешкоду й отримуючи нове завдання, вона навчиться досягати мети й робитиме це залюбки.

Будь-яка діяльність, яка передбачає жорсткий регламент, добре тренує відчуття часу. Крім того, коли учень планує самостійну роботу, у нього виробляються навички самоорганізації та самоконтролю – риси вкрай необхідні у дорослому житті.

Технологія таймменеджменту буде корисною та пізнавальною не лише під час самопідготовки чи занять у групі продовженого дня, а й у повсякденному житті. Її застосування допоможе спланувати час і використовувати його з максимальною користю. Система звичок і управління часом працюватиме і в майбутньому.

3.8. Ігрові технології як засіб активізації навчальної діяльності учнів під час самопідготовки

Навчання – найкраща у світі гра й розвага. Усі діти народжуються з таким переконанням і живуть із ним, поки ми не втовкмачимо їм у голову, що це важка й непрємна праця. Тільки деякі діти все ще залишаються на своїх позиціях, маючи тверде переконання, що навчання приносить радість, що це чи не єдина гра, у яку варто бавитись. Ми знаємо, як назвати цих дітей. Це генії.

Джанет Вос, американський педагог

Гра дуже стара. Їй стільки років, скільки всьому людському роду. А ще вона надзвичайно живуча. Свідчення про неї знаходять у найдавніших пластах землі разом із першими знаряддями праці.

Гра, як тінь, народилась разом із дитиною, стала її супутником, вірним товаришем. Але ми називаємо її дивом не за довголіття. Вона заслуговує

на велику людську повагу, значно більшу, ніж надають люди сьогодні, за ті колосальні, сховані часом від очей виховні резерви, за великі педагогічні можливості, закладені в ній.

Про гру сказано чимало добрих слів, її називають і джерелом радості, і «королевою» дитинства. Обидва твердження правильні, адже гра для дитини – це життя з усіма його радощами, тривогами, перемогами та прикrocцями, це природний для дитини вид діяльності, одне з найважливіших занять.

Слід розуміти мету гри й мати уявлення про відмінності між іграми, щоб надати дитині багато різноманітних вражень, починаючи з самого раннього дитинства. Гра – не таке вже й легке заняття, вона вимагає зусиль і наполегливості. Тому саме ігрові методи навчання є одним з найефективніших способів вивчення, розуміння і засвоєння важливої інформації.

Феномен гри привертав до себе увагу мислителів, філософів, соціологів, психологів і педагогів упродовж усієї історії людства. Філософсько-культурологічні та педагогічні підходи до гри як до засобу взаємодії людини зі світом розробляли видатні мислителі минулого Аристотель, Платон, Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, Г. Спенсер, Ф. Шиллер; філософське трактування зародження й значення гри розкрили у своїх працях Г. Гегель, І. Зязюн, М. Каган, П. Лавров, М. Семашко та ін.

Суспільно-орієнтовані підходи до оцінки ігрової діяльності обґрунтували С. Шацький, Т. Цвєлих та ін.; творчі ігри соціального характеру у різних педагогічних аспектах розглядали І. Іванов, Л. Коваль, А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Терський; етнічні особливості гри та ігрової взаємодії відображені Г. Волковим, О. Духновичем, І. Нечуєм-Левицьким, Л. Федоровою; ігри, що розвивають інтелектуально-пізнавальні здібності школярів, досліджували В. Барахсанов, В. Рибальський, Л. Фрідман та ін.

Із сучасних досліджень творчої ігрової діяльності як комплексного за-соби, що може спонукати до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку, науково-методичні розробки здійснили О. Газман, І. Іванов, В. Караковський, Л. Коваль, Л. Куликова, Г. Селевко, В. Шмаков. Проблеми використання навчально-педагогічних ігор під час практичної підготовки особливу увагу приділяв К. Ушинський. Важливість гри, у якій формуються і закріплюються властивості, вміння і здібності, необхідні для виконання педагогічних функцій, зазначали А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький.

Поняття «гра» в педагогічній літературі трактується по-різному. За Г. Селевком, гра – «це вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, в якому складається та вдосконалюється самоуправління поведінкою» [107, с. 14]. І. Підласий трактує пізнавальну (дидактичну) гру як «спеціально створені ситуації, що моделюють реальність, із яких учням пропонується знайти вихід» [92].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «гра» розуміється як заняття, підпорядковане сукупності правил і прийомів або базується на певних умовах, що розкриває її процесуальний

зміст. Багатогранність ігрової діяльності, яка розвиває, виховує, соціалізує і концентрується на конкретній меті, полягає у збагаченні особи знаннями, уміннями, досвідом (що є сутністю поняття «навчання») та є процесом опанування знань, досвіду з урахуванням досягнень і недоліків минулого, набуття навичок, умінь виконувати певні дії, виховувати та виробляти в собі певні якості, риси, уміння (що відображає сенс поняття «навчатися») [12, с.706]. Справді, гра – це складне, багатогранне явище, яке неможливо однозначно трактувати, але основним завданням застосування ігор у людській діяльності є навчання.

Добираючи ту чи іншу дидактичну гру, вихователь має пам'ятати про певну її структуру. Г. П'ятакова і Н. Заячківська визначають чотири етапи в структурі навчального процесу, який передбачає дидактичну гру [98]:

1. Орієнтація. Вихователь характеризує тему, яка вивчається, основні правила гри та її загальний хід.

2. Підготовка до проведення. Розподіл ролей, вивчення ігрових завдань, процедурні питання.

3. Проведення гри. Педагог стежить за грою, фіксує наслідки (підрахунок балів, прийняття рішень), роз'яснює те, що незрозуміло.

4. Обговорення гри. Вихователь керує дискусійним обговоренням гри. Увага приділяється зіставленню імітації з реальним світом, установленню зв'язку гри зі змістом навчальної теми.

Навчальні ігри, на відміну від розвивальних, мають певні істотні характеристики й стали структуру. До основних взаємозв'язаних компонентів гри належать (за П. Підкасистим) [88]: ігровий задум; правила; ігрові дії; дидактичні завдання (пізнавальний зміст); обладнання; результат гри.

Ігрові технології навчання відрізняються від інших технологій:

- гра – добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку;

- гра – ефективний засіб активізації. У грі легше долати труднощі, перешкоди, психологічні бар'єри;

- гра мотиваційна за своєю природою (щодо пізнавальної діяльності вона вимагає від учнів ініціативності, творчого підходу, уяви, цілеспрямованості);

- гра дозволяє передавати знання, уміння, навички;

- гра багатofункціональна, її вплив на учня неможливо обмежити одним аспектом;

- гра – переважно колективна, групова змагальна форма роботи. Суперником може бути як сам учень (переконавання себе, покращення свого результату), так і інша особа;

- гра має кінцевий результат. Учасник заслуговує на приз: матеріальний, моральний (грамота, широке оголошення результату, заохочення), психологічний (самоствердження, самооцінка);

- гра має чітко поставлену мету й відповідний педагогічний результат.

Усі навчальні ігри, активізуючи увагу, підвищуючи інтерес до вивчення предмета, мають спільні вимоги до проведення: якщо гра розпочалася, ніхто не має права втручатися й змінювати її хід (слід лише коригувати дії учасників, якщо вони змінюють мету гри), наприкінці кожної гри мету аналізують і обговорюють, констатують і оцінюють результати (словесно).

Структура розгорнутої ігрової діяльності включає такі компоненти:

- спонукальний (потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання брати участь у грі);

- орієнтувальний (вибір засобів і способів ігрової діяльності);

- виконавчий (дії, операції, які дають змогу реалізувати ігрову мету);

- контрольо-оцінювальний (коригування і стимулювання активності в ігровій діяльності).

Педагогічні ігри – значна група методів і прийомів організації освітнього процесу. Основна відмінність педагогічної гри від гри взагалі полягає в тому, що вона володіє суттєвою ознакою – чітко поставленою метою навчання і відповідним їй педагогічним результатом, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуватися навчально-пізнавальною спрямованістю. Педагогічні ігри досить різноманітні за дидактичними цілями, організаційною структурою, віковими можливостями їх використання, специфікою змісту.

Існує інша класифікація педагогічних ігор за Г. К. Селевком:

- за областю діяльності: фізичні, інтелектуальні, трудові, соціальні, психологічні;

- за характером педагогічного процесу: навчальні, тренінгові, узагальнювальні, контролюючі; пізнавальні, виховні, розвивальні; репродуктивні, продуктивні, творчі; комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні;

- за ігровою методикою: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, драматизаційні;

- за предметною галуззю: математичні, хімічні, фізичні, біологічні, економічні; музичні, театральні, літературні; трудові, технічні, виробничі; фізкультурні, спортивні, народні; суспільствознавчі, економічні, комерційні, військово-управлінські, прикладні;

- за видом ігрового середовища: без предметів, із предметами; настільні, кімнатні, вуличні; комп'ютерні, телевізійні, ТЗН; технічні, зі засобами пересування [106].

У сучасній школі учні завантажені навчальною діяльністю, додатковими заняттями, гуртковою роботою, а отже, важко знайти час для постійного проведення ігор. Тому ігри доцільно використовувати в позаурочний час.

Самопідготовка проводиться у другій половині дня – у цей час діти вже стомлені, неуважні, втрачають розумову працездатність. Тому доцільно проводити виконання домашнього завдання у нетрадиційних формах:

у вигляді казки, подорожей у різні пори року (у ліс, гори, на річку, островами, містами), будь-яким видом транспорту (автомобілем, потягом, кораблем). Такі форми є ефективним засобом пізнавальних інтересів школярів, викликають емоційну реакцію на новизну ситуації, що перетворює виконання завдань на цікаве заняття. Цікавість породжує допитливість, прагнення розвинути свої знання і вміння. За розумного керівництва гра може стати незамінним помічником педагога.

Під час гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються. До активної діяльності долучаються навіть найпасивніші учні. Коли вихователь на занятті використовує елементи гри, у класі створюється доброзичлива атмосфера, панує бадьорий настрій, з'являється бажання вчитися. Плануючи заняття, вихователь повинен охопити всіх учнів, дібрати ігри, що стали б цікавими й зрозумілими для кожного. Гра – це своєрідна школа підготовки до праці.

Гра належить до традиційних методів навчання і виховання. У ігровій діяльності дидактична, розвивальна й виховна функції перебувають у тісному взаємозв'язку.

Чому гра так подобається дітям? Тому що вона дарує радість і захоплення, адже сам процес гри сповнений несподіванок, а результат – таємниця.

Проведення самопідготовки у вигляді різноманітних ігор – інтелектуальних, розвивальних, сюжетно-рольових – сприяє зацікавленості учнів, робить для них самопідготовку цікавим заняттям, а не нудною роботою. Крім цього, систематичне включення в самопідготовку творчих завдань розвиває такі необхідні якості, як кмітливість, креативність, фантазія, уява, розширює світогляд школярів.

Розвивальна гра стимулює пізнавальну діяльність учнів, викликає позитивні емоції у ставленні до навчання, його змісту, форм і методів здійснення. Увага дітей спрямована передусім на ігрову дію. Одночасно до запам'ятовування, осмислення долучаються глибокі переживання особистості, що роблять їх інтенсивнішими, і навчання не вимагає особливих зусиль, а проходить із великим емоційним піднесенням.

Під час самопідготовки в другій половині дня є широкі можливості для використання дидактичних ігор. Ігри допомагають учням краще засвоїти програмовий матеріал, виробити практичні навички, посилюють інтерес до навчання, сприяють розвитку індивідуальних нахилів і здібностей.

Під час гри у дитини найповніше виявляються і розвиваються індивідуальні особливості, можливості, здібності, пам'ять, мислення, загострюється увага. Саме в іграх формується культура спілкування дитини в колективі, зароджується взаємодія між учнем і вихователем. Ігрова діяльність на заняттях групи продовженого дня відбувається ефективно і дає бажані результати.

Під час самопідготовки доцільно використовувати такі дидактичні ігри, організація яких не вимагає багато часу на приготування обладнання, запам'ятовування великих правил. Перевагу слід віддавати тим іграм, які передбачають участь у них більшості дітей класу, швидку відповідь, зосередження довільної уваги.

Ігрові методи багатопланові, і кожен з них у той чи інший спосіб сприяє виробленню певної навички. З огляду на це виокремлюють ігри-вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації, рольові та ділові навчальні ігри [13].

Визначення місця і ролі ігрової технології у навчальному процесі, поєднання елементів гри та навчання багато в чому залежать від розуміння педагогом функцій і класифікації педагогічних ігор. Проаналізуємо деякі види ігор.

Ігрові моменти – важливий засіб як для підсилення інтересу дітей до навчальної діяльності, розвитку мотивації учнів початкової школи, так і засіб для уникнення втомлюваності під час самопідготовки. Ігрові моменти сприяють активізації пізнавальної діяльності, поліпшують сконцентрованість уваги й водночас допомагають переключитись із одного виду діяльності на інший, відпочити, приносять позитивні емоції, радість, задоволення, знімають емоційну напругу.

Ігри-вправи – кросворди, ребуси, вікторини тощо. Застосування цього методу сприяє активізації певних психічних процесів, закріпленню знань, перевірці їх якості, набуттю навичок. Ігри-вправи можуть бути елементами домашніх завдань, позакласних занять. Використовують їх також у вільний від навчання час [13].

Ігрова дискусія. Передбачає колективне обговорення спірного питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Основним призначенням цього методу є виявлення відмінностей у тлумаченні проблеми та з'ясування істини під час товариської суперечки. Цей метод навчання дає змогу, проаналізувавши суть явища чи процесу, серед існуючих варіантів рішень обрати оптимальний. Досягнення поставленої мети зумовлює розвиток.

Ігрова ситуація. Основою цього методу є проблемна життєва ситуація, створена в межах тієї чи іншої гри, з умовними, вигаданими, ігровими правилами. Ігрова форма заняття створюється на уроці за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засіб спонукання, стимулювання учнів. Метод активізує пізнавальний інтерес учнів, спрямовує їх розумову діяльність. Ігрова ситуація зорієнтована на налагодження зв'язку теорії і практики з теми, що вивчалася або вивчається: розвиває уміння аналізувати, робити висновки, приймати рішення у нестандартних ситуаціях. Цей метод спонукає учнів до діяльності на основі певної ситуації, яка ґрунтується на необхідній сукупності знань, умінь і навичок, якими вони повинні оволодіти. Ігрова ситуація сприяє посиленню емоційно-психологічного

стану, збуджує внутрішні стимули до навчальної роботи, знімає напругу, втому [13].

Рольова гра. Рольові ігри, на відміну від шкільних завдань, дозволяють учням вивільнити творчу енергію більш активним і доброзичливим способом. Вони є безпечною моделлю реальних життєвих ситуацій, з яких діти можуть багато чого довідатися про навколишній світ і про себе. Ці дуже цікаві й веселі ігри допомагають розвивати творче мислення. Рольові ігри можуть допомогти дітям у розв'язанні найрізноманітніших академічних або поведінкових проблем та навчити запобігати їм, а також оволодіти соціальними навичками й ознайомитися з правилами поведінки в мікросоціальних групах [14].

Є багато сценаріїв рольових ігор. У міру дорослішання дитини сценарії потрібно поступово ускладнювати, але при цьому вони мають відповідати віку дитини.

Дидактична гра – не самоціль, а засіб навчання і виховання. Мета дидактичних ігор – сформувати в учнів уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними знаннями, уміннями й навичками учень зможе лише в тому випадку, якщо виявлятиме до них інтерес і якщо вихователь зуміє зацікавити. І. Підласий головне призначення методу дидактичних ігор вбачає у стимулюванні пізнавального інтересу [93].

Умовно виділяють декілька типів дидактичних ігор, що згруповані за видом діяльності учнів: ігри-мандрівки; ігри-доручення; ігри-загадки; ігри-бесіди (ігри-діалоги) [15].

В. Г. Коваленко в книзі для вчителя «Дидактичні ігри на уроках математики» називає ігри сучасним і визнаним методом навчання і виховання, що володіє освітньою, розвивальною і виховною функціями, які діють у органічній єдності. Проте висловлює занепокоєння через відсутність методичних розробок із цього питання і постійну нестачу особистого часу вчителя для створення і режисури дидактичних ігор, які потребують підвищеної методичної і професійної майстерності» [57].

Далі автор наголошує на тому, що сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, справедливо вбачає в них можливість ефективної організації взаємодії педагога і учнів, продуктивної форми їхнього спілкування з властивими їм елементами змагальності, безпосередності, невідомого інтересу. Гра, за його переконанням, – це творчість, праця, під час гри у вихованців виробляється звичка зосереджуватися, мислити самостійно, розвивається увага, прагнення до знань... Навіть найпасивніші включаються у гру з величезним бажанням, докладаючи всіх зусиль, щоб не підвести товаришів. Під час гри діти, як правило, дуже уважні, зосереджені й дисципліновані. Гру слід розглядати як могутній незамінний важіль розумового розвитку дитини [57].

Під час проведення дидактичних ігор у вихователя виникає безліч проблем: за яким принципом відбирати навчальний матеріал для створення ігор, як одному упоратись із групою учнів під час гри, як оцінювати результати дидактичних ігор.

Успіх проведення гри залежить від дотримання певних вимог:

- відповідність навчальній програмі;
- завдання мають бути не надто легкими, але й не дуже складними;
- врахування вікових особливостей учнів;
- різноманітність;
- залучення усіх вихованців.

Якщо після гри вміння й навички здобувачів освіти не розвиваються, це означає, що гра не була ефективною і результати її використання негативні. Тоді треба шукати причини таких наслідків. Їх може бути дві: низька якість гри; методика проведення гри має серйозні відхилення від належного рівня. Позитивний ефект для навчання від використання гри має виявитися одразу ж після її завершення.

Найефективніше використовувати гру при повторенні, коли виникає потреба перевірити знання, уміння давати коротку характеристику, поділити дітей на групи та ін.

Упровадженням розвивальних занять, залученням дітей до постійної пошукової діяльності створюються умови для розвитку пізнавальних інтересів. Дитина прагне до роздумів і пошуку, у неї з'являється почуття впевненості у своїх силах і в можливостях свого інтелекту. Під час ігор відбувається становлення у дітей розвинених форм самосвідомості і самоконтролю, у них зникає страх помилкових кроків, знижуються тривожність і необґрунтоване занепокоєння, тим самим підвищується пізнавальна і творчо-пошукова активність.

3.9. Застосування ігрової технології «Хрестики–нулики» у процесі узагальнення і систематизації знань під час самопідготовки

Ігрову технологію «Хрестики–нулики» у 2015 р. розробила авторська творча майстерня вчителів-предметників і керівників загальноосвітніх навчальних закладів при ІФІППО (керівник АТМП Лілія Григорівна Павленко, учитель історії та правознавства загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 28, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист) [47]. Ідея створення цієї технології пов'язана з необхідністю активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроках правознавства та охопити якомога більший обсяг матеріалу з цього предмета. Суть ігрової технології полягає у змагальному ефекті та виконанні різноманітних завдань.

Технологію «Хрестики–нулики» доцільно використовувати під час самопідготовки. Особливість цієї технології полягає в тому, що учні оперу-

ють уже відомими поняттями і фактами, проте відкривають нові зв'язки між ними. Вона допоможе узагальнити й систематизувати знання, а також дасть змогу оцінити роботу всього класу, зняти напругу, уникнути страху перед виконанням складних завдань.

Технологію можна застосовувати під час самопідготовки як у початковому, базовому, так і в профільному освітньому процесі. До прикладу дії цієї ігрової технології візьмемо домашнє завдання з української мови 4 класу «Іменник. Узагальнення і підготовка до контрольної роботи». Учнів треба об'єднати у три групи: «розумники», «знавці», «ерудити». Далі пояснити хід гри, поставити перед учнями завдання (провідміняти слово, вказати рід іменника, пояснити правопис тощо). Команди повинні вибрати завдання за вертикаллю (горизонталлю) і спільно його розв'язати. Переможе та група, яка швидше правильно відповість на всі запитання. Готуючись до відповідей, діти працюватимуть не лише із підручником, але й зі словниками та довідниками. Таким чином учні вчитимуться працювати в команді, доцільно розподіливши ролі: хтось може працювати з підручником, хтось – із посібником, інші записуватимуть, стежитимуть за часом, озвучуватимуть.

Головне у застосуванні ігрової технології «Хрестики–нулики» правильно поставити мету, враховуючи різноманітність, доцільність і змістовність наповнення кишеньок, щоб ця технологія була засобом досягнення мети, а не самоціллю. Роль вихователя у грі не зводиться до ролі контролера чи наглядача, він – рівноправний гравець або ведучий, а це значно полегшує спілкування з дітьми.

Опис ігрової технології «Хрестики–нулики»

(за матеріалами методичного посібника для педагогів

«Ігрова технологія «Хрестики–нулики» як засіб активізації діяльності її суб'єктів». В. Долошко та ін.)

Ігрова технологія «Хрестики–нулики» передбачає обов'язкову наявність ігрового поля, команд (дві-три) та журі. Ігрове поле містить дев'ять кишеньок із завданнями. Назви кишеньок завуальовані, тобто прямо не розкривають їх зміст. Технологія «Хрестики–нулики» дає можливість пропонувати учасникам незвичні завдання і форми роботи під час самопідготовки, у результаті чого зростає їх зацікавлення предметом, що вивчається.

Кожна команда (група) та журі «виокремлюються» певними символами, що відображають назву, наприклад, команда «Розумники», команда «Розумнички», журі. Журі, оцінюючи виконання завдання, демонструє символ групи-переможця, яким закривається кишенька на ігровому полі (як у лото).

Залежно від мети і форми заняття обирається стратегія гри. Можна вважати переможцем команду, яка першою закрила вертикаль, горизонталь чи діагональ на ігровому полі. Можна розігрувати всі кишеньки. Тоді пе-

реможем вважатиметься та команда, символами якої закрито більшість кишеньок ігрового поля.

Право вибору ходу може залишатися за педагогом або переходити від команди до команди залежно від наперед заданих умов.

Технологія складається з таких етапів:

I. Етапи підготовки

1. Розробка гри:
  - ✓ створення сценарію;
  - ✓ загальний опис гри;
  - ✓ зміст інструктажу;
  - ✓ підготовка матеріального забезпечення.
2. Уведення в гру:
  - ✓ постановка проблеми, мети;
  - ✓ умови, інструктаж;
  - ✓ регламент, правила;
  - ✓ розподіл ролей;
  - ✓ формування груп;
  - ✓ консультації.

II. Етапи проведення

1. Групова робота над завданням:
  - ✓ робота із джерелами;
  - ✓ мозковий штурм;
  - ✓ робота з ігротехніком;
  - ✓ виступи груп;
  - ✓ захист результатів.
2. Міжгрупова дискусія:
  - ✓ правила дискусії;
  - ✓ робота експертів.

III. Етап аналізу та узагальнення

- ✓ виведення з гри;
- ✓ аналіз, рефлексія;
- ✓ оцінка і самооцінка роботи;
- ✓ висновки та узагальнення;
- ✓ рекомендації.

3.10. Здоров'язбережувальні технології та їх застосування під час самопідготовки

Здоров'я дітей завжди посідало належне місце серед освітніх проблем, оскільки одним із завдань сучасної педагогіки є забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей, охорона та зміцнення їхнього здоров'я.

Навчальна діяльність у час інтегрованого суспільства потребує від дітей великого нервового напруження. Як наслідок, у клітинах кори головно-

го мозку відбуваються зрушення, які знижують функціональні можливості та працездатність. Утома, яка характеризується збудженням центральної нервової системи, різко змінює поведінку дітей: вони відволікаються від навчальної діяльності, не уважно слухають педагога. Потреба дітей у активному руховому режимі зумовлена біологічними законами їхнього розвитку. Без активних рухів, без фізичних вправ неможливий повноцінний розвиток організму.

З кожним днем набуває актуальності і практичної значущості проблема створення педагогічних технологій, які б не лише зберігали, а й зміцнювали здоров'я дітей.

Ефективним засобом протидії втомлюваності дітей, підвищення загальної працездатності, поліпшення здоров'я вихованців є застосування здоров'язбережувальних технологій під час самопідготовки. Дієво використовувати руханку, динамічні паузи, вправи-енергізатори, пальчикову, дихальну та гімнастику для очей, музичні твори, «сміхові вправи», роботу з кольорами; вправи на зняття психоемоційного напруження і саморегуляції, на формування правильної постави, технологію В. П. Базарного. Перелічені вправи знімають втому, нормалізують увагу й активність, відновлюють сили, робочий настрій, почуття бадьорості й свіжості, підвищують дисциплінованість.

Руханка містить невеликий комплекс фізичних вправ, який складається з трьох-чотирьох вправ для рук, тулуба й ніг. Рухи під час руханки за характером мають відрізнятись від тих, що їх діти виконують на заняттях. Наприклад, якщо під час малорухомих занять у дітей втомлюються м'язи ніг, спини, шиї, то під час руханки доцільно застосовувати вправи з випрямленням ніг і тулуба, розведенням рук убік, нахиланням голови, розслабленням м'язів кистей рук, а якщо втомлюються очі – виконувати вправи для очей. Мета цієї технології – зняття втоми, відновлення фізичної рівноваги учня.

Вправи для руханки мають відповідати віковим особливостям школярів, бути доступними для них, цікавими за змістом і сюжетом. Момент їх проведення визначає вихователь, а сигналом до виконання є послаблення уваги дітей. Під час виконання вправ важливо забезпечити провітрювання класу.

Руханка може бути повною і скороченою. Скорочена складається із однієї вправи і застосовується під час письмових робіт, її можна виконувати, сидячи за партою. Рекомендується також проводити руханку імітаційну, віршовану, ігрову.

Пізнавальну діяльність учнів початкової школи стимулює ігрова руханка. Граючись, дитина краще сприймає, осмислює та запам'ятовує навчальний матеріал. Добираючи вправи для руханки, слід керуватися такими вимогами: вправи мають відповідати віковим особливостям дітей; бути їм відомими; охоплювати великі м'язові групи [126].

Із розвитком комп'ютерних технологій віршовану руханку замінюють відеорозминки, де герої мультфільмів виконують рухи під музичний супровід.

Динамічні паузи – нескладні за координацією фізичні вправи, рухливі ігри, елементи ритмічної гімнастики тощо. Вони починаються із вправ на потягування й закінчуються маховими рухами рук і ніг відновлювального характеру. Динамічні паузи можуть включати елементи гімнастики для очей, дихальної гімнастики залежно від виду заняття. Така технологія дає відпочити центральній нервовій системі, а також м'язам хребта, які зазнають значного статичного напруження через тривале сидіння за партою. Універсальний профілактичний ефект мають вправи для різних груп м'язів і для поліпшення мозкового кровообігу. Динамічні паузи проводять після 45–60 хв навчальної роботи. Вони відрізняються від руханки змістом і тривалістю. До динамічних пауз входять фізичні вправи, що будуються за тим же принципом, що й руханка, але їх кількість збільшується до 5–7, тривалість проведення – до 5–10 хв.

Добираючи вправи, потрібно враховувати не лише вік і зацікавленість дітей, а й дозування тієї або іншої вправи, щоб учні не втомлювались і занадто не збуджувались.

Складаючи комплекси динамічних пауз, треба дотримуватись такої послідовності:

- ходьба на місці;
- вправи на потягування;
- присідання;
- вправи для плечового пояса і рук;
- нахили і повороти тулуба;
- вправи на координацію рухів.

Для учнів старшої школи доцільно використовувати нестандартну руханку – **вправи-енергізатори**, що мають на меті створення позитивної психологічної атмосфери в групі, відновлення енергії учасників освітнього процесу та посилення активності. Крім цього, вони дозволяють виявити здібності: тілесно-кінестетичні, візуально-просторові, міжособистісного спілкування. Вправи-енергізатори корисні для послаблення монотонності, збудження активності учнів й заохочення їх до подальшої праці. Майже кожна вправа-енергізатор містить елемент руханки, але не кожна руханка є енергізатором, тому що використовується не лише для зняття втоми, але й як релаксація [23].

Вихователю у взаємодії із психологом-практиком доцільно використовувати такий вид здоров'язбережувальних технологій, як арттерапія, що охоплює казко-, музико- та кольоротерапію. Але оскільки вихователь не може особисто надавати терапевтичні консультації, рекомендуємо впроваджувати засоби здоров'язбережувальних технологій. Незалежно від вікової категорії, створюючи те чи інше зображення через малюнок, учні

матеріалізують свої емоції на папері. Це дає їм можливість звільнитись від негативного настрою, страхів, замкнутості й нестриманості.

Створити особливу атмосферу, дати дитині відчуття захищеності від емоційних і поведінкових труднощів під час самопідготовки допоможе один зі засобів здоров'язбережувальних технологій – **казка**. Мета цього засобу – навчити й допомогти зрозуміти себе, виховувати й розвивати корисні риси (цінності) та звички.

Зняття стресу, підвищенню рівня працездатності допомагає музика, позитивно впливаючи на систему кровообігу та дихання. Пропонуємо використовувати музичний супровід під час проведення руханок, динамічних вправ, вправ-енергізаторів, вправ на релаксацію.

Нервова система дітей будь-якої вікової категорії потребує позитивного енергетичного впливу, яскравих кольорів і їх відчуття в навколишньому середовищі. Це забезпечать вправи, спрямовані на роботу з кольорами. Пропонуємо використовувати замальовки-антистрески.

Одним із засобів здоров'язбережувальних технологій є **«сміхові вправи»**, гуморески, розваги, що викликають позитивні емоції, допомагають зняти стрес у дітей, підняти настрій, сприяють створенню доброзичливих стосунків. Розвивати в собі та у своїх вихованцях почуття гумору – означає для вихователя сприяти зростанню творчого потенціалу своєї особистості й особистості учня.

Часто під час самопідготовки учні розгублюються. У такому випадку можна використовувати тонізуючі ефірні масла, які поліпшують увагу та пам'ять. Наприклад: грейпфрут, розмарин, лаванда, лимон, герань. Але якщо в групі є діти, що страждають на алергію, цей засіб слід застосовувати обережно.

Вправи на зняття психоемоційного напруження і саморегуляції мають різноманітні форми: тактильне єднання групи, спільне переживання радості сприятиме зміні психологічного напруження учнів у групі.

Одна із дієвих здоров'язбережувальних технологій – методика В. П. Базарного – є ефективним способом профілактики порушень розвитку хребта, короткозорості, нервово-психічних і серцево-судинних стресів та іншої шкільної патології і дозволяє підвищити рівень успішності й ефективності проведення самопідготовки.

Методика В. П. Базарного об'єднує такі основні методи та прийоми: режим динамічної зміни поз; вправи на зорову координацію; використання офтальмотренажерів; вправи на м'язово-тілесну координацію.

Під час використання згаданих вище здоров'язбережувальних технологій і їх засобів у процесі самопідготовки в учнів формуються ціннісне ставлення до власного здоров'я, загальна фізична працездатність; навички співпраці, ефективного спілкування, відчуття прекрасного у житті; здатність до саморегуляції, самовиховання.

3.11. Інтерактивне навчання під час самопідготовки – запорука ефективної організації пізнавальної діяльності учнів у другій половині дня

На початку ХХ ст. виникла система індивідуалізованого навчання, так званий дальтон-план. Автор цієї методики Елен Паркхерст запропонувала її як альтернативу урокам зубрячки та опитування [48].

Розробкою методів інтерактивного навчання займалися Ш. О. Амонашвілі, Є. М. Ільїн, С. М. Лисенкова, В. О. Сухомлинський, В. Ф. Шаталов. Ці методи були радше винятком, аніж правилом у навчальному процесі радянських шкіл, проте заклали підвалини для виникнення теорії і практики розвивального навчання [48].

Поняття «інтерактивний» походить від англійського interact (inter – взаємний, act – діяти) [22] і в перекладі звучить як взаємодіяти, перебувати в режимі бесіди. Тобто інтерактивне навчання – це насамперед діалогове навчання, коли здійснюється взаємодія вчителя та учнів [96]. Такий підхід дає можливість активізувати навчальний процес, зробити його більш цікавим і менш утомливим для всіх його учасників, навчає самостійного мислення і спонукає до дій, що дозволяє підвищити ефективність навчання у другій половині дня під час самопідготовки.

Інтерактивне навчання, на думку Є. Коротаєвої – це навчання, занурене у спілкування. У житті людини спілкування не існує як відокремлений процес або самостійна форма активності. Воно входить до складу індивідуальної або групової практичної діяльності, яку не можна здійснювати без різнобічного спілкування. Між діяльністю і спілкуванням, як видом діяльності, існують відмінності. Результатом діяльності є створення матеріального або інтелектуального продукту. Результатом спілкування є взаємовплив людей одне на одного. Діяльність виступає інтелектуально розвивальною формою активності, а спілкування – видом активності, у процесі якої дитина розвивається як особистість. Поза спілкуванням формування особистості взагалі неможливе. Саме у спілкуванні з іншими людьми дитина засвоює досвід людства, накопичує знання, оволодіває вміннями та навичками, формує свою свідомість, виробляє погляди та переконання, розвиває свої здібності [128]. Тому інтерактивні методи навчання стали актуальним арсеналом роботи сучасного вихователя.

Суть технології інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників, де і учні, й учитель є рівноправними суб'єктами навчання [58].

Інтерактивне навчання – це форма організації навчальної діяльності, яка має на меті створення комфортних умов навчання, за яких дитина відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним процес навчання [22].

Інтерактивні заняття дають можливість:

- ✓ підвищувати ефективність занять, інтерес до матеріалу, що вивчається;
- ✓ формувати й розвивати:
  - комунікативні навички й уміння, емоційні контакти між вихованцями;
  - аналітичні здібності, відповідальне ставлення до власних вчинків (здатність критично мислити, уміння робити обґрунтовані висновки, розв'язувати проблеми й конфлікти, приймати рішення й відповідати за них);
  - навички планування (здатність прогнозувати й проєктувати своє майбутнє).

Вихователь повинен враховувати такі **принципи роботи** під час інтерактивного заняття [22]:

- ✓ інтерактивне заняття – це не лекція, а спільна робота;
- ✓ сумарний досвід групи є більшим, ніж досвід учителя;
- ✓ усі учасники групи є рівними, незалежно від віку, соціального статусу та досвіду;
- ✓ кожен учасник має право на власну думку з будь-якого питання;
- ✓ відсутність критики особистості (зазвати критики може лише ідея);
- ✓ усе сказане під час заняття – не заклик до дії, а інформація для міркування.

Інтерактивне заняття має чітку **структуру**, яку різні науковці описують по-різному. О. Пометун пропонує таку структуру [128]:

1. Мотивація. Мета цього етапу – сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до теми, що обговорюється. Мотивація є своєрідною психологічною паузою, яка дає можливість учням насамперед усвідомити, що й навіщо вони зараз робитимуть.

Із цією метою можуть бути використані прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей здивування, інтерес, підкреслюють парадоксальність явищ і подій. Це і коротка розповідь вихователя, і демонстрування наочних засобів, і нескладна інтерактивна технологія («мозковий штурм», «мікрофон», «криголам»). Мотивація чітко пов'язана з темою заняття, психологічно готує вихованців до сприйняття, налаштовує їх на розв'язання певних проблем.

Цей елемент має займати не більше 5 % часу заняття.

2. Оголошення, презентація теми й очікуваних навчальних результатів. Мета – забезпечити розуміння вихованцями змісту їхньої діяльності, тобто чого вони повинні досягти під час заняття. Часто доцільно залучити до визначення очікуваних результатів усіх вихованців. Щоб визначити для себе майбутні результати заняття, дитина інколи має озвучити своє особисте ставлення до суті та структури вибраних способів пізнавальної діяльності, спланувати свої дії.

Формулювання результатів очікуваних результатів є принциповим елементом інтерактивного заняття і має відповідати певним вимогам:

– висвітлювати результати діяльності вихованців, а не вихователя, і звучати таким чином: «Після цього заняття ми зможемо...»;

– чітко відображати рівень досягнень, який очікується наприкінці заняття. Тому мають бути передбачені: обсяг і рівень навчальної інформації учнів; розвиток (формування) емоційно-ціннісної сфери вихованця, яка забезпечує формування переконань, характеру, вплив на поведінку тощо. Це визначення, усвідомлення або формування емоційно наповненого ставлення вихованців до тих явищ, подій, процесів, що є предметом вивчення під час заняття. Отже, результати можуть бути сформульовані за допомогою відповідних дієслів. Наприклад, знання: пояснювати, визначати, характеризувати, порівнювати, відрізнити, аргументувати думку, дати власну оцінку, проаналізувати... тощо; ставлення: сформулювати й висловити власне ставлення до..., пояснити своє ставлення до...;

– чітко усвідомлювати, як можна виміряти результати, наприклад: якщо після заняття вихованці вмітимуть «пояснювати суть явища та наводити приклади подібних явищ»;

– досягнуті результати мають бути очевидними для учнів і самого вихователя, а також для інших учасників освітнього процесу, присутніх на занятті.

Таким чином, формулювання результатів під час проєктування заняття є обов'язковою і важливою процедурою. В інтерактивній моделі навчання це надзвичайно важливо, оскільки побудова цієї моделі навчання неможлива без чіткого визначення дидактичної мети. Правильно сформульовані, а потім досягнуті результати – надійна гарантія успіху.

Однак досягти результатів у інтерактивній моделі можемо, лише залучивши учасників освітнього процесу до комунікативно-пізнавальної діяльності. Розпочинаючи її виконання, учні повинні розуміти, для чого прийшли на заняття, чого їм треба прагнути і як перевірятимуться їхні досягнення. У цій частині заняття О. Пометун, для того щоб почати з учнями спільний процес руху до результатів пізнавальної діяльності, рекомендує:

– назвати тему заняття або попросити когось із учасників освітнього процесу прочитати її;

– якщо назва теми містить нові слова або проблемні питання, звернути на них увагу;

– попросити когось із учасників освітнього процесу оголосити очікувані результати за текстом посібника або за записом, що його заздалегідь зробив на дошці вихователь;

– пояснити необхідні нові поняття та способи діяльності тощо;

– нагадати, що наприкінці заняття досягнення учнів оцінюватимуть і як саме це відбуватиметься.

На це відводиться 5 % часу заняття.

3. Надання необхідної інформації. Мета – надати вихованцям досить інформації для того, щоб на цій основі виконати практичні завдання за

найкоротший час. Це може бути мінілекція, читання тексту, ознайомлення з роздатковим матеріалом, опанування інформації за допомогою технічних засобів навчання або інших видів наочності, застосування інформаційних технологій тощо.

Цей етап займає близько 10–15 % часу заняття.

4. Інтерактивна вправа. Центральна частина заняття, мета якої – досягти певних результатів, може займати 50–60 % загального часу заняття.

Порядок проведення інтерактивної вправи:

1) інструктування – розповісти учням про мету вправи, послідовність дій і час на виконання завдання; з'ясувати, чи все зрозуміло учасникам (2–3 хв);

2) об'єднання у групи і розподілення ролей (1–2 хв);

3) виконання завдання (5–15 хв). *(Вихователь виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи і співпраці);*

4) презентація результатів виконання вправи (3–15 хв);

5) рефлексія результатів, усвідомлення учнями здобутих результатів, що досягається шляхом їх спеціального колективного обговорення або за допомогою інших прийомів (5–15 хв).

Структуру інтерактивного заняття, а саме його основну частину, необхідно збагатити іграми з позбавлення емоційних затисків.

5. Висновки (рефлексія). Підбиття підсумків – це дуже важливий етап будь-якого заняття. Адже саме тут з'ясовується зміст зробленого; вказується зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що знадобиться у майбутньому.

Мета рефлексії: згадати, виявити й усвідомити основні компоненти діяльності – її зміст, тип, способи, проблеми, шляхи їх розв'язання, здобуті результати тощо.

Рефлексія (*роздум про свій внутрішній стан*) – повернення назад, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння посісти позицію стороннього спостерігача, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, у тому числі й самого себе.

Це складна робота, що вимагає часу, зусиль, певних здібностей. Водночас саме рефлексія дає змогу подолати недоліки та зробити процес самопізнання більш цілеспрямованим і усвідомленим. У деяких випадках виражена здатність до рефлексії може й заважати, оскільки людина починає надмірно аналізувати, що заважає створенню власного «Я», породжує пасивну орієнтацію в процесі взаємодії із зовнішнім світом.

Рефлексія дає можливість проаналізувати пізнане з різних позицій і з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки.

Що заважає рефлексії:

1. *Бар'єри, пов'язані з недосконалістю людської природи (об'єктивні):* відсутність мотивації, потреби, інтересу до самого себе; несформованість

дій виявлення, фіксації, аналізу, оцінювання, ухвалення; невміння рефлексувати; нездатність до адекватної самооцінки.

2. *Бар'єри, визначені особистісними особливостями людини, що пізнає себе (суб'єктивні):*

- страх самопізнання, щоб не порушити впевненість у собі. Краще не знати про себе багато, ніж хворобливо переживати пізнане, яке може виявитися неприємним, вимагати зусиль працювати над собою;

- прагнення особистості оцінити себе відповідно до вимог соціального оточення. Людина пізнає в собі лише те, що бачать у ній інші (соціум), відходячи від того, що є насправді. Це призводить до неврозів, проблем у стосунках з іншими, хоча зовні потреба у визнанні начебто задовольняється;

- невміння подолати власний егоцентризм (мої погляди, рішення, цінності, думки, дії єдино правильні): я не спроможний пристати на позицію співрозмовника, прийняти іншу точку зору; я вважаю себе розумним, здібним, обдарованим, переконати мене неможливо;

- нездатність до саморозвитку, занижена самооцінка, диктаторство, авторитарність.

Етапи рефлексії:

1. Зупинення дорефлексійної діяльності. Будь-яка попередня діяльність має бути завершена чи призупинена. Якщо виникли труднощі в розв'язанні проблеми, то після рефлексії її розв'язання може бути продовжене.

2. Відновлення послідовності виконаних дій. Усно або письмово відтворюється послідовність виконання дій. Усно чи письмово відтворюється все, що зроблено, у тому числі й те, що на перший погляд здається дріб'язковим.

3. Вивчення відтвореної послідовності дій з точки зору її ефективності, продуктивності, відповідності поставленим завданням тощо.

4. Виявлення й формулювання результатів рефлексії. Таких результатів може бути виявлено кілька видів:

- предметна продукція діяльності – ідеї, пропозиції, закономірності, відповіді на запитання тощо;

- способи, які використовувались чи створювались у ході діяльності;

- гіпотези щодо майбутньої діяльності.

5. Перевірка гіпотез у подальшій діяльності.

Рефлексія є важливим компонентом інтерактивного заходу. Вона дає можливість вихователю й вихованцям:

- ✓ усвідомити здобуті знання і вміння;

- ✓ порівняти своє сприйняття з думками, поглядами, почуттями інших, скоригувати певні позиції;

- ✓ учням – рефлексувати в реальному житті, усвідомлюючи свої дії та прогнозуючи подальші кроки;

- ✓ вихователю – побачити реакцію учнів на навчання і зробити необхідні корективи.

Рефлексія здійснюється у різних формах: індивідуально, в парах, у дискусії, письмово, усно.

Рефлексію слід застосовувати після найважливіших інтерактивних вправ, після завершення певного етапу діяльності. Ефективність рефлексії у навчанні забезпечує різноманітність її форм і прийомів, їх відповідність віковим та іншим особливостям дітей.

Рефлексія має бути не лише вербальною – це можуть бути малюнки, схеми, графіки тощо. Вона тісно зв'язана з іншою важливою дією – постановкою мети. Формулювання учнем мети навчання передбачає її досягнення і подальшу рефлексію усвідомлення способів досягнення поставленої мети.

Технологія проведення підсумкового етапу заняття

На першій стадії:

- використовуйте відкриті запитання: *як? чому? що?*;
- виражайте почуття;
- наполягайте на описовому, а не оцінному характері коментарів;
- говоріть про зроблене, а не про те, що могло бути зроблено.

На другій стадії:

- запитуйте про причини: *чому? як? хто?*;
- заглибтесь у відповіді: *чому цього немає? що було б, якщо..?;*
- шукайте альтернативні теорії: *чи є інша можливість?;*
- доберіть інші приклади: *де ще відбувалося щось подібне?;*
- наведіть думки незалежних експертів.

На третій стадії:

– домагайтеся, щоб вихованці взяли на себе зобов'язання щодо подальших дій.

На підбиття підсумків заняття та оцінювання його результатів відводиться до 20 % загального часу, що дозволяє підвищити ефективність навчання [128].

Хід і результат навчання набуває особистої значущості для всіх учасників освітнього процесу й дозволяє розвивати у них здатність самостійно розв'язувати проблеми.

Практика показує, що найбільш вдалими прийомами організації інтерактивної навчальної діяльності в другій половині дня під час самопідготовки є: коло ідей; мозковий штурм; мікрофон; навчаючи учусь; «ажурна пилка» (мозаїка); метод кооперативного взаємонавчання; метод командної підтримки індивідуального навчання; незакінчене речення; «асоціативний куц» (гронування); кубування; сенкан; есе; «більярд» («футбол»); «снігова куля» («лавина»).

3.12. Застосування методики Валерія Едігея для інтелектуального розвитку вихованців

Валерій Борисович Едігей має величезний досвід роботи вчителя початкових класів і володіє неабияким творчим талантом розробляти навчально-методичні матеріали. Він спрямовує пошук на розробку системи загального розвитку дітей, формування у них певних якостей.

На думку Ш. О. Амонашвілі, запропонований В. Б. Едігеєм посібник «Читання без нудьги» має на меті на базі інтелектуального розвитку розбудити в дитині інтерес до читання [38]. Завдання посібника різноманітні, але найважливіше те, що вони оригінальні, нові й складені з урахуванням можливостей та інтересів дітей. Якості, які розвиваються у дітей, сприяють не лише швидкості читання (що, звичайно, важливо), але й виробляють уміння узагальнювати, аналізувати, зіставляти тощо. Читання допоможе дітям розширити межі своїх інтересів і стане основою успішної навчальної діяльності.

Щоб сформувати у дітей інтерес до читання, розвивати інтелектуальні здібності, рекомендуємо використовувати цю методику. Результатом стане правильне, швидке читання, розвиток логічного мислення і зв'язного мовлення у дітей. А найголовніше, діти читають з великим бажанням і задоволенням.

Реконструювання повністю деформованих текстів. *Методичні рекомендації.*

Повністю деформований текст ставить крапку в процесі вдосконалення навичок читання і є перехідним етапом до вправ, що формують чинники досконалого читання. Це здебільшого вправи не навчального характеру, а такі, що відточують навички, які дитина вже має. Це не перший доданок у рівності «вправи плюс здібності», де сума – вільне результативне читання. Повністю деформований текст – це той випадок, коли доданки міняються місцями. І хоча сума залишається незмінною, суть лівої половини рівності змінюється докорінно.

Запропоновані вправи – додаток до вже розвинутих здібностей, що кількісно збільшує їх рівень і вдосконалює якість. Вдосконалює, а не змінює. Вихідними є тексти невеликого обсягу (3–5 речень). Рекомендується не деформувати прийменники, займенники та вигуки. У деформованому першому слові обов'язкове збереження першої літери.

Наприклад:

ВЕСНА

Порйшал сіонь. роПвели у алкеуд родогу і нісжун мизу. Воан іняк ен тіо-хал йит. Аел севелі трусмки базраил її з босою в ниес ремо.

ПТАХИ ПРИЛЕТІЛИ

нулаМи имаз ропйашл. таПих опспішають виит нігазд. Холпчиик зробиил пашківню. ниВо віпосили її совико ан реведо. короС у пашківні пизацать маюлик.

ЯК МЕТЕЛИКИ ЗИМУЮТЬ

диКу низлик севелі еметлиик? дніО лезатілі в расаі і амт снузали. іПд стямли глилял ан изімльвю ішін. еН зайтин іпд нігомс емтеливік.

3.13. Метод «Шість Капельюхів Мислення» Едварда де Боно як засіб розвитку критичного мислення

Едвард де Боно – відомий британський психолог, письменник, фахівець у сфері навчання й розвитку нестандартного мислення, автор 78 книжок, присвячених мисленню, і безлічі розробок. Найбільш відома – розробка «Шість Капельюхів Мислення».

Психолог називав капельюхами невидимі переконання, судження і думки, тому пропонує приміряти кожен із шести капельюхів. Чому метод отримав назву «Шість Капельюхів Мислення»? Як відомо, стиль одягу значною мірою формує поведінку людини, логіку її вчинків, може диктувати певну лексику, жестикуляцію, міміку тощо. Змінюючи костюм, людина ніби одягає нову маску, змінює роль, інколи й характер. Яскравим прикладом такої залежності є головний убір – капельюх. Капельюх – це частина туалету, що його легко надягти і зняти, змінити і змінитися разом з ним. Цей головний убір є знаком, символом певної соціальної групи. Шість метафоричних Капельюхів різних кольорів являють собою кожний з основних типів мислення.

Білий Капельюх. Білий колір наводить на думку про папір. Білий Капельюх символізує нейтральну інформацію. Учень, надягнувши білий капельюх, ставить запитання на зразок: «Яка інформація у мене є?», «Яка інформація мені потрібна?», «Якої інформації мені бракує?», «Як мені здобути потрібну інформацію?». Тобто, міркуючи з Білим Капельюхом на голові, він пригадує власні знання і вміння, намагається визначити, якої інформації не вистачає, які має прогалини у знаннях, де можна знайти і як доповнити потрібну інформацію, користуючись словниками, енциклопедіями, довідниками, картами, таблицями, схемами тощо. Білий Капельюх використовується для того, щоб спрямувати увагу на відсутність інформації.

Червоний Капельюх. Червоний колір знаменує вогонь і тепло. Червоний Капельюх пов'язаний із почуттями, інтуїцією та емоціями. Учень, який має Червоний Капельюх, може відкрито передати чи описати свої почуття й інтуїцію. Отже, Червоний Капельюх – це формування свого ставлення до подій та їх учасників.

Чорний Капельюх. Чорний колір нагадує про мантію судді. Чорний означає обережність. Чорний Капельюх свідчить про ризик і застерігає, чому щось може не вдатися. Це, можливо, найкорисніший капельюх, адже свідчить про негативні сторони, небезпеку, помилки. Учень, міркуючи з Чорним Капельюхом на голові, шукає істину, правдоподібність, критично оцінює: «Чи це правильно?», «Які можливі проблеми і небезпеки?». Однак

Чорним Капелюхом не можна зловживати, оскільки зловживання небезпечне саме по собі.

Зелений Капелюх. Зелений колір нагадує про рослини, ріст, енергію, життя. Мета Зеленого Капелюха – розширити діапазон можливих варіантів. Маючи Зелений Капелюх, учень вносить пропозиції, обговорює нові ідеї й альтернативи, розповідає про варіанти ідей, що існують. Зелений Капелюх – це докладання творчих зусиль.

Жовтий Капелюх. Жовтий колір свідчить про сонце й оптимізм. Мета мислення під Жовтим Капелюхом – довести здійснення ідей. Учень у Жовтому Капелюсі намагається знайти переваги пропозиції: «Що в цьому гарного?», «Які є переваги?». Навіть якщо ідея нікому не подобається, учень у Жовтому Капелюсі просить знайти в цій ідеї переваги. Отже, Жовтий Капелюх – це простеження позитивних сторін явища, переваг і досягнень.

Синій Капелюх. Із синім кольором асоціюються небо, море, вода. Синій Капелюх символізує знання, роздуми про мислення; це – контроль, підбиття підсумків, висловлення спостережень і коментарів. Із Синім Капелюхом на голові учень упорядковує послідовність Капелюхів, що їх надягали раніше, і підсумовує досягнуте.

Методика проведення

Педагог	Учні
1. Заздалегідь пояснює роль символічних Капелюхів 2. За кілька днів до заняття дає учням завдання опрацювати задану тему, використовуючи додаткову літературу	1. Діти мають знання й уміння, необхідні для виконання завдання
3. Пропонує об'єднатися в шість груп і обрати колір Капелюха 4. Стежить, щоб кольори груп не повторювались 5. Роздає завдання для кожної групи 6. Пояснює, яке завдання виконуватимуть Капелюхи за кольором	2. Учні класу об'єднуються в шість груп по 4–5 осіб 3. Кожна група обирає собі колір Капелюха 4. Група отримує завдання
7. Стежить за часом 8. Під час роботи груп обходить їх, надаючи допомогу 9. Пропонує групам подати результати роботи	5. Учні міркують над завданням у групі впродовж 10–15 хв 6. Обговорюють питання у групі (формулюють відповіді, призначають того, хто робитиме доповідь)
10. Коментує роботу груп з точки зору її навчальних результатів і питань організації процедури групової роботи	7. Кожна група по черзі зачитує завдання і дає відповідь

Заслуховування відповідей слід починати з Білих Капелюхів, тому що це праця з першоджерелами. Доповіді Червоних, Жовтих, Чорних, Зелених Капелюхів можна заслуховувати у будь-якій послідовності. Групи доповнюють одна одну, дискутують, шукають компроміс. Завершити роботу слід підбиттям підсумків. Цим займаються Сині Капелюхи.

Застосовуючи цей метод, можна спостерігати, як замкнуті й сором'язливі діти долучаються до загального обговорення. Вони не соромляться своїх думок, тому що говорять від імені Капелюха, а не від себе. Використання «Шести Капелюхів Мислення» має переваги під час будь-якої розумової праці. Коли учні працюють у групі, цей метод можна розглядати як різновид мозкового штурму.

4. Авторські моделі та практики

МОДЕЛЬ САМОПІДГОТОВКИ «МОНІТОР»

Ідея створення моделі «Монітор» (структури нетрадиційної самопідготовки) пов'язана з можливістю виконання домашніх занять на комп'ютері. Суть цієї моделі полягає у наближенні освітньої діяльності до сучасних технологій. Адже кожен учень і педагог застосовують у повсякденному житті ті чи інші гаджети. Пропонуємо осучаснити самопідготовку та провести її у формі «Монітор».

Дотримуючись і застосовуючи три основні структурні етапи самопідготовки, запропоновані вихователем-методистом Н. В. Фреїк, рекомендуємо кожен із етапів назвати відповідним терміном сучасної комп'ютерної мови.

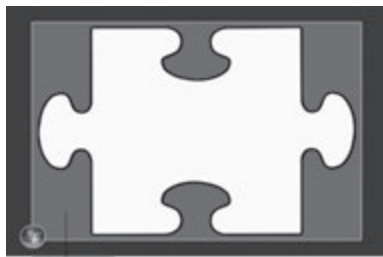
I. «Запуск» відповідає підготовчому етапу та організації групи (класу), а також вимагає «введення даних», тобто визначення обсягу домашнього завдання.

II. «Обробка даних» – основна частина, яка охоплює:

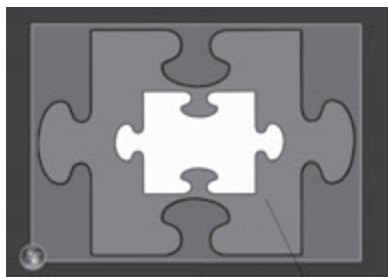
- «пошук» (актуалізація опорних знань, мотивація);
- «скенінг» (форма контролю домашнього завдання).

III. «Завершення роботи» – підбиття підсумків. На цьому етапі пропонуємо застосовувати похвалки емоджі, які можуть бути у вигляді смайликів.

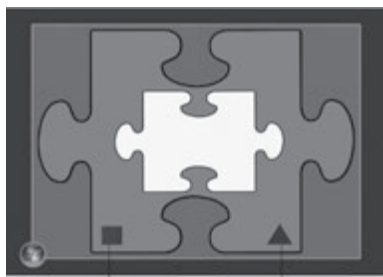
Для ефективності виконання домашніх завдань на комп'ютері пропонуємо використовувати демонстративний матеріал «Монітор-пазли». Кожен етап самопідготовки подається у вигляді «пазла» з певними часовими нормами (можна подавати у вигляді мультимедійних презентацій).

Запуск

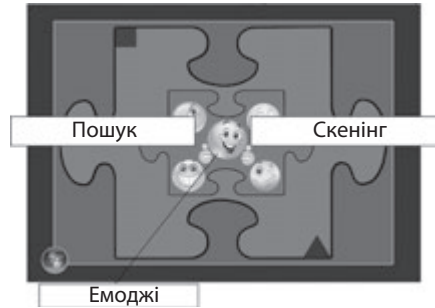
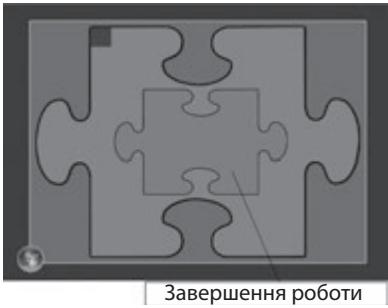

Обробка даних

Пошук

Скенінг

Структура моделі самопідготовки «Монітор»

I. Підготовчий етап. Запуск комп'ютера 1–3 хв.

Введення даних (визначення обсягу домашнього завдання) 2–5хв.

II. Основний етап. Обробка даних

Пошук (актуалізація опорних знань, мотивація).

Скенінг (форма контролю домашнього завдання).

III. Підсумковий етап. Завершення роботи 5–7 хв.

Похвалка емоджі.

ПІЗНАВАЛЬНИЙ КАЛЕЙДОСКОП
(із використанням ігрової технології «Хрестики–нулики»)

Ігрове поле « Пізнавальний Калейдоскоп»

<p>Ріпка</p> 	<p>Кубик Рубика</p> 	<p>Ловися, рибко, велика і маленька...</p>
<p>Веселка</p> 	<p>Музика дощу</p> 	<p>Золота рибка</p>
<p>Драмтеатр</p> 	<p>Кіт у мішку</p> 	<p>Лісова школа</p>

Мета: закріпити й повторити знання з української мови учнів 2 класу в ігровій технології «Хрестики–нулики» під час самопідготовки.

Клас: 2.

Форма проведення: заняття з використанням технології «Хрестики–нулики».

Приладдя:

- ✓ папір формату А4;
- ✓ емблеми груп;
- ✓ ручки, простий олівець, кольорові олівці;
- ✓ ігрове поле з кишеньками-завданнями.

Допоміжні матеріали:

- ✓ емблеми команд;
- ✓ картки з символами груп для журі;
- ✓ аркуші із завданнями до кишеньки «Ріпка»;
- ✓ аркуші із картинками дерев і кросворд до кишеньки «Кубик Рубика»;
- ✓ аркуші із малюнками рибок і завданнями до кишеньки «Ловися, рибко, велика і маленька...»;
- ✓ аркуші із завданнями до кишеньки «Веселка»;
- ✓ аркуші із завданнями до руханки «Музика дощу»;
- ✓ аркуші із загадками та малюнками до кишеньки «Драмтеатр»;
- ✓ аркуші із завданнями до кишеньки «Кіт у мішку»;
- ✓ зображення звуко-буквеного аналізу слів до кишеньки «Лісова школа».

Хід заняття

Вступ

I. Підготовчий етап

У класі підготовлено місця для трьох команд.

Об'єднання в групи.

Команди об'єднуються за жеребкуванням (хто обере смужки зеленого кольору, потрапить у команду «Знавці», червоного – у команду «Науковці», жовтого – у команду «Відгадайки»). Учасники отримують емблеми з символами команд. Для прикладу, це можуть бути дзвіночки таких самих кольорів, як і смужки, що їх обрали діти.

II. Основний етап

1. Вступне слово ведучого. Сьогодні ми проведемо заняття з використанням ігрової технології «хрестики–нулики». За волею жереба ви об'єдналися у три команди: «Знавці», «Науковці» та «Відгадайки». Ігрове поле називається «Пізнавальний калейдоскоп».

Кишеньки ігрового поля містять різноманітні за формою і змістом завдання. Та команда, яка, на думку нашого компетентного журі, здобула перемогу, виконуючи вправу, закриває кишеньку своєю емблемою й отримує право наступного ходу.

На «Пізнавальному калейдоскопі» сьогодні розігруємо все поле, тобто перемагає команда, яка закрила більше кишеньок своїми емблемами.

Право відкрити першу клітинку належить мені. Сьогодні це буде кишенька «Ріпка».

2. Вправа на заповнення клітинок таблицьки (кишенька «Ріпка»).

Мета: вдосконалювати вміння розпізнавати звуки і букви у словах.

Інструкція.

Слово ведучого. Потрібно якомога швидше заповнити клітинки і дізнатися, що росте на городі в дідуся Миколи.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом команди, яка найшвидше і правильно виконала завдання.

3. Вправа на визначення за малюнком і формою листка назви дерева та заповнення кросворда (кишенька «Кубик Рубика»).

Мета: вдосконалювати вміння працювати з ілюстраціями та будувати логічну послідовність.

Інструкція.

Слово ведучого. Розгляньте малюнки. Впишіть назви дерев у кросворд. У виділених клітинках прочитайте слово.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом команди, яка найшвидше і правильно розв'язала кросворд.

4. Вправа на вміння визначати назви й ознаки предметів (кишенька «Ловися, рибко, велика і маленька...»).

Мета: систематизувати знання й узагальнити фактичний матеріал.

Інструкція.

Слово ведучого. На березі ставка сидить рибалка і ловить рибу. Допоможіть йому розкинути рибу у два відра. Кожне слово з'єднайте лінією з відповідним відром.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом команди, яка найшвидше і правильно розкинула рибу у два відра.

5. Вправа на визначення односкладових, двоскладових, трискладових слів (кишенька «Веселка»).

Мета: закріпити знання, уміння і навички поділу слів на склади, розвивати творчі здібності учнів.

Інструкція.

Слово ведучого. Розфарбуйте кульки відповідно до позначок.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом команди, яка найшвидше і правильно виконала завдання.

6. Руханка «Австралійський дощ» (кишенька «Музика дощу»).

Мета: зняти напругу, викликати позитивні емоції і дати можливість учням відпочити.

Інструкція.

Слово ведучого. За кишенькою «Музика дощу» захована вправа «Австралійський дощ». Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді послухайте, який він. Зараз по колу ви імітуватимете мої рухи. Далі кожна команда самостійно представить на огляд журі руханку «Австралійський дощ» у своїй обробці чи інтерпретації.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закриється символом команди, яка, на думку журі, найбільш креативно, артистично відтворила «Австралійський дощ».

7. Гра «Три бажання» (кишенька «Золота рибка»).

Мета: удосконалити вміння конкретно формулювати запитання, розвивати асоціативне мислення, кмітливість.

Інструкція.

Слово ведучого. Золота рибка – літературний і фольклорний персонаж, що виконує три бажання. Прошу по одному представникові з кожної команди підійти до мене. Сьогодні ви побуваєте в ролі Золотої рибки. Кожній «рибці» команди-суперники задають по одному бажанню, а третє бажання задають судді. Тобто кожна «рибка» виконає по три бажання.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом команди, «рибка» якої найбільш креативно виконала задані їй три бажання.

8. Вправа на вміння відгадувати загадки та працювати з ілюстраціями (кишенька «Драмтеатр»).

Мета: формувати уважність й спостережливість, будувати логічну послідовність із текстом і малюнками.

Інструкція.

Слово ведучого. Відгадайте загадки. З'єднайте стрілками малюнки із загадками.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом команди, яка найшвидше і правильно виконала завдання.

9. Вправа на систематизацію знань, розвиток уваги та мислення (кишенька «Кіт у мішку»).

Мета: удосконалити знання, набуті учнями впродовж вивчення тем за перший клас, робота з текстом.

Інструкція.

Слово ведучого. Оберіть букву, яка позначає правильну відповідь. Впишіть цю букву у кружечок, із записаних букв складіть слово. Так ви дізнаєтесь, як називається велике морське судно.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом тієї команди, яка найшвидше і правильно виконала завдання.

10. Вправа на визначення звукової моделі слів (кишенька «Лісова школа»).

Мета: закріпити навички звуко-буквеного аналізу слів.

Інструкція.

Слово ведучого. Допоможіть учням знайти їхні портфелики. З'єднайте лінією ім'я і його звукову модель.

(див. «Допоміжні матеріали до заняття»).

Кишенька закривається символом тієї команди, яка найшвидше і правильно виконала завдання.

III. Підсумковий етап. Вітаємо переможців.

1. Інформаційне підсумкове повідомлення. Отже, на сьогоднішньому занятті під час самопідготовки ми побачили в дії ігрову технологію «хрестики-нулики».

На занятті ви були:

Мудрими

Організованими

Люб'язними

Обізнаними

Допитливими

Цікавими

Ініціативними

2. Рефлексія. Проведення вправи «Так-так, ой-йо-йой».

Вправа «Так-так, ой-йо-йой»

Чи сподобалась вам самопідготовка?

Вам усе далось легко?

У вас не виникало жодних проблем?

Чи навчилися чогось нового для себе?

Допоміжні матеріали до кишеньки «Ріпка»

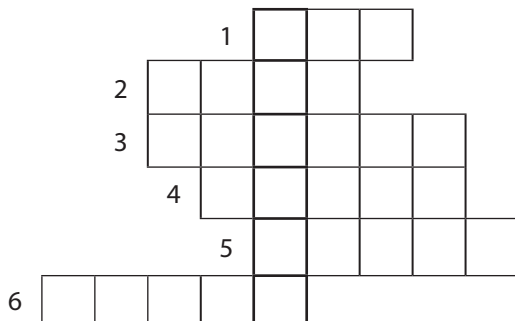
Заповніть клітинки і дізнайтесь, що росте на городі у дідуся Миколи.

1. остання буква у слові **рак**;
2. буква, що позначає перший звук у слові **акула**;
3. перша буква у слові **ведмідь**;
4. друга буква у слові **щука**;
5. остання буква у слові **слон**.

--	--	--	--	--

Допоміжні матеріали до кишеньки «Кубик Рубика»

Розгляньте малюнки. Впишіть назви дерев у кросворд. У виділених клітинках прочитайте слово.

1

2

3

4

5

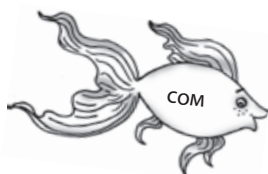
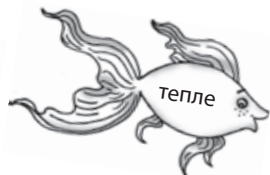

6

Допоміжні матеріали до кишеньки

«Ловися, рибко, велика і маленька...»

На березі ставка сидить рибалка і ловить рибу. Допоможіть йому розкинути рибу у два відра. Кожне слово з'єднайте лінією з відповідним відром.

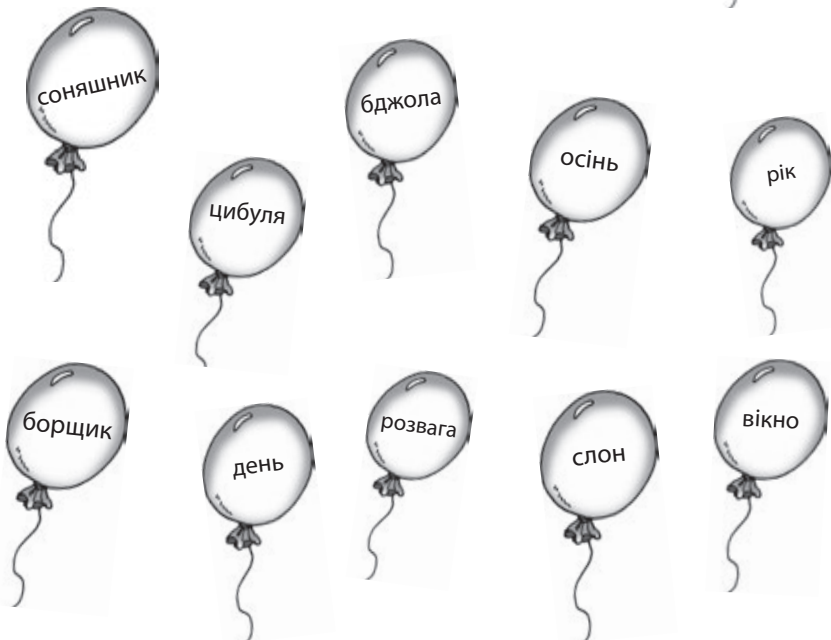
Допоміжні матеріали до кишеньки «Веселка»

Розфарбуйте кульки відповідно до позначок.

 синій – односкладові слова

 жовтий – двоскладові слова

 зелений – трискладові слова

Допоміжні матеріали до кишеньки «Музика дощу»

шумить вітер,
чути перші краплі дощу,
дощ стає сильніший,
ще сильніший,
сильна гроза,
гроза стихає,
дощ слабшає,
легенькі крапельки дощу,
ура!!! сонечко!

тремо долонями,
кляцаємо пальцями,
плескаємо долонями по грудях,
плескаємо долонями по стегнах,
тупаємо ногами,
плескаємо долонями по стегнах,
плескаємо долонями по грудях,
кляцаємо пальцями,
піднімаємо руки вгору

Допоміжні матеріали до кишеньки «Драмтеатр»

Відгадайте загадки. З'єднайте стрілками малюнки із загадками.

1. Підробив він голосок,
став він маминим співати.
Здогадалися малята:
«Вовк не наша мати».

2. В зайця хатку відібрала.
Всі козу ту виганяли.
Рак козуню ущипнув –
зайцю хатку повернув.

3. Мишеня маленьке біди наробило,
біле яєчко хвостиком розбило.
Дід і бабуся втирають сльозу,
а курка втішає: «Я золоте вам знесу».

4. Я бичок-третячок,
смоляний в мене бочок.
Із соломи дід зробив,
бік смолою засмолив.

Допоміжні матеріали до кишеньки «Кіт у мішку»

Виберіть букву, яка позначає правильну відповідь. Впишіть цю букву у кружечок. Із записаних букв складіть внизу слово. Так ви дізнаєтесь, як називають велике морське судно.

1. Визнач слово, у якому букв більше, ніж звуків.

п сім'я   е деньок   ш майстер

2. Визнач речення, у кінці якого треба поставити знак питання.

а Де ти відпочивав улітку ____

с Вітаю з днем народження ____

ж Допоможи мені, будь ласка ____

3. Визнач слово, у якому три склади.

з Олег   к Юлія   т Анна

4. Визнач слово, яке означає дію предмета.

щ білий   і білок   б біліє

5. Визнач слово, у якому звуків більше ніж букв.

ц чайник   л щиглик   в лось

6. Вибери малюнок, назва якого починається з голосного.

р   у   ю

7. Прочитай речення. Визнач слово-ознаку.

За обрій сідає тепле сонечко

д сонечко   ф сідає   о тепле

8. Вибери слово, яке відповідає звуковій моделі - . - . - .

х лящ   ь дзиґа   м якір

3   **7**   **6**   **2**   **4**   **1**   **5**   **8**

Допоміжні матеріали до кишеньки «Лісова школа»

Допоможіть учням знайти їхні портфелики. З'єднайте лінією ім'я і його звукову модель.

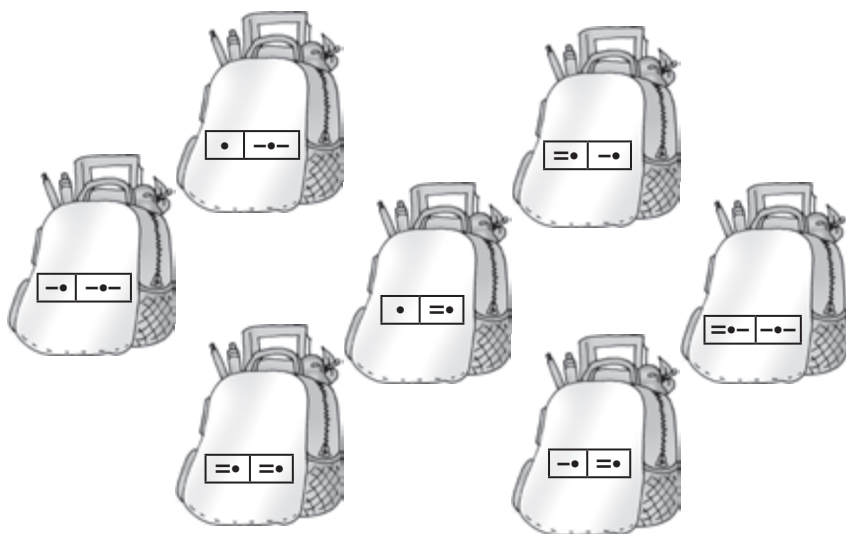
Роман

Леся

Лія

Ніна

Євген

Оля

Ігор

СКАРБИ УКРАЇНИ (квест)

Мета: поглибити і розширити знання про рідний край, повторити і закріпити вивчене під час уроків; удосконалювати вміння працювати в великій групі та самостійно; розвивати пам'ять, мислення.

Класи: 2–3.

Форма проведення: квест.

Приладдя: проєктор, екран, ноутбук, карта України, повітряна кулька, скриня, магніти, фішки-похвалки, вишитий рушник, тарілка з писанками.

Допоміжні матеріали: відеоролики: «Гуцульщина», «Долина нарцисів», «Буковинські водоспади», «Печера «Оптимістична»», «Тунель кохання», «Маленька Швейцарія», «Співочі тераси», «Українська Венеція»; карта України, картки-підказки із завданнями, конверти із завданнями, вишитий рушник.

Хід заняття

І. Підготовчий етап

1. Вступне слово педагога. Діти, сьогодні я запрошую вас у захопливу пригоду – шукати скарби. Але скарби ці незвичайні: їх відчують люди серцем і душею, а ми з вами побачимо їх. Куди ми вирушимо, здогадаєтесь зараз самі.

На землі великій є одна країна:
Гарна, неповторна, красна, як калина.
І живуть тут люди – добрі, працьовиті
І скажу, до речі, ще й талановиті.
Землю засівають і пісні співають,
На бандурі грають і вірші складають
Про ліси і гори, і про синє море,
Про людей і квіти, то скажіть же, діти,
Що це за країна? – Наша славна Україна!
(Д. Безносенко)

Саме так. Ми помандруємо нашою Батьківщиною шукати скарби. Складемо маршрутний лист, який допоможе всім бажаючим теж відвідати та ознайомитися із дивовижними місцями нашої країни. Допомогатимуть мені сьогодні Миколка і Тетянка. Якщо у вас з'являться запитання до завдання, ви теж можете звертатися до них за допомогою.

Любі діти, наші гості!
Ось пригода нас збрала
Й по секрету всім сказала,
Що кмітливість нам сьогодні
Дуже стане у нагоді.
Ще знання, уміння, жарт.
До роботи всі! Гарзд?

2. Вправа «Зайва буква».

Мета: активізувати розумову діяльність.

Хід вправи.

Слова педагога. Яким транспортом ми з вами вирушимо у мандрівку? Нумо, спробуйте відгадати. Для цього потрібно зіграти зі мною у гру «Зайва буква».

Дітям пропонується у рядку з буквами закреслити вісім букв так, щоб утворилося відоме словосполучення. Потрібно відгадати вид транспорту для подорожі.

П ф о з в е і т с р е я н м а к е у л ф я

Закреслюємо букви **ф з е с е м е ф** і отримуємо словосполучення «*повітряна куля*» (додаток 1).

Слова педагога. Так, це повітряна куля. 21 листопада 1873 р. уперше на повітряній кулі в небо над Парижем піднялися брати Монгольф'є і здійснили 25-хвилинний політ, подолавши близько 9 км на висоті 91 м. Для того щоб здійснити політ на повітряній кулі, брати Монгольф'є діяли чітко, швидко й бездоганно. Тож ми з вами працюватимемо **чітко, швидко й бездоганно**. А девізом нашої діяльності сьогодні будуть слова Й.-В. Гете: «*Мало знати, потрібно й використовувати, мало бажати, потрібно й працювати*».

3. Вправа «Підказка для пошуку скарбу № 1».

Мета: активізувати розумову діяльність, розвивати мислення.

Хід вправи.

Слова педагога. Перш ніж поринути у пригоду, потрібно відгадати загадку, яка підкаже, де шукати завдання. Отож, слухайте уважно:

Ні дощами, ні снігами
За сто років не розмить.
Але діти-хулігани
Можуть м'ячиком розбить (*Вікно*).

Дітям пропонується знайти першу підказку на вікні.

4. Вправа «Розумова розминка».

Мета: повторити й розширити знання про рідний край.

Хід вправи.

Дітям пропонується за методом мозкового штурму дати відповіді на запитання вікторини «Я – українець» (додаток 2).

Слова педагога. Молодці! Так, саме красою і мистецтвом славиться Гуцульщина, і не тільки в Україні, а й далеко за її межами. По всьому світу Гуцульщина відома як край мистецтва і краси.

Скарб кладуть до скрині.

5. Перегляд відео «Гуцульщина» (<https://www.youtube.com/watch?v=7k76Z9z1HSA>).

6. Вправа «Підказка для пошуку скарбу № 2».

Мета: повторити вивчене про рідний край, розвивати пам'ять, мислення.

Хід вправи.

Слова педагога. Перш ніж продовжити наші пошуки, потрібно виконати наступне завдання. Для цього пригадаймо, чим славиться наш край і подумаємо, де може ховатися підказка із завданням. Здогадайтеся, про що я мову поведу:

Я з-за столу не вставала, на яєчку малювала

Роду нашого святиню: українську Берегиню (А. Крат).

(Відповіді дітей)

– Звичайно ж, це писанка. А чи здогадалися ви, де заховано наступне завдання?

Дітям пропонується серед писанок на тарілці знайти картки із завданням, прочитати його і разом виконати.

7. Вправа «Ігровий прийом».

Мета: активізувати розумову діяльність, розвивати мислення.

Хід вправи.

Слова педагога. Пропоную зіграти зі мною в ігри.

Дітям пропонується зіграти в такі ігри:

✓ «Знайди найкоротшу стежину» (додаток 3);

✓ «Віднеси мед у свій вулик» (додаток 4);

✓ «Буває чи не буває?» (додаток 5);

✓ «Розсипанка» (додаток 6).

✓ «Гаряче–холодно» (додаток 7).

– Усі брали активну участь у грі, тож і цей скарб можемо покласти до скрині.

Скарб кладуть до скрині.

8. Перегляд відео «Долина нарцисів» (https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5).

II. Основний етап

9. Вправа «Підказка для пошуку скарбу № 3».

Мета: розвивати увагу, удосконалювати вміння швидко орієнтуватися в просторі.

Хід вправи.

Слова педагога. В ігри ми з вами пограли, пора далі мандрувати. Але ж де ховається наступне завдання? Погляньте уважно довкола себе. Чи побачили ви щось незвичне? Чим прикрашено сьогодні клас? Здогадалися, де підказка до наступного завдання?

Дітям пропонується знайти карту-підказку на вишитому рушнику над дверима класу; далі – прочитати й виконати разом завдання щодо повторення та узагальнення вивченого під час уроків.

10. Вправа «Пошук скарбу № 3».

Мета: закріпити матеріал, вивчений під час уроків математики, української мови, літературного читання, природознавства.

Хід вправи.

Слова педагога. Щоб знайти наступний скарб, пригадаємо, яких знань, умінь і навичок ми набули під час уроків. *(Використання інтерактивного прийому «Мікрофон»).*

Скарб потрапляє до скрині.

11. Перегляд відео «Буковинські водоспади» (<https://www.youtube.com/watch?v=hssLKWrbEI>).

12. Вправа «Підказка для пошуку скарбу № 4».

Мета: розвивати увагу, зібраність.

Хід вправи.

Слова педагога. Вирушаємо за наступним скарбом. Але ж де підказка з наступним завданням? Діти, уважно гляньте ще раз, чи у вас на партах немає нічого зайвого?

Дітям пропонується на одній із парт знайти конверт із підказкою (це домашні завдання з математики).

13. Вправа «Пошук скарбу № 4».

Мета: виконати домашнє завдання з математики.

Завдання учні виконують самостійно. Далі – самоперевірка і перевірка виконаного завдання вихователем.

Слова педагога. Чудово! Із завданням упоралися всі, тож і цей скарб можемо покласти до скрині й вирушити на пошуки нового скарбу.

Скарб кладуть до скрині.

14. Перегляд відео «Печера “Оптимістична”» (<https://www.youtube.com/watch?v=PQcweKa6X5M>).

15. Вправа «Підказка для пошуку скарбу № 5».

Слова педагога. Про наступне завдання ви дізнаєтесь із картки-підказки, яку знайдете, якщо здогадаєтесь про що зараз ітиметься.

Щось малеча зажурилась,
Мабуть, трішечки втомилась.
Що робити? Що робити?
Треба трішки відпочити.

16. Руханка «Гопачок».

Інструкція.

Руханка проводиться на килимку, тож коли повертаються за парти, хтось із учнів знаходить на підлозі конверт із карткою-підказкою наступного завдання *(на картці – домашні завдання з української мови).*

17. Перегляд відео «Тунель кохання» (<https://www.youtube.com/watch?v=4hwb-vQMyYM>).

18. Вправа «Пошук скарбу № 5».

Мета: виконати домашнє завдання з української мови.

Завдання учні виконують самостійно. Далі – самоперевірка, взаємоперевірка, перевірка вихователем виконаного завдання.

Скарб кладуть до скрині.

19. Перегляд відео «Маленька Швейцарія» (<https://www.youtube.com/watch?v=YaHXIM7KrKY>).

20. Вправа «Підказка до скарбу № 6».

Мета: удосконалювати вміння слухати й розуміти інструкції педагога.

Хід вправи.

Слова педагога. Наступне завдання ви зможете знайти, зігравши зі мною у гру «Гаряче–холодно» (*додаток 7*).

Конверт знаходять під чиєюсь партою. У конверті картка із домашніми завданнями з літературного читання).

21. Вправа «Пошук скарбу № 6».

Мета: виконання домашнього завдання з літературного читання.

Хід вправи.

Завдання учні виконують самостійно. Далі – самоперевірка, взаємоперевірка, перевірка вихователем виконаного завдання.

Скарб кладуть до скрині.

22. Перегляд відео про співочі тераси (https://www.youtube.com/watch?v=0J4A_IDI5mU).

23. Вправа «Пошук підказки для скарбу № 7».

Мета: інтеграція групи, відпочинок.

Хід вправи.

Слова педагога. Маємо нове завдання, про яке ви дізнаєтесь, коли відгадаєте загадку. Відгадка – на картинках, прикріплених під стелею (кожна картинка на окремому аркуші формату А4) у кутках класу (*Здоров'язберезувальні технології за методикою В. П. Базарного*). Спочатку уважно розгляньте малюнки в кульках під стелею, а тоді спробуйте розгадати загадку:

Я із гуми, надувна,
Як повітря я легка,
Міцно мотузок тримай
І мене не відпускай!

Вихованці знаходять повітряну кульку з картокою-підказкою. Хтось сідає на кульку, вона – лускає. Діставши у такий спосіб аркуш, можна прочитати завдання – домашнє завдання із природознавства, а для інших – додаткове завдання – пригадати вірш про Україну.

24. Вправа «Пошук скарбу № 7».

Мета: виконати домашнє завдання із природознавства.

Завдання учні виконують самостійно. Далі – самоперевірка, взаємоперевірка, перевірка виконаного завдання вихователем.

Скарб кладуть до скрині.

25. Перегляд відео про «Українську Венецію» (<https://www.youtube.com/watch?v=HTmrXo8fO0E>).

III. Підсумковий етап

26. Підведення підсумків.

Запитання для обговорення:

- Чи цікавою була мандрівка?
- Що можете сказати про виконані вами особисто завдання?
- Що вдалося найбільше?
- Над чим можна попрацювати ще?
- Що найбільше запам'яталось?
- Що хочете сказати товаришам, які працювали разом із вами в класі?

27. Слова педагога на завершення. Ось і підійшла до завершення наша пригода, під час якої ми дізналися про деякі скарби України і склали маршрутний лист для мандрівки унікальними природними місцями нашої країни. Адже:

Моя найкраща в світі Україно,
Я твій маленький, тонкий пагінець.
Люблю тебе всім серцем, Батьківщино,
Мій край для мене – батько і мудрець.
Бо я пішов з могутнього коріння
Мого народу, з прадідів-дідів,
З історії, традицій, дум, сумління
Та мрій про волю з глибини віків.

28. Слухання і виконання дітьми пісні «Україно моя, ти найкраща у світі».

Пісня «Україно моя, ти найкраща у світі»

Слова Н. Погребняк

Музика О. Янушкевич

1. Сонячно мріями квітне
Небо високе, блакитне.
Знов одягнула калина
В пишне намисто гілля.
Щедро добром колоситься
В золотих хвилях пшениця.
Все це моя батьківщина,
Це українська земля.

Обереги святі,
подаровані дітям.
Україно моя,
ти найкраща у світі.
Україно, ти найкраща у світі.

2. Пісню, любов материнську,
Славу квітучу батьківську,
Що на козацьких могилах
В диво-волошках зійшла.
Я лише зоряну мрію
На рушники пересію,
Щоб для дітей України
В щасті земля розцвіла.

Приспів:

Україна моя –
це пісні солов'їні.
Україна моя –
щастя в кожній родині.

Приспів

Допоміжні матеріали

Додаток 1 Вправа «Зайва буква»

У рядку з буквами закресліть вісім букв так, щоб утворилося відоме словосполучення

П ф о з в е і т с р е я н м а к е у л ф я
(**ф з е с е м е ф**) – повітряна куля

Додаток 2 Вправа «Розумова розминка»

Вікторина «Я – українець».

1. Наша країна (*Україна*).
2. Головне місто країни (*столиця*).
3. Столиця України (*Київ*).
4. День Незалежності України відзначають (*24 серпня*).
5. Державні символи України (*герб, прапор, гімн*).
6. Державні символи відображають (*історію держави*).
7. Святині, що їх найбільше любить і шанує народ (*народні символи*).
8. Землю, де народився, називають (*малою батьківщиною*).
9. Наша мала батьківщина (*Гуцульщина*).
10. Гуцульщина славиться (*народними промислами, мистецтвом*).

Додаток 3 Гра «Знайди найкоротшу стежину»

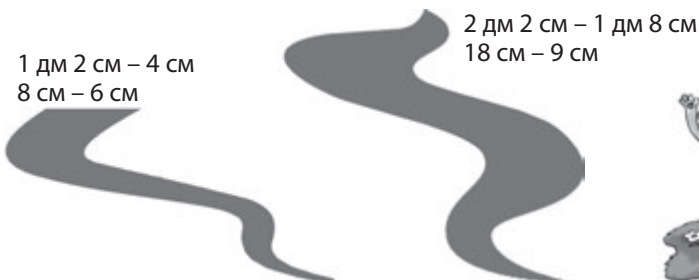
«А я у гай ходила»

А я у гай ходила
По квітку ось яку!
А там дерева – люлі,
І все отак зозулі:
Ку-ку!

Я зайчика зустріла,
Дрімав він на горбку.
Була б його спіймала –
Зозуля ізлякала:
Ку-ку! (*П. Тичина*)

Потрібно відшукати стежину, якою утік зайчик. Звичайно, зайчик біг найкоротшим шляхом.

На малюнку зображено дві стежинки. Треба виконати дії з іменованими числами й отримані результати додати. Щоб знайти найкоротшу стежку – результати, отримані біля кожної стежини, слід порівняти. Найкоротшою стежкою буде та, для якої результат менший.

**Додаток 4. Гра «Віднеси мед у свій вулик»
«Пісенька бджоли»**

«Жаль!» – поскаржилась бджола –
Я у лісі не жила.
Я не вчилася у школі,
Бо збирала мед у полі.
Але з дітками дружу,
Їм співаю: «Жу, жу, жу-у!»

Діти, допоможіть бджілкам потрапити до вулика. На бджілках мають бути написані слова, в яких пропущені букви. Треба вставити букви і прикріпити бджілку до вулика з потрібною буквою.

Додаток 5. Гра «Буває чи не буває?»

Вихователь визначає пору року, називає різні зміни в природі, а діти відповідають: «Буває» чи «Не буває». Наприклад: Осінь. Розтанув сніг, потекли струмки, ведмідь прокинувся (*не буває*). Листя з дерев опало (*буває*).

Додаток 6. Гра «Розсипанка»

Із розсипаних слів потрібно скласти прислів'я і пояснити його зміст:

Хліб, життя, здоров'я, рушничку, величає, на, береже.

Хліб на рушнику – життя величає, здоров'я береже.

Додаток 7. Гра «Гаряче–холодно»

Ви називаєте предмети, які бачите у класі. Якщо ви близько до підказки, я кажу «тепло», якщо віддаляєтесь – «холодно», а якщо підказка на тому предметі, кажу «гаряче».

НА ГОСТИНИ ДО ПАНА РАТАТУЯ

Мета: закріпити навички додавання і віднімання двоцифрових чисел, поглибити вміння розв'язувати задачі на дві дії і задачі, що містять знаходження частини числа; формування математичної компетентності.

Класи: 2–3.

Форма проведення: математична кав'ярня (фрагмент самопідготовки з математики).

Приладдя: мультимедійна дошка, підручники, зошити, чернетки, сигнальні картки, кілька зображень помідорів, фішки.

Допоміжні матеріали: роздруковане на папері формату А3 меню з кишеньками, чотири картки із написом «кухар-консультант», два комплекти зображень овочів із завданнями на звороті (по десятью клейких зображень у кожному комплекті), два фото із зображенням салатниці (прикріпити на дошку), розмальовка чотириярусного торта.

Клас оформлений у вигляді кав'ярні. У центрі – два великі столи. На столах – скатертини та квіти. На дошці прикріплено меню. Спереду – мультимедійна дошка. Діти займають місця за столами відповідно до класу, у якому навчаються (за одним столом учні 2 класу, за іншим – 3 класу).

Хід заняття

І. Підготовчий етап

Підготовка робочих місць і відповідного приладдя. Перевірка готовності дітей до заняття. Налагодження роботи навчальних центрів (зокрема, заздалегідь приготовлені картки із завданнями в центрі відкриттів, текстова інформація і цікаві відомості про кулінарну майстерність у тематичному осередку).

Слово вихователя. Доброго дня, діти! Вітаю у нашій математичній кав'ярні. Сьогодні на вас чекають неймовірні несподіванки – велике розмаїття страв із математичними інгредієнтами, знайомство з безліччю страв і правильною послідовністю їх подавання на стіл. Окрім цього, отримаєте унікальну можливість самостійно приготувати для себе страву високої кухні, приправивши її уважністю, зібраністю і зосередженістю.

Шеф-кухар, із яким ви невдовзі познайомитеся, намагатиметься зробити ваше перебування у нього в гостях комфортним, корисним і пізнавальним. Окрім меню він пропонує скористатися спеціальними навчальними центрами нашого закладу, які не лише допоможуть у пошуках цікавого й корисного, але й дадуть змогу відпочити, порелаксувати та відновити втрачені сили. Сподіваємось, посиденьки в кав'ярні будуть вам до снаги, і ви весь час перебуватимете в доброму настрої.

Працюватимемо з таким девізом:

Міркуємо швидко! Відповідаємо точно! Пишемо гарно!

Мотивація. Шановні відвідувачі, зверніть увагу на дошку. Перед вами меню математичної кав'ярні з переліком страв, які вам доведеться сьогодні скуштувати, і послідовність їх подавання. Навпроти кожної страви – по одній кишеньці для кожного класу, в які ви складатимете зароблені правильними відповідями фішки-бонуси. Порахувавши їх, разом з'ясуємо, чи вдалося вам скуштувати ту чи іншу страву. Якщо під час дегустації фішок виявиться досить, отримаєте зображення скушованої страви в свою кишеньку. Шеф-кухар нагадує, що в меню є також окрема кишенька з пам'ятками-алгоритмами, які допоможуть розв'язати задачу, знайти значення виразу тощо.

Смачного!

Діти знайомляться з меню.

II. Основний етап

1. Повторення вивченого на уроці

– Перш ніж скуштувати першу страву з нашого меню, скажіть, будь ласка, що ви вивчали сьогодні на уроці математики?

Відповіді дітей.

– Будьте спостережливими та уважними. Ми працюватимемо з завданнями, які є аналогічними до завдань, що їх задано додому. Тому уважно слідкуйте за правильністю розв'язання.

2. Підготовчі завдання

– Кулінарія – це мистецтво, але щоб створити шедевр, кухар не лише повинен бути справжнім митцем, але й добре знати математику, адже без правильних розрахунків інгредієнтів не вдасться жодна страву. Отже, пропонуємо скуштувати першу страву – свіжі помідори, фаршировані завданнями.

Перша страву меню – свіжі помідори, фаршировані завданнями

– Почергово читатимемо завдання представникам кожного класу. Відповідає той, хто знає правильну відповідь. Кожна правильна відповідь оцінюється фішкою.

Завдання для учнів 2 класу

1. Знайдіть суму чисел 13 і 20. *33*
2. Різницю чисел 50 і 8 збільшити на 12. *54*
3. Лисеня задумало число. Якщо до нього додати 6, отримаємо 38. Яке число задумало лисеня? *32*
4. Скільки десятків у числі 29? *Два*
5. П'ять берізок, дві смерічки
Зеленіють біля річки.
Поряд з ними є ожина...
Скільки всіх дерев, скажи-но? *7*
6. Довжина прямокутника 12 см, а ширина – 8. На скільки сантиметрів прямокутник довший, ніж ширший? *На 4 см*
7. У магазині було 35 м тканини. Після того як частину тканини відрізали, у рулоні залишилося ще 20 м. Скільки тканини відрізали? *15 м*

Завдання для учнів 3 класу

1. Як називаються числа при множенні? *Перший множник, другий множник, добуток.*

2. Як знайти невідомий множник? *Треба добуток поділити на відомий множник.*

3. Перше число a , друге у 8 разів більше. Знайдіть різницю цих чисел.
 $a - a \times 8$.

4. Відніміть від 1 год 5 хв. *55 хв*

5. Скільки сантиметрів в одному дециметрі? *10*

6. Збільшіть число 8 у 9 разів. *72*

7. Черепахи дуже довго мили лапи:

П'ять помили, сім не домили,

Вже й темніти почало...

Скільки черепах було? ($5 + 7 = 12$; $12 : 4 = 3$)

Учні підраховують фішки. За рішенням вихователя отримують чи не отримують зображення страви. Скуштовану страву кладуть у кишеньку меню.

Вправа «Кольоровий десерт»

– Після того як ви скуштуєте кожну страву з меню, на вас чекає десерт. *(На дошці прикріплено велику розмальовку чотириярусного торта, який потрібно розфарбувати).* Його заздалегідь приготував турботливий кондитер, але прикрашати доведеться вам різнокольоровими олівцями. Кожний колір має символічне значення. *(Значення кольорів можна розмістити у центрі відкриттів).* Оскільки ви вже впоралися з першою стравою меню, розфарбуйте нижній ярус торта відповідно до легкості чи важкості виконання завдання. Якщо воно далось вам легко, беріть до рук світлі та яскраві олівці, якщо не зовсім, то темніші.

(Діти колективно розфарбовують нижній ярус торта)

Друга страву меню – салат «Математичний»

– На дошці ви бачите два аркуші з зображенням салатниці (по салатниці для кожного класу). На столі лежать аркушики-самоклейки у вигляді інгредієнтів (морква, цибулина, капуста та ін.) із завданнями для кожного класу окремо. Учні, по одному з кожного класу, підходять до столу і беруть по аркушику, виконують завдання і приклеюють його до своєї салатниці. Якщо завдання виконане правильно, інгредієнт залишається на місці, якщо ж ні – аркушик знімається. Фішки отримують ті учні, інгредієнти яких потрапили в салат.

Завдання.

2 клас

$78 - 35 = 43$

$50 - 7 = 43$

$41 - 12 = 29$

$70 - 38 = 32$

$38 - 32 = 6$

$31 + 17 = 48$

$60 + 27 = 87$

$20 + 6 = 26$

$37 + 43 = 80$

$65 + 18 = 83$

3 клас

Перше число k , друге у 5 разів менше. Знайти друге число ($k:5$).

Перше число k , друге у 7 разів більше. Знайти друге число ($k \times 7$).

Перше число k , друге у 6 разів менше. Знайти різницю цих чисел ($k - k:6$).

Друге число k , перше у 5 разів більше. Знайти перше число ($k \times 5$).

Перше число k , друге у 9 разів менше. Знайти різницю цих чисел ($k - k:9$).

$9 \times 5 + 31 = 76$

$58 - 9 \times 3 = 31$

$9 \times 8 - 16 = 56$

$9 \times 8 + 8 = 80$

Підрахунок фішок. Обмін на зображення страви. Колективне розфарбування другого ярусу торта.

Третя стравка меню – асорті «Задачне» з невідомою начинкою

– На мультимедійній дошці ви бачите скорочений запис задачі. Усно розв'яжіть задачу й озвучте відповідь. Фішку отримує той, хто розв'яже задачу правильно і швидко.

2 клас

Було	Відрізали	Залишилося
45 м	?	12 м

3 клас

Пекли тістечка	Кожен спік	Разом спекли
Два брати	По 8 тістечок	26 тістечок
Сестра	?	

Підрахунок фішок. Обмін на зображення страви. Колективне розфарбування третього ярусу торта.

3. Самостійна робота учнів

– Молодці! Ви плідно попрацювали. А зараз настав час основної страви нашого меню. Вона буде незвичною, тому що ви самі готуватимете її. З настановами та рекомендаціями до вас звертається шефкухар кав'ярні пан Рататуй. Але перш ніж його послухати, розгорніть підручники з математики, а в зошитах запишіть:

27 листопада

Домашня робота №

На мультимедійній дошці з'являється фото шефкухаря. Вихователь зачитує його рекомендації.

1) Рекомендації шефкухаря

Дорогі діти! Сьогодні ви маєте унікальну можливість не лише скуштувати фірмову страву нашої кав'ярні, а й за моїми підказками та настановами самостійно приготувати її, проявити свою наполегливість, зібраність та організованість. Для приготування основної страви даю вам три помідори. Бажаю успіху!» (Використання «помідорного» методу з технології тайм-менеджмент. Тривалість кожного помідора визначається індивідуально).

Пам'ятка!

Як слід працювати під час самопідготовки

1. Підготуй усе необхідне для роботи.
2. Прибери з робочого місця все зайве.
3. Розклади навчальні посібники за порядком виконання завдань.
4. Розпочавши роботу, не поспішай!
5. Не працюй до повної втоми.
6. Під час роботи не жуй, не пий.
7. Не відволікайся під час роботи.
8. Якщо щось не виходить – не хвилюйся, заспокойся і продовжуй працювати.

2) Підказки від шефкухаря

Короткий план розв'язування задачі № 404 (3 клас).

1. Скільки вареників зліпили сестри?
2. Скільки вареників зліпив брат?

Учні самостійно виконують завдання. Вихователь контролює час виконання домашнього завдання, поступово забираючи по одному помідору, надає допомогу тим, хто її потребує, слідкує за правильністю постави дітей. Хто виконав завдання не «з'ївши» всі помідори, може скористатися навчальними центрами за бажанням чи окремими осередками за вибором вихователя (наприклад, у центрі відкриттів розв'язати жартівливу задачу чи розгадати математичний кросворд).

3) Фізкультхвилинка (доцільно провести під час самостійної роботи).

У кав'ярні в нас розминка –	Потім назад, повторили.
Нас чека фізкультхвилинка.	Голову вниз опустили,
Втому проженем руками	Потім назад нахилили,
Вгору їх піднімем з вами.	Потім наліво поклали,
Потім присядемо дружно –	Потім – направо і стали
Ноги згинаємо пружно.	Рівно і струнко.
Руки, мов крила, розправимо	Швидко скінчилась хвилинка.
І до плечей їх поставимо.	Нас збадьорила розминка.
Коло вперед покрутили,	

4. Самоперевірка. Учні самостійно перевіряють виконані завдання.

Взаємоперевірка. Міняються зошитами з сусідом по парті.

Перевірка виконаних завдань способом звіряння з правильними відповідями.

(Правильний розв'язок усіх завдань з'являється на слайді, діти самостійно звіряють написане з правильним варіантом). Кожне виконане домашнє завдання оцінюється фішкою. Обмін фішок на зображення страви в кишеньці. Колективне розфарбовування верхнього ярусу торта.

III. Підсумковий етап

1. Вправа «Горщик вражень»

– Для виконання цієї вправи краще перейти до центру відпочинку і колом сісти на килимок. Пропоную по черзі «складати» у глечик враження про сьогоднішнє заняття. *(Діти по черзі передають одне одному глечик, висловлюючи думку про враження від заняття.)*

2. Рефлексія

Який десерт ви сьогодні куштували? Яку назву йому можна дати? Зверніть увагу на кольорову гаму кожного ярусу торта. Проаналізуйте. Який колір переважає на нижньому ярусі, а який на верхньому? Чи змінилося щось? Чому?

А ВЖЕ ВЕСНА, А ВЖЕ КРАСНА *(із використанням методу Едварда де Бона «Шість Капелюхів Мислення»)*

Мета: розширити знання про найхарактерніші ознаки весни; виробити навички групової взаємодії.

Клас: 2.

Форма проведення: інтегроване заняття.

Приладдя: мультимедійна дошка, різнокольорові капелюхи, зображення сонечка, промінчики, кросворд.

Хід заняття

I. Підготовчий етап.

– Усміхнімося одне одному і починаймо працювати, адже в нашому класі всі працюючі, розумні, старанні, допитливі.

– А зараз я запрошую вас на зелену галявину. Сідайте на килимок по колу одне за одним і на спині товариша «малюйте» весняні слова, які я називатиму.

Я малюю весняне сонечко.

Я малюю зелену травичку.

Я малюю дзвінкий струмочок.

Я малюю блакитну квіточку.

Я малюю рясний дощ.

Я малюю тендітний підсніжник.

Я малюю небо.

II. Основний етап.

1. Повторення вивченого на уроці.

1) Скринька *(Звучить музика).*

– Чи знаєте ви, що це? Так, це – скринька. Чуєте, яка чарівна музика живе в ній? А як ви розумієте слово «скринька»? *(Ящик із кришкою і замочком, у якому зберігаються речі, різні скарби.)*

– У кожного з нас є особиста скринька. Це знання, які ми отримуємо при навчанні і зберігаємо все своє життя. А які знання ви хочете покласти в свою скриньку сьогодні?

– Ваші скриньки обов'язково поповняться новими знаннями. Ми разом знайдемо їх. Бажаю нам плідної співпраці.

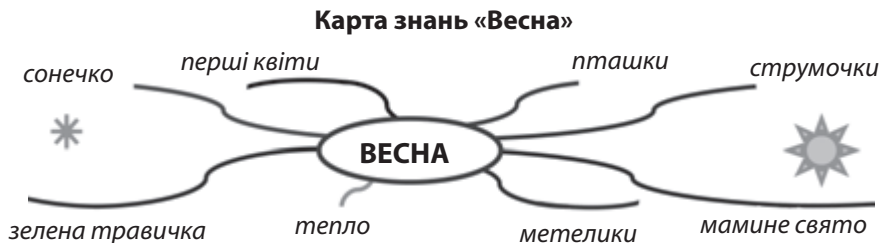
2) Інтелектуальна розминка. Знайди слово.

Однакові літери займають ті ж місця, що й однакові фігури. Якому слову відповідає малюнок, розміщений праворуч?

2. Психологічне налаштування. (На екрані відеоролик «Пробудження природи»).

– Чи здогадалися ви, про що нам розповідають ці кадри? Так, до нас повертається весна. За що ви любите весну? А зараз ми створимо карту знань «Весна».

– З приходом весни прокидається все навкруги: рослини, тварини, річки, гори. Промінчики сонця торкаються наших облич і наших сердець. У вас на партах маленькі сонечка. Але вони ще не зовсім прокинулись від зимового сну. Спробуйте допомогти своєму сонечку засяяти по-весняному радісно й яскраво. За кожну вдалу відповідь, активну роботу ви домалюєте промінчик – бал. Це вже можуть зробити діти, які добирали асоціації (самооцінка).

3. Руханка.

Раз, два – піднімається гора,
Три, чотири – це гірські крутезні схили,
П'ять, шість – орли дивний танець завели,
Сім, вісім – смерічки похилилися до річки,
Дев'ять, десять – це вода з водоспаду витіка.

4. Інноваційний метод «Шість Капельюхів Мислення» Де Боно.

Працюємо в групах.

Білий Капелюх – інформація.

Жовтий Капелюх – оптимізм.

Чорний Капелюх – проблеми.

Червоний Капелюх – емоції.

Зелений Капелюх – творчість.

Синій Капелюх – підсумок.

– Перед нами гора Мислення. Об'єднайтеся, будь ласка, у шість груп, оберіть колір і отримайте завдання. (Учні отримують завдання).

Білий Капелюх.

1. Прочитати речення.

Весна – це шлях який проходить природу від землі до літа.

2. Назвати весняні місяці.

Жовтий Капелюх.

Робота з прислів'ями. З'єднай і поясни:

Весна настає,

а травень – з травою.

Весняний день

сонця додає.

Квітень – з водою,

рік годує.

Чорний Капелюх.

Словникова робота. Поясніть значення слова *повінь*.

Повінь – це коли річка виходить з берегів, затоплює прибережну місцевість: ліси, гаї, поля і навіть села.

Якої шкоди завдає повінь?

Червоний Капелюх.

Дібрати рими або скласти вірш.

Надійшла весна весела,

Звеселила міста й ... .

Пташки до нас прилетіли,

Співом землю ... .

Зелений Капелюх (за методикою В. Едігея).

Весняний вітерець пожартував і літери перемішав. Спробуйте зібрати їх, і ми дізнаємось, які пташки повернулись до рідного краю.

киШпа   стівкила   вліражу   воронкижай

– Як ви гадаєте, про що ж вони розспівались?

5. Презентація груп.

III. Підсумковий етап.

– Підбиваємо підсумки. Якою ж з'явилась сьогодні весна? Побудуємо сенкан разом із **Синім Капелюхом**:

1) Весна.

2) Красива, тепла.

3) Настає, дивує, радує.

4) Уже надійшла весна весела.

5) Радість.

– Подивіться на свої сонечка. Чи подобаються вони вам, чи всі прокинулись від зимового сну? (*Діти підсумовують особисті досягнення.*)

– Додайте свої маленькі сонечка до нашого великого (*на дошці*).

– Справжні дива починаються навесні. І на нашому занятті сталося диво: яскраве сонце засяяло у класі, його тепла вистачить для кожного.

– Який у вас настрій?

– Я хочу додати до нашої карти знань своє слово – «радість». Для мене радість – і тепла весна, і спілкування з вами, бо ви, наче сонячні промінчики, тішите мене своїми вміннями і знаннями.

Дякую вам за співпрацю!

ДО КАЗКОВОЇ КРАЇНИ ЗНАНЬ

Мета: вдосконалити вміння самостійно працювати; сформувати навички раціонального використання часу; закріпити й поглибити знання, отримані на уроці.

Класи: 2–3.

Форма проведення: гра-подорож.

Приладдя. Карта Країни знань, листи-вказівники, пакуночок із сертифікатами, фішки (гроші Країни знань).

Допоміжні матеріали: картки із завданнями.

Хід заняття

I. Підготовчий етап.

Приготування зошитів, підручників, необхідного приладдя. Уточнення завдань із предметів і дозування часу.

– Діти, прошу всіх підготуватись до виконання домашнього завдання.

Усе зайве прибираєм і підручники виймаєм.

І вчимося працювати самостійно та завзято.

– Пригадайте, з яких предметів виконуватимемо домашні завдання. Загляньте, будь ласка, у щоденники.

(Стук у двері).

– Хтось до нас стукає. Цікаво. О, «Нова пошта»! Діти, нам пакунок!

(У пакунку лист, карта Країни знань, листи-вказівники і пакуночок із сертифікатами.)

Вихователь зачитує листа.

«Групі продовженого дня. Доброго дня, діти! Я, король Усезнай, запрошую вас до своєї казкової Країни знань. Моя країна дуже красива і незвичайна. Але зараз у нас велика біда. Злий чарівник Незнай обікрвав наші скарбниці. І якщо їх не наповнити знаннями, моя країна може зникнути. Допомогти мені можуть лише такі розумні та працюючі діти, як ви. Я дуже сподіваюся на вашу допомогу. Передаю вам карту моєї країни, листи-вказівники і пакуночок, який ви розкриєте тоді, коли виконаєте всі завдання».

– Ну що, діти, допоможемо королеві Всезнаю?

– Так.

Вихователь прикріплює на дошку карту Країни знань і відкриває перший лист-вказівник: «У казковій Країні знань є три великі міста. Щоб потрапити до них, треба відгадати їх назви. Ось завдання, яке допоможе відгадати назву першого міста».

– Діти, об'єднайтесь у групи і відгадуватимемо назву першого міста.

(Діти працюють у групах і називають назву першого міста.)

– «Рахункове»? Зараз глянемо. *(Вихователь відкриває назву першого міста).*

– Молодці! Правильно. Це місто називається «Рахункове». Читаємо далі лист-вказівник: «Щоб наповнити скарбницю цього міста, ви маєте виконати домашнє завдання з математики».

– Ну що ж, розгорніть зошити й підручники з математики. Виконувати мемо домашнє завдання.

II. Основний етап.

– Діти, пригадайте, що ви вивчали сьогодні на уроці математики.

– Повторіть вивчене і прочитайте зміст домашнього завдання.

– Чи зможете ви самостійно впоратись із цим завданням?

(Виконання при потребі аналогічного завдання.)

1. Виконання домашнього завдання з математики.

1) Самостійна робота учнів. Індивідуальна робота.

2) Фізкультхвилинка.

3) Самоконтроль, взаємоконтроль, контроль вихователя.

– Молодці! А тепер обміняйте свої знання на гроші Країни знань і наповніть ними скарбницю міста «Рахункове».

(Діти підходять до карти, де біля кожного міста є кишенька-скарбничка, і кидають у скарбничку фішки.)

– А зараз трішки відпочинемо і продовжимо подорож Країною знань.

– Ну що, відкриваємо другий лист-вказівник? Ось завдання для того, щоб відгадати назву другого міста.

(Діти працюють у групах і розгадують назву другого міста.)

– Ось ми з вами й потрапили до другого міста Країни знань «Грамотне». Щоб наповнити його скарбницю, треба виконати домашнє завдання з рідної мови.

2. Виконання домашнього завдання з рідної мови.

– Пригадайте вивчене на уроці, повторіть правило і прочитайте зміст домашнього завдання.

1) Самостійна робота учнів. Виконання вправи. Індивідуальна робота.

2) Фізкультхвилинка.

3) Самоконтроль, взаємоконтроль. Контроль вихователя.

– Молодці! Обміняйте свої знання на гроші Країни знань, наповніть скарбницю міста «Грамотне».

– А зараз трішки відпочинемо і помандруємо далі.

– Діти, нам залишилось зовсім небагато: відгадати третє місто і наповнити його скарбницю.

(Вихователь відкриває третій лист-вказівник, роздає завдання, і діти відгадують назву третього міста.)

– То як називається третє місто Країни знань? Правильно, «Поетичне». Щоб наповнити його скарбницю, треба виконати домашнє завдання з читання.

3. Виконання домашнього завдання з читання.

Діти виконують завдання з читання і наповнюють скарбницю третього міста.

III. Підсумковий етап.

– Молодці, діти, ви дуже добре впорались із завданням. Я відкриваю пакуночок від Усезная.

«Дорогі діти! Якщо ви відкрили цей пакуночок, то, безумовно, успішно справились із моїми завданнями. Дякую вам за те, що врятували мою країну. Я вірив у вас і не сумнівався, що впораєтесь із завданнями. За це дарую вам пожиттєві сертифікати на відвідування моєї чудової країни. Щодня відвідуйте Країну знань і будете розумними й успішними.

З подякою король Усезнай»

(Кожна дитина отримує від вихователя подарунковий сертифікат.)

ОСІННІ ТУРБОТИ

Мета: закріпити знання, уміння і навички, здобуті на уроках; виховувати ціннісне ставлення до праці.

Класи: 2–3.

Форма проведення: рольова гра.

Приладдя: проектор, ноутбук, екран, відеоролики (зображення села восени, городу з овочами, саду з фруктами), підручники, чернетки, ручки, прості олівці; пам'ятки-алгоритми.

Допоміжні матеріали: сигнальні картки (по три для кожного учня), таблички із домашнім завданням; фішки-малюнки із зображенням овочів і фруктів (яблука, груші, сливи, морква, буряк, капуста), емоджі, кольорова модель годинника.

Домашнє завдання

Предмети	2 клас	3 клас
Математика	№ 196, 197	№ 192, 193
Українська мова	Впр. 68, правило	Впр. 72, правило
Читання	Читання в особах казки «Цап і баран»	

Хід заняття

I. Підготовчий етап.

1. Проведення інструктажу БЖД.
2. Об'єднання учнів у групи.
3. З'ясування змісту та обсягу домашнього завдання.
4. Складання плану виконання домашнього завдання.
5. Визначення регламенту.

Ігровий прийом.

Слайд 1. Зображення села восени.

Слайд 2. Зображення сільськогосподарської праці на городі та у саду.

Слайд 3. Зображення усміхненої бабусі з хлібом у руках.

– Прийшла золота осінь. Цю пору року ще називають щедрою. Як ви гадаєте, чому? (*Діти висловлюють свої думки.*) Восени збирають урожай овочів і фруктів. Сьогодні ми приєднаємось до працівників сільського господарства і зберемо урожай гостинної осені. Я вірю, що він буде чималий.

Мотивація. Ваше завдання: зібрати якомога більший урожай. Що збирають у саду? (*Яблука, груші, сливи.*) Що збирають на городі? (*Моркву, буряк, картоплю, капусту тощо.*)

– Уявіть, що ми приїхали в село й допомагаємо бабусі зібрати фрукти у саду та овочі на городі. (*На столі лежать предметні малюнки овочів і фруктів. Під час заняття вихователь роздає малюнки дітям.*)

Рефлексія. Чи подобається вам таке завдання? Хто хоче зібрати якомога більший урожай? Покладіть на край парти смайлик, який відповідає вашому настрою. (Учні вибирають і кладуть смайлики на край парти.)

– Із хорошим настроєм вирушаємо в дорогу. Адже на нас чекає бабуся з гостинцями.

II. Основний етап.

– Поки «їдемо», обчислимо кілька прикладів.

Математична розминка. Використання інтерактивних методів «Мозковий штурм», «Мікрофон».

Вказівка: розминка проводиться диференційовано, відповідно до рівня навчальних програм 2 і 3 класів.

Усна лічба для 2 класу:

$32+15$	$56+23$	$70-(3+5)$
$36-24$	$56-23$	$100-(20+10)$

Скільки сантиметрів у 5 дм 4 см?

Скільки копійок в 1 гривні?

Усна лічба для 3 класу:

$3 \times 6 = 18$	$8 \times 8 = 64$	$140 - 50 = 90$
$18 : 6 = 3$	$64 : 8 = 8$	$890 - 800 = 90$
$18 : 3 = 6$	$120 + 127 = 247$	$1 \text{ см} = 10 \text{ мм}$
$1 \text{ м} = 100 \text{ см} = 10 \text{ дм}$	$1 \text{ дм} = 10 \text{ см}$	

Перший предмет. Математика.

Ігровий прийом.

– Ми приїхали в дуже мальовниче село. Прийшли до саду, а там на гілках дерев висять таблички із завданням для кожного класу. Читаємо зміст цих табличок: «Доброго дня, дорогі діти! Вітаємо вас у фруктовому саду. Той, хто старанно працюватиме, буде активним під час самопідготовки, отримає подарунки: яблука, груші та сливи».

– Прочитайте зміст свого домашнього завдання. Хто знає, як його виконувати, той може працювати самостійно. Користуйтеся пам'ятками-алгоритмами та сигнальними картками. Якщо хтось не може впоратися сам, попросіть допомоги у вихователя або помічника-консультанта. Зверніть увагу на годинник. Стрілка стоїть на зеленому сегменті, тобто на виконання завдання з математики відведено 15 хв. Якщо втомилися, відпочиньте – виконайте кілька фізичних вправ.

Завдання для 2 класу

Завдання	Зразок виконання
<ul style="list-style-type: none"> Повторити правила додавання і віднімання двоцифрових чисел без переходу через десяток Чи можете відразу дати відповідь на запитання задачі? (Ні) Чому? Що вам невідомо? Чи можете знайти невідоме? Як?	$45+23=68$ $74-50=24$ $89-17=72$ $48-36=12$ $96-40=56$ $62+35=97$ $79-26=53$ $56-24=32$ <i>Задача</i> 1) $3+6=9$ (п.) – було. 2) $9-4=5$ (п.) Відповідь: <i>залишилося 5 помідорів</i>

Завдання для 3 класу

Завдання	Зразок виконання
<ul style="list-style-type: none"> Повторити перетворення іменованих чисел Чи можете відразу дати відповідь на запитання задачі? Чому? Що вам невідомо? Чи можете знайти невідоме? Як?	$2\text{ м } 5\text{ дм}:5=25\text{ дм}:5=5\text{ дм}$ $(1\text{ м } 4\text{ дм } + 2\text{ дм}):2\text{ дм}=1\text{ м } 6\text{ дм}:2\text{ дм}=$ $=16\text{ дм}:2\text{ дм}=8$ <i>Задача</i> 1) $18:6=3$ (кг) – маса однієї посилки. 2) $3 \times 4=12$ (кг) Відповідь: <i>маса 4 посилок – 12 кілограмів</i>

Самоперевірка. Взаємоперевірка.

Рефлексія

– Ви завершили роботу над математикою. Продовжіть речення:
Під час виконання домашнього завдання я зрозумів/ла..., навчився/лася...

Найбільший мій успіх – це...

Найбільші труднощі я відчув/ла...

Я не вмів/ла, а тепер умію...

Я змінив/ла своє ставлення до...

Я допоміг/могла...

Мені допомогли...

Я подарував/ла фішку...

У мене... фішок.

Руханка (стрілка годинника на червоному сегменті).

Другий предмет. Українська мова.

Ігровий прийом.

– Ви дуже вправні й «зірвали» в саду багато фруктів. А зараз підемо на город «збирати бурячки».

– Гляньте які великі очі (*вихователь демонструє два великі намальовані бурячки*). Але вони не прості, а чарівні. Кожен «буряк» має завдання для учнів 2 і 3 класів. Ознайомтесь із ними. Хто знає, як їх виконувати, може працювати самостійно. А якщо вам потрібна допомога, допоможе вихователь або помічник-консультант. Зверніть увагу на годинник. Стрілка стоїть

на зеленому сегменті, тобто на виконання завдання з української мови дається 15 хв. Якщо втомилися, зробіть короткий перепочинок.

Мотивація.

– Той, хто виконає правильно всі завдання і буде активним під час самопідготовки, збере великий урожай буряків.

Завдання для 2 класу

Завдання	Зразок виконання
Навести приклади пар слів, протилежних за значенням	<i>Вправа</i> Відчиняю двері – зачиняю двері. Заходжу у школу – виходжу зі школи. Приклеюю малюнок – відклеюю малюнок.

Завдання для 3 класу

Завдання	Зразок виконання
Повторити правила зв'язку слів у реченні	<i>Вправа</i> Учні вчаться (де?) у школі. Учні (що роблять?) вчаться у школі. У школі вчаться (хто?) учні

Самоперевірка. Взаємоперевірка

Рефлексія

– Ви завершили роботу над українською мовою. Продовжіть речення:
Під час виконання домашнього завдання я зрозумів/ла..., навчився/лася...
Найбільший мій успіх – це...
Найбільші труднощі я відчув/ла...
Я не вмів/ла, а тепер умію...
Я змінив/ла своє ставлення до...
Я допоміг/могла...
Мені допомогли...
Я подарував/ла фішку...
У мене... фішок.

Динамічна пауза (стрілка годинника на червоному сегменті – 5 хв).

Третій предмет. Читання.

Ігровий прийом.

– Діти, ви зібрали добрий урожай буряків. А зараз допоможемо бабусі зібрати ще й моркву. Вона приготувала своїм маленьким помічникам сюрприз. Щоб зібрати моркву, другокласникам потрібно виконати завдання з читання. Третьюкласники вже не мають домашнього завдання, але я пропоную їм пригадати прислів'я на тему «Праця в сільському господарстві» (стрілка годинника на синьому сегменті – 10 хв).

Завдання для 2 класу

- Самостійне читання тексту.
- Словникова робота.

- Відповіді на запитання.
- Розподіл ролей.
- Читання в особах.

Вказівка. Учні 3 класу працюють індивідуально або у групах, у які об'єднуються самостійно. У кінці заняття представляють прислів'я.

III. Підсумковий етап (*стрілка годинника на червоному сегменті – 5 хв*).

Зворотний зв'язок. Проводиться групова робота над помилками (аналіз типових помилок, повторення правил, аналіз задач тощо).

Учням пропонується дати відповідь на запитання:

- Чи справдилися ваші очікування?
- Про що хочеться поговорити?
- Над чим ще потрібно попрацювати?

Ігровий прийом. Учні сідають у коло на килимку. Вихователь пригосмає їх яблуками, грушами, горіхами.

5. ПРОФЕСІЙНА СКАРБНИЧКА ВИХОВАТЕЛЯ

Алгоритм виконання усних завдань

1. Пригадай, про що ти дізнався/лася на уроці.
2. Прочитай завдання з підручника. Те, що не зрозумів/ла, прочитай двічі або тричі.
3. Подумай, що з прочитаного головне, склади план розповіді.
4. При читанні підручника звертай увагу на поділ тексту на абзаци, на заголовки параграфів. Відповідай на запитання, що їх уміщено після тексту.

Алгоритм швидкого запам'ятовування

1. Під час заучування уривка прози, цитати: прочитай так, щоб зрозуміти зміст; якщо уривок невеликий, спробуй відтворити його; великий текст поділи на змістові частини, читай і, закривши текст, промовляй про себе або вголос, перекажи кілька разів, стежачи за виразністю.
2. Заучуючи вірш напам'ять, користуйся тими ж правилами, що й при заучуванні прози. Відразу читай виразно. Якщо важко запам'ятовується, запиши текст, поділи за змістом на частини. Читай, потім розповідай, запам'ятовуючи, переходь від однієї частини до іншої.
3. При заучуванні правил, визначень, законів проаналізуй зміст; порівняй із відомими тобі правилами, визначеннями; добери приклад; прочитай повільно двічі-тричі; розкажи, заглядаючи у книгу, а потім – без неї.

Як треба готуватись до уроків

1. Прочитай текст, познач слова і вислови, при читанні яких припустився/лася помилок.
2. Попрацюй над цими словами (прочитай декілька разів).
3. З'ясуй значення незрозумілих слів (зі словника, у дорослих).
4. Прочитай текст повторно.

Читай вдумливо!

1. Стеж, щоб очі рухались за рядком.
2. Під час читання будь уважний/на до кожного слова.
3. Намагайся зрозуміти те, про що читаєш.
4. Читаючи, дотримуйся правил вимови.
5. Намагайся не повертатися до вже прочитаного слова, якщо зрозумів/ла його.
6. Читай щоденно вголос і про себе.

Читай виразно!

1. Виразно читати – означає:
  - розуміти те, про що (кого) читаєш (правильно передавати головну думку твору, розуміти образи, поведінку героїв тощо);
  - демонструвати чітку дикцію, правильну вимову звуків, звуко- і словосполучень;

- дотримуватися пауз і логічних наголосів, які передають задум автора;
- дотримуватися інтонації питання, ствердження, заперечення, спонукання, а також надавати голосу потрібного емоційного забарвлення (*радість, сум, тривога, збентеження, іронія, жарт тощо*).

2. Прочитай текст уважно. Визнач зміст, думку, почуття, настрої, переживання героїв твору, автора.

3. Означ твоє ставлення до подій, героїв, опису картин природи.

4. Уяви їх собі подумки.

5. Визнач, що ти повідомлятимеш при читанні, що треба зрозуміти.

6. Обери відповідно до завдань читання інтонаційні засоби: тон, темп, паузи, наголоси.

7. Прочитай текст уголос для себе. Перевір ще раз, чи погоджуєшся з тим, про що (кого) читаєш. Пам'ятай, що ти читаєш текст перед слухачами та спілкуєшся з ними.

8. Прочитай текст виразно. Використовуй такі умовні позначки:

логічний наголос: –;

паузи: i – мала, ! – велика, || – дуже велика;

темп: з – звичайний, природний; ш – швидкий;

прш – пришвидшений; п – помірний;

пв – повільний; уп – уповільнений.

Як працювати з текстом

1. Розгорни підручник на потрібній сторінці.

2. Пригадай, про що ти дізнався/лася на уроці.

3. Прочитай твір, не поспішаючи, уголос.

4. Визнач незрозумілі слова, намагайся зрозуміти їх значення.

5. З'ясуй тему твору (про що йдеться у тексті) та основну думку (що хотів сказати читачеві автор).

6. Поділи текст на частини й добери до них заголовки.

7. Запиши план твору.

8. Перекажи твір за планом.

9. Дай відповіді на питання і завдання з підручника.

10. Переглянь твір ще раз. З'ясуй, чи все зрозуміло.

Учись складати план прочитаного твору

1. Прочитай текст і подумай, як починається твір, як розгортаються події, чим завершується.

2. Переглянь текст повторно й поділи його на логічно завершені частини.

3. У кожній частині тексту визнач головну думку.

4. Добери заголовки до частин, на які ти поділив/ла твір (заголовки формулюй питальними, називними реченнями).

5. Запиши дібрані тобою заголовки.

6. Пам'ятай: усі пункти плану мають передавати послідовність розгортання подій; вони мають бути спрямовані на розкриття головної думки тексту.

Робота над заголовком твору

1. Подумай, про що (кого) може розповідатись у творі.
2. Згадай, що ти вже знаєш із цієї теми.
3. Постав питання, на які у тексті твору буде відповідь.
4. Спробуй дати відповідь на ці питання ще до читання тексту.
5. Починай читати. Читаючи, зіставляй свої припущення зі змістом твору.

Особливості читання казки

1. Казку треба читати в повільному темпі.
2. Зміст казки передається так, ніби йдеться про події, які оповідач сам спостерігав або чув від людей.
3. Після зачину й перед кінцівкою казки робляться значні паузи.

Аналіз казки

1. Прочитайте назву казки.
2. Перечитай казку, визнач її жанр: весела, повчальна чи героїчна, чарівна.
3. Які герої діють у казці? Назви їх за іменами чи прізвищами.
4. Які події описуються у казці?
5. Хто перемагає у казці та чому?
6. Кого з героїв казки ти запам'ятав/ла найбільше?

Особливості виразного читання прислів'їв

1. Прислів'я слід читати в повільному темпі.
2. Найбільш значні слова виділяються логічним наголосом.
3. Почуття, викликані змістом прислів'їв, можуть бути різні. Вони передаються відповідною інтонацією: заохочувальною, задушевною, розповідною, жартівливою.

Робота над прислів'ям

Під час доведення (пояснення) прислів'я користуйся пам'яткою.

- Я вважаю.
- Гадаю.
- Я думаю...
- Я впевнений/на.
- Мені здається.
- Можливо, це...
- Я переконаний/на, що...

Читання загадок

1. Загадки слід читати повільно.
2. Логічним наголосом і паузами виділяються слова, які передають у прихованій формі ознаки задуманого предмета.
3. Інтонація залежить від змісту загадки.

Робота над загадками

1. Слухання загадки.
2. Відгадування загадки.

3. Вимова та тлумачення слів.
4. Заучування загадки напам'ять.

Виразне читання оповідання

1. Оповідання про події можна правильно прочитати лише тоді, коли чітко уявляєш хід розвитку події, розумієш вчинки дійових осіб, їхній настрій.

2. Повторне читання уривка.
3. Розкажи про те, що «побачив/ла», «почув/ла», читаючи уривок.
4. Запитай про незрозуміле.
5. Визнач темп читання.

Аналіз оповідання

1. Як називається оповідання? Хто його написав?
2. Визнач, коли відбувається описана подія.
3. Назви дійових осіб. Що ти про них дізнався/лася?
4. Що відбувалося з героями? Як вони поводитися?
5. Який герой тобі сподобався, а який ні?
6. Які спогади розбудило оповідання?

Особливості читання віршів

1. Вірші треба читати в середньому темпі.
2. Підвищенням голосу виділяються лише ті слова, які мають логічний наголос.
3. Якщо в кінці рядка немає розділових знаків, то пауза дуже коротка, якщо є кома – середня, крапка, двокрапка, крапка з комою, знак оклику чи питання – довга.

Аналіз вірша

1. Як називається вірш? Хто автор вірша?
2. Прочитай вірш, розкажи, про що в ньому йдеться.
3. Перекажи зміст своїми словами.
4. Відзнач, якими художніми засобами скористався поет.
5. Яку думку й почуття передає поет у вірші?

Учись заучувати вірш напам'ять

І варіант

1. Прочитай виразно вірш.
2. З'ясуй, про що (кого) йдеться у вірші.
3. Визнач зміст і образи.
4. Прочитай вірш ще раз, поділи його на завершені за змістом логічні частини.
5. Намагайся уявити зміст кожної частини у відповідних картинах, образах.
6. Прочитай двічі-тричі кожен частину вірша. Закрий книжку й відтвори прочитане напам'ять.

7. Перечитай ще раз увесь вірш.
8. Розкажи вірш напам'ять.

II варіант

1. Виконання домашнього завдання розпочинай із роботи над віршем.
2. Прочитай вірш уголос. З'ясуй значення незрозумілих слів.
3. Прочитай вірш ще раз. Намагайся зрозуміти його настрій, інтонацію, ритм.
4. Прочитай вірш ще двічі-тричі. Намагайся його запам'ятати.
5. Через кілька хвилин повтори вірш, при потребі звернись до тексту.
6. Після виконання домашніх завдань ще двічі-тричі повтори вірш напам'ять, не заглядаючи в текст.
7. Перед сном ще раз повтори вірш.
8. Уранці наступного дня прочитай вірш ще раз, а потім розкажи його напам'ять.

Правила виконання письмових завдань

1. Упорядкуй робоче місце, приготуй усе необхідне для роботи.
2. Сядь зручніше, як навчають у школі.
3. Прочитай завдання, подумай, які правила слід застосувати у вправі. При потребі заглянь у підручник.
4. Переглянь аналогічні речення, виконані в класі під керівництвом учителя.
5. Розпочинай виконання завдання не поспішаючи.
6. Пиши не кваплячись, але і не надто повільно. Не відволікайся на сторонні справи.
7. Якщо не зрозумієш змісту вправ, запитай у вихователя або товариша.
8. Виконай вправу, перевір, за потреби, охайно виправ помилки. Якщо брудно, перепиши.
9. Якщо бачиш, що без учителя не впораєшся, не виконуй усього завдання: роби те, що можеш, якщо виникає запитання – не соромся, обов'язково запитай у товариша або вихователя.

Алгоритм виконання завдань з української мови

1. Уважно прочитай завдання до вправи і визнач, яким правилом користуватимешся під час її виконання.
2. Якщо потрібно, знайди у підручнику і ще раз прочитай правило, наведи власні приклади до нього.
3. Виконуючи вправу, звіряй з правилом.
4. Перевір роботу, користуючись підручником, таблицею або словником.

Робота з текстом

Правила списування речення (тексту)

1. Прочитай текст і подумай, про що писатимеш.

2. Прочитай уважно кожне речення. Запам'ятай як пишуться слова в реченні.

3. Списуй частинами або цілими реченнями.

4. Перевір правильність списаного.

Перевірка грамотності написаного

1. Читай слова по складах, виділяй кожний склад.

2. Перевір, чи не пропущено букви.

3. Подумай, яке правило можна застосувати в написанні кожного слова.

4. Якщо виникли сумніви, перевір написання слова за словником.

Редагування тексту

1. Чи витримано стиль (художній, науковий, розмовний) відповідно до тексту (опис, міркування, розповідь)?

2. Чи розкрито тему?

3. Чи відповідає заголовок змісту?

4. Чи цікаво викладено думку?

5. Які речення потрібно виправити, замінити, щоб мова була чіткіша, а думка виражена точніше?

6. Чого може навчити читача цей текст?

Як оформити лист

1. Пиши на якісному папері.

2. Дбай про почерк, охайність в оформленні листа.

3. Уживай звертання. Звертаючись до старших, пиши слово «Ви» з великої літери.

4. Слідкуй за мовленнєвим оформленням і грамотністю. Пам'ятай: про тебе судять з того, як ти говориш (пишеш).

5. Став розбірливий підпис, дату.

6. Не залишай лист без відповіді.

Звуко-буквений розбір слова

1. Вимов слово складами.

2. Накресли звукову модель слова.

3. Назви кількість складів, визнач наголошений склад.

4. Вимов послідовно звуки, з яких складається слово.

5. Назви голосні (наголошені, ненаголошені), приголосні (м'які, тверді, дзвінкі, глухі, подовжені).

6. Запиши слово, називаючи букви, якими позначаються звуки у слові, вказуючи на особливості вживання букв.

Наприклад, яблуна: 3 склади; перший склад [=--o=o] наголошений.

Звуки: [й'] [а] [б] [л] [у] [н'] [а].

Голосні: [а], [у], [а]. Наголошений перший звук [а].

Приголосні: [й'], [б], [л], [н'].

Тверді приголосні: [б], [л].

М'які приголосні: [й'], [н'].

Дзвінки: [й'], [б], [л], [н'].

Звуки [й'], [а] на письмі позначаються буквою **я**.

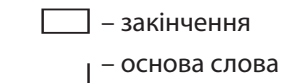
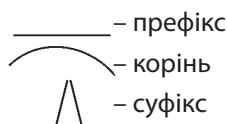
Яблуня – 6 б., 7 зв., 3 г., 4 пр., 3 скл., [=1 - - оі -о].

Розбір слова за будовою

1. Прочитай слово. Визнач, до якої частини мови воно належить.
2. Зміни слово за питаннями й виділи закінчення.
3. Назви основу слова.
4. Добери до слова два-три споріднені з різними префіксами чи суфіксами, визнач корінь.
5. Назви префікс, суфікс.
6. Познач усі частини слова умовними знаками.

Наприклад, безхмарний. Слово **безхмарний** відповідає на питання *який?* Це прикметник.

Змінюється за питаннями: *якого?* (**безхмарного**), *якому?* (**безхмарному**) і т. д. Закінчення в слові – **-ий**. Основа – **безхмарн**. Споріднені слова: **захмарилось, хмаринка**. Корінь – **хмар-**. Префікс – **без-**. Суфікс – **-н**.

Модель слова:

учись переносити слова

1. Слова з рядка в рядок перенось за складами: **ка-ли-на**.
2. Не перенось слова, які складаються з одного складу: **гай, пень, клен, дрізд**.
3. Склад із однієї букви не залишай у рядку і не перенось: **ожи-на, ясени, ра-діо**.
4. Букви **й** і **ь** при переносі слів не відривай від попередньої букви: **зай-чик, парасоль-ка**.
5. Буквосполучення **дж, дз, ьо, йо** при переносі не розривай: **си-джу, за-дзвенів, льо-нок, ма-йор**.
6. Апостроф при переносі не відокремлюй від попередньої букви: **Мар'-янка, пір'-їнка**.
7. Слова з подовженими приголосними перенось довільно: **жи-ття** або **жит-тя**.
8. Не залишай у кінці рядка і не перенось в інший частину слова, яка становить склад (не можна переносити): **вз-довж, теа-тр, ходи-ть**.
9. Не відривай приголосний від наступного за ним голосного:

Правильно*па-пір**ті-тонька*

10. Не розбивай однокладовий префікс переносом.

Правильно*під-бігти**роз-шукати***Неправильно***пап-ір**тіт-онька***Неправильно***пі-дбігти**ро-зшукати*

11. При переносі не приєднуй до префікса частину кореня, яка не становить складу.

Правильно*при-крити**пере-плести***Неправильно***прик-рити**переп-лести*

12. Не залишай у кінці рядка дужку або лапки.

13. Більшість слів перенось довільно, однак надавай перевагу таким переносам, при яких не розриваються значущі частини слова.

Частини мови**Іменник**

1. Слово, яке аналізується.
2. На яке питання відповідає.
3. Власна чи загальна назва.
4. Назва істоти чи неістоти.
5. Рід.
6. Число.
7. Відмінок.
8. Яким є членом речення.
9. Із яким словом зв'язане в реченні.

Прикметник

1. Слово, яке аналізується.
2. На яке питання відповідає.
3. Початкова форма однини чоловічого роду.
4. Граматичні ознаки: рід, число, відмінок визначаються за граматичними ознаками іменника, з яким зв'язаний.
5. Яким членом речення виступає.

Дієслово

1. Слово, яке аналізується.
2. На яке питання відповідає.
3. Граматичні ознаки: початкова форма (неозначена форма); дія, що її означає (завершена чи незавершена); дієвідміна;
4. Час (теперішній, минулий, майбутній); особа (1-ша, 2-га, 3-тя); число (однина, множина); рід (для дієслів минулого часу).
5. Яким є членом речення.
6. З якими словами в реченні зв'язане.

Речення

Перевірка речення за змістом

1. Прочитай речення вголос.
2. Перевір, чи не пропущені в реченні слова.
3. Визнач, про що йдеться в реченні.

Схема письмового аналізу речення

1. Запиши речення.
2. Підкресли умовними лініями основні та другорядні члени речення.
3. Випиши з речення парами всі сполучення слів. У дужках постав питання від слова до слова. **Наприклад:** *Зима засипала землю сріблястим снігом.*

Зима (що зробила?) засипала;

засипала (що?) землю;

засипала (чим?) снігом;

снігом (яким?) сріблястим.

Позначення членів речення:

_____ – підмет;

===== – присудок;

----- – другорядний член речення;

Позначення речення:

[ ] – розповідне або спонукальне, неокличне;

[ ]! – окличне;

[ ]? – питальне.

Позначення звуків:

о – голосний;

ó – голосний наголошений;

- – приголосний твердий;

= – приголосний м'який;

=: – приголосний м'який подовжений;

~ – приголосний глухий.

Виконуючи письмову роботу, не забувай:

1. Уважно прочитати вимоги до неї.
2. Знайти і повторити правило, яке допоможе виконати її.
3. Прочитати і виконати завдання, яке подано у підручнику.
4. Писати, диктуючи собі.
5. Перевірити записане за підручником.
6. Виправити помилки (за потреби).

Алгоритм розв'язування задачі

1. Прочитай уважно умову задачі.
2. Про що йдеться в задачі?
3. Прочитай повторно. Виокрем істотне для розв'язування.
4. Коротко запиши умову (або зроби графічне зображення).

5. Подумай: що треба знати, щоб відповісти на питання задачі; що вже відомо з умови задачі, а що треба знайти.
6. Склади план розв'язування задачі (усно).
7. Розв'яжи задачу і перевір розв'язання.

Вправи для об'єднання у групи

- Розрахуйте учасників від одного до восьми, якщо хочете утворити вісім груп.
- Якщо необхідно об'єднати учасників у дві групи, розрахуйте їх на:
  - день і ніч;
  - я і ти;
  - лівий і правий;
  - жайворонок і сова;
  - земля і небо тощо.
- Об'єднати у три групи можна розрахунком за:
  - кольорами світлофора (зелений, жовтий, червоний);
  - іменами казкових персонажів (Ніф-Ніф, Нуф-Нуф, Наф-Наф) тощо.
- У чотирі групи можна об'єднати за:
  - порами року (зима, весна, літо, осінь);
  - назвами океанів (Індійський, Атлантичний, Тихий, Північний льодовитий);
  - сторонами світу (північ, південь, схід, захід) тощо.
- Якщо треба об'єднати учасників у сім груп, можна розрахувати їх за:
  - кольорами веселки (червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий);
  - нотами (до, ре, мі, фа, соль, ля, сі);
  - днями тижня (понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя).
- Розріжте листівки на дві–шість частин, роздайте їх учасникам і запропонуйте об'єднатись у групи, склавши з частин цілі листівки. Листівок має бути стільки, скільки ви бажаєте утворити груп. Наприклад, 20 учнів, присутніх на занятті, ви бажаєте об'єднати у п'ять груп. Кожну з п'яти листівок розрізаєте на чотири частини.
- Розрахуйте учасників за назвами:
  - квітів (троянди, лілеї, ромашки, проліски);
  - фруктів (яблука, банани, помаранчі, виноград);
  - овочів (капуста, огірок, буряк, морква);
  - видами зернових (жито, пшениця, рис, гречка);
  - марками автомобілів (БМВ, мерседес, мазда, тойота);
  - мобільних телефонів (самсунг, нокія, сіменс, моторола);
  - напоїв (фанта, пепсі, кола, спрайт) тощо.

«Обери...»

Якщо необхідно об'єднати вихованців у *чотири* малі групи, викличте чотирьох добровольців; якщо у *п'ять* підгруп – п'ять добровольців і т. д.

Ведучий ставить запитання добровольцям: «Кого б ви взяли зі собою у похід?» Добровольці обирають по одній людині у свою команду. Тих, кого обрали, запитують: «Кому б ви довірили нести наплічник?» Інші запитання ведучий може придумати сам, а може скористатися такими: «З ким би ви поділилися яблуком?», «Кому б ви довірили свою таємницю?»

Якщо залишається кілька людей, яких ніхто не обрав, запропонуйте їм самим обрати команду, учасником якої вони б охоче стали.

«Фішка»

Якщо ви хочете об'єднати дітей у *три* малі групи, приготуйте папірці з зображенням трьох різних квітів; якщо у *дві* підгрупи – двох. (Для групи з 15 дітей – по п'ять зображень квітів чи кольорових папірців.)

Учасники стають у коло й заплющують очі. Ведучий на спину кожному кріпить папірці. За командою вихователя всі розплющують очі. Після цього без слів і звуків учасники повинні об'єднатися у відповідну кількість мікрогруп.

«Броунівський рух»

Вихователь дає інструкцію: Уявіть собі, що всі ми – атоми, які рухаються в хаотичному порядку, інколи об'єднуються в молекули, а потім розлітаємось у різні боки, збираємось у цілу клітину, організм. Зараз залунає музика, і ми всі почнемо рухатися в просторі, як атоми в хаосі. А потім я назву будь-яке число, і така кількість атомів об'єднається в одну молекулу, а потім кілька молекул – у клітину, клітини – в організм.

За геометричними фігурами

Підготуйте вирізані з паперу геометричні фігури – кола, трикутники, квадрати.

Розфарбуйте їх чотирма різними кольорами – червоний, синій, зелений, жовтий.

На зворотному боці кожної фігури напишіть цифру (1, 2 чи 3).

Роздайте фігури учням і використовуйте їх тричі:

– перший раз – запропонуйте об'єднатися за формами геометричних фігур (кола, трикутники, квадрати);

– другий раз – за кольорами (червоний, синій, зелений, жовтий);

– третій раз – по трое, так, щоб у кожній групі були цифри 1, 2 і 3.

Конверти

Роздайте конверти, у яких є пелюстки трьох різних квіток, травинки чотирьох видів і фрагменти розрізаних на три частини листочків. У цьому випадку щоразу треба казати учням, за якою ознакою їм об'єднуватися.

Сюжетно-рольові ігри

«Космічна школа»

Командир космічної школи дає завдання пілотам-курсантам. Суть завдання полягає в тому, що номер кожного міста закодовано (записано прикладом). Командир проклав курс літака з одного міста в інше. Літак має летіти над містами за вказаним графіком – від меншого числа до більшого. Щоб розшифрувати коди міст, потрібно розв'язати

приклад. Після розшифрування показати лініями, як рухався літак з одного міста в інше.

«Острів скарбів»

Вихователь повідомляє дітям, що на острові скарбів пірати залишили скриньку зі скарбами. (Скринька стоїть на столі вихователя, у ній три фішки у формі трьох різних за розміром смарагдів: великого, середнього і малого.)

Три ряди парт – три команди «шукачів скарбів». Остання парта кожного ряду порожня.

За першою партою сидять учні, які можуть швидко впоратися з домашніми завданнями. Це – помічники-консультанти.

Учні розпочинають роботу одночасно за командою вихователя.

Після виконання завдання учні-консультанти пересідають на останню парту. Для всіх учасників команди – це сигнал, що до помічника-консультанта можна звертатися за допомогою. А учні з другої парти сідають на першу, з третьої – на другу і т. д. Переможе та команда, у якій учні швидше займуть свої початкові позиції. Вони й отримують «великий смарагд». Команда, що впорається другою, – «середній смарагд», останньою – «маленький смарагд».

Після цього учень-консультант кожної команди робить загальну перевірку виконаної роботи, оголошуючи правильні результати. Далі діти переходять до виконання завдань з інших предметів, продовжуючи гру, а вихователь перевіряє усі дитячі роботи.

При підбитті підсумків обов'язково враховується якість виконання домашніх завдань, дотримання «Правил дозволу під час самопідготовки». Якщо команда виконала завдання неякісно чи не дотримувалась «Правил дозволу» (усі порушення фіксує вихователь), від «смарагда» відколюють шматочок. Цілісність «смарагда» (чи максимальна цілісність) засвідчує остаточну перемогу команди.

«Морський бій»

На початку заняття вихователь повідомляє, що під час самопідготовки учні полюблятимуть у морі Знань на піранью, яка хоче знищити всі знання.

Три ряди парт – три екіпажі кораблів, що здійснюватимуть цю важливу місію. Кожна команда придумує назву своєму кораблю й обирає капітана – учня, що найшвидше та найякісніше може впоратися із домашніми завданнями. Це помічник-консультант. До нього учні можуть звертатися за допомогою.

Вихователь попереджає, що в морі Знань багато підводних рифів. Натрапивши на них, команда отримує якір. Щоб уникнути цього, слід:

- виконувати роботу сумлінно, вдумливо, якісно;
- працювати спокійно, не порушуючи тиші;
- отримувати консультацію у помічника, не заважаючи іншим;
- зберігати правильну поставу;
- за допомогою до вихователя звертатися сигналом піднятої руки.

«Піймає» піранью та команда, яка не отримає жодного якоря, тобто всі домашні завдання виконає правильно. Про виконання завдання з одного предмета помічник-консультант сигналізує «вогником маяка», закріплюючи його на дошці біля назви своєї команди. Коли всі «вогники маяка» зібрано, команди звітують про виконання завдань загальною перевіркою, яку здійснює помічник-консультант.

«Квітник ерудитів»

Слід заздалегідь підготувати паперові квіти з пелюстками та шаблонами відповідно до кількості команд (наприклад, три квітки). У кожній квітці немає кількох пелюсток (за кількістю домашніх завдань; бажано, щоб на квітках не вистачало однакової кількості пелюсток).

Вихователь повідомляє дітям, що гусінь-квіткоїдка понищила пелюстки у квітках. Щоб їх відновити, потрібно виконати всі домашні завдання.

Кожна команда обирає «дбайливого садівника». Це – помічник-консультант. Діти можуть користуватися його допомогою під час самопідготовки.

За командою вихователя учні починають «працювати у квітнику» – виконувати домашні завдання. За правильне виконання завдань з одного предмета усією командою діти отримують пелюстку і закріплюють її на своїй квітці. Гра триває доти, доки квітка не буде зібрана повністю.

Під час визначення переможців у «квітнику ерудитів» беруться до уваги не лише швидкість і якість виконання домашніх завдань, а й поведінка садівників. Адже відомо, що квіти – дуже ніжні й тендітні рослини, вони не люблять шуму й галасу. Милують око лише тоді, коли їх турботливо доглядають.

«Зібраними» квітами можна прикрасити куточок вихованців групи продовженого дня або центр дозвілля і відпочинку учнів.

Видавництво «Юні дописувачі»

Гру доцільно провести під час виконання творчих домашніх завдань з української мови (написання оголошення, листа, есе, продовження розповіді, створення опису тощо).

Вихователь повідомляє учням, що на ім'я редактора видавництва (де редактор – це вихователь, а учні – кореспонденти) надійшов лист із проханням якнайшвидше створити нову рубрику, у якій будуть висвітлюватись оголошення, листи, цікаві оповідання, яскраві описи тощо.

Виконання завдання обмежене в часі. Власну роботу учні розпочинають за сигналом вихователя. Усі дописи «кореспонденти» приносять особисто на перевірку «редактору».

Коли із завданням упораються всі учні, проводиться конкурс «Найталановитіший кореспондент». Роботу своїх «колег» учні оцінюють, кладучи у скриньку записку з ім'ям того, чия робота сподобалась найбільше (власну роботу не оцінюють). Переможцем буде той, хто набере найбільшу кількість голосів. Винагорода – відзнака (подяка від «редактора», грамота, диплом, смайлик тощо).

«Відбір у космонавти»

Вихователь повідомляє учням, що сьогодні під час самопідготовки учні дізнаються, наскільки вони готові бути космонавтами. Для космонавтів особливо важливо мати розвинений самоконтроль, уміти зосереджено, не відволікаючись, виконувати різні завдання.

Три ряди парт – три екіпажі космонавтів. На дошці слід написати три правила, яких потрібно дотримуватись:

- Не розмовляй, бо це заважає іншим.
- Якщо потребуєш допомоги, підними руку і спокійно зачекай, поки підійде вихователь.
- Зберігай правильну поставу під час письма.

Слід зробити перерву для руханки, яку проводить командир. Екіпаж-переможець отримує приз.

«Подорож Країною виконання уроків»

Класна кімната поділяється на місто Математика, селище Граматика, заповідник Природознавство тощо. Усі учні вибирають, із якого пункту вони почнуть подорож (виконання домашніх завдань). На кожний пункт призначається консультант-гід, який перевіряє виконання завдання і дає дозвіл «переїхати» до наступного пункту.

«Академія наук»

Вихователь пропонує заснувати групову академію наук. Для того щоб отримати звання академіка, потрібно написати дисертацію (виконати домашнє завдання). Обрана комісія визначить наприкінці самопідготовки, хто стане академіком, хто членом-кореспондентом, хто доктором наук і отримує диплом.

«Космічна подорож»

Вихователь повідомляє, що отримано повідомлення про космічну катастрофу на Зеленій планеті.

Рятувальний космічний корабель вирушить на допомогу. Треба точно розрахувати маршрут. Для цього слід виконати обчислення. *(Учні виконують домашні завдання з математики.)*

Тепер необхідно підготуватися до того, щоб навчити нашої мови жителів Зеленої планети. Треба виконати домашні завдання з мови та читання. *(Учні виконують домашні завдання з української мови та читання.)*

Ігрові хвилини

Навчання для дітей – це праця. Звісно, учні, читаючи чи виконуючи якісь завдання, стомлюються. Тоді допоможе проведення ігрових хвилин.

Голосно – тихіше – мовчки

Мета: регулювати поведінку дітей, заспокоїти їх; розвивати спостережливість, уміння діяти за правилами, вольову регуляцію.

Хід гри. Коли вихователь піднімає червону долоню (червона, жовта, синя долоні з паперу) «голосно» – можна бігати, галасувати, шуміти; жовту – «тихіше»: можна тихо пересуватися і шепотіти; синю – «мовчки»: діти завмирають на місці чи сідають за парти і не рухаються.

Завершувати гру слід командою «мовчки». Після того як усі діти сядуть за парти, можна продовжувати роботу.

Веселі вітання

Мета: дати можливість дитині позбутися м'язового напруження; зміна партнерів допомагає подолати відчуженість.

Хід гри. Учні рухаються. За сигналом ведучого (*плеск у долоні*) вітаються з усіма, кого зустрічають на своєму шляху.

Способи вітання:

- 1 плеск – привітання за руку;
- 2 плески – вітатися плечима;
- 3 плески – вітатися спинами.

Заборонена цифра

Мета: дисциплінувати дітей; розвивати швидкість реакції; викликати позитивні емоції.

Хід гри. Діти стоять обличчям до ведучого. Ведучий називає цифри. Учні повторюють їх хором, окрім однієї цифри, повторювати яку заборонено. Коли ведучий називає заборонену цифру, діти плескають у долоні.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Уважні долоньки

Мета: закріпити знання дітей про слова – назви істот і неістот.

Ігрова дія. Зараз потренуємо ваші долоньки.

Правила гри: вихователь називає слова – назви істот та неістот, учні мають «упіймати», плескаючи у долоні, ті слова, які відповідають на питання «хто?»

Ланцюжок

Мета: закріпити вміння дітей ділити слово на склади.

Ігрова дія. Вихователь показує учням ланцюжок (на малюнку або справжній), звертаючи увагу на те, як одна ланка з'єднана з іншою. Потім пропонує створити ланцюжок зі слів так, щоб вони з'єднувались однаковими складами.

Правила гри: група об'єднується в команди (за рядами). Кожній команді вихователь пропонує перше слово, а далі учні самостійно продовжують складати ланцюжок. Наприклад, уважно придивись до ланцюжка слів, де закінчення двох останніх літер стає початком наступного, продовжи:

курча - чайка - калина - насос - оса

На кожне правильне слово, яке називає команда, вихователь малює на дошці кільце ланцюжка. Якщо хтось помиляється або довго розмірковує, ланцюжок рветься. Перемагає команда, у якої він розривався найрідше.

Склади слово

Мета: розвивати словниковий запас.

Хід гри. Зі слова «сторінка» можна скласти понад 20 слів: *сторінка, ранок, стінка, сто, рік, ранка...* А скільки слів ти можеш скласти зі слів: диктант, абрикос, ведмідь, айстри, жайворонок, компас?

Скажи інакше

Мета: закріпити вміння добирати синоніми, розвивати словниковий запас.

Хід гри. Вихователь називає просте речення, але з прикметниками чи прислівниками, наприклад: «Машина швидко їхала по шосе». Пропонує уявити, що ці слова раптом зникли з мови. Але ж думку все одно треба якось

висловити. Потрібно придумати варіант пропонованої фрази іншими словами. При цьому жодне зі слів початкового речення не повинно повторюватися. (*Автомобіль мчав по дорозі.*)

У країні Навпаки

Мета: розширити знання дітей про антоніми, розвивати словниковий запас.

Методична вказівка. Гра проводиться після попередньої роботи з картинками і засвоєння таких слів, як *однаковий, схожий, різний, протилежний*.

Хід гри. Дорослий, кидаючи м'яч дитині, вимовляє один прикметник (наприклад, *високий, дорослий, солодкий*), а дитина, повертаючи м'яч, називає інший – з протилежним значенням (*низький, дитячий, гіркий*).

Ускладнення завдання. Можна запропонувати дітям додати іменник. Наприклад: *гострий ніж, ясний день, глибоке озеро.*

Будиночки

Мета: закріпити вивчене про рід слів-предметів.

Хід гри. Вихователь пояснює дітям, що в першому будиночку живуть слова, про які можна сказати «він, мій», у другому – «вона, моя», у третьому – «воно, моє», у четвертому – «вони, мої». Потрібно «розселити» слова (*картинки*) у будиночки. Діти визначають рід і число слів без називання термінів.

Тут, звичайно, кожен знає, що, яким у нас буває

Мета: поповнювати словниковий запас за допомогою вживання у мовленні прикметників.

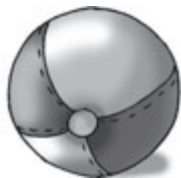
Хід гри. Перекидаючи м'яч різними способами, дорослий ставить запитання, на яке дитина, піймавши м'яч, повинна дати відповідь, після чого повернути м'яч.

Наприклад:

Що буває круглим? (*М'яч, куля, колесо, сонце, місяць яблуко, вишня...*)

Що буває довгим? (*Дорога, річка, мотузка, нитка, стрічка...*)

Що буває високим? (*Гора, дерево, людина, будинок, шафа...*)

Обери правильне слово

Мета: поглиблювати знання учнів про лексичне значення слова, розвивати швидку реакцію, увагу.

Хід гри. Із запропонованих слів, що означають назву ознаки, дію предмета, пропонується вибрати одне, яке найбільше підходить за змістом.

Навесні дме ... (*жаркий, теплий, спекотний*) вітер.

На лузі розпустилися ... (*зелені, сині, червоні*) маки.

Учень до школи (*брєде, їде, плентається*).

Мама взяла в ліс ... (*сумку, пакет, кошик*).

Дід Мороз приходить у гості ... (*восени, навесні, взимку*).

Собака живе ... (у лісі, у буді, у барлозі).

Потяг їде по ... (дорозі, воді, рейках).

Якого кольору слова?

Мета: закріпити вивчене про склад, формувати вміння ділити дво-, три-складові слова на склади.

Розвивальна гра на визначення кольору, часу доби:

– Якого кольору ніч? (*чорного*).

– Якого кольору ранок? (*рожевого, голубого*).

– Якого кольору день? (*білого, жовтого*).

– Якого кольору вечір? (*сірого*).

Упіймай перший склад:

Вихователь називає кольори, а діти «ловлять» перший склад: зелений – зе, жовтий – жо, білий – бі, синій – си і т. д.

Буває – не буває

Мета: розширювати словниковий запас, розвивати спостережливість, реакцію, увагу.

Хід гри. Вихователь промовляє речення. Якщо твердження правильне (таке буває), дитина плескає в долоні, якщо ні – тупотить ногами.

Наприклад. Вовк блукає лісом. Вовк сидить на дереві. У каструлі вариться горнятко. Кішка гуляє на даху. Собака пливе у небі...

Або: У небі пролітав літак. У небі літав килим. Моя мама пече смачні пироги. Котик живе у холодильнику...

Пропоную – вибираю

Мета: поглиблювати знання учнів про рід іменника, розвивати увагу, зосередженість.

Завдання: Вибрати іменники чоловічого, жіночого, середнього роду.

Хід гри: гра проводиться з групою. Перший ряд вибирає серед запропонованих слів іменники чоловічого роду, другий ряд – жіночого роду, а третій – середнього роду.

Допоміжні матеріали: картки з іменниками чоловічого, жіночого, середнього роду: *рись, склянка, жолудь, море, поле, вікно, малина, ворона, дощ, океан.*

Степ, овал, зима, сорока, зяблик, теля, сонце, хатинка, Олег, Ніна.

Білочка

Мета: закріпити у дітей уміння об'єднувати склади у слова, розвивати словниковий запас, навички читання.

Ігрова дія. Допоможіть білочці зібрати грибочки та прочитати, що на них написано.

Правила гри: білочка стрибає з одного грибочка на інший, а діти в цей час читають склади й утворюють із них слова.

Допоміжні матеріали: малюнки із зображеннями білочки та грибів. На грибах написані склади.

Пра го а ця ду лінь ну є, мар є.
1 3 6 2 4 7 9 5 8 10

Подай сигнал

Мета: закріпити вивчене про число іменника, розвивати увагу, швидкість реакції.

Допоміжні матеріали: сигнальні картки «однина», «множина».

Завдання: Правильно визначити число іменників сигнальною картою. Переможцем вважається той, хто правильно виконає завдання.

Матеріал для гри: набір слів: *стіл, окуляри, лимон, рукавички, грибок, руки, книжка, сонце, мороз, ліжі, партя, машини, зошити, заєць, м'яч.*

Заглянь у словник

Мета: закріпити вміння користуватися орфографічним словником, розвивати увагу.

Завдання: перевірити за орфографічним словником правопис наведених слів. Виграє той, хто швидше закінчить роботу, не допустивши помилок.

Пш...ниця, к...шеня, кор...дор, орд...н, кр...ниця, с...кретар, абр...кос, к...піти, г...рой, д...ректор, д...ван, ч...ремха.

Ігри діда-буквоїда

Мета: закріпити вміння користуватися словником, розвивати увагу, орфографічні навички.

Завдання:

1. Дібрати слова за приголосними, перевірити за словником.

д т н	с р д	п н д л к
дитина	середа	понеділок

2. Дібрати слова за голосними, перевірити за словником.

е о и	и а о	у и я
черговий	виразно	вулиця

Замінюємо звуки

Мета: розширити вивчене про звуки мови, розвивати увагу, словниковий запас.

Завдання: Замінити перший звук у слові: лак – ...(мак); лід – ...(дід); ніс – ...(ліс); тісто – ...(місто); мишка – ...(шишка); кашка – ...(шашка) тощо.

Замінити останній звук у слові: лід – ...(ліс); дім – ...(дід); сом – ...(сон); лак – ...(лан); плід – ...(пліт) тощо.

Замінити другий звук у слові: бик – ...(бік); лук – ...(люк); кит – ...(кіт); жар – ...(жир); дим – ...(дім); лупа – ...(липа); білка – ...(булка); шишка – ...(шашка) тощо.

Порахуй!

Мета: закріпити вміння визначати кількість слів у реченні.

Хід гри. Вихователь вимовляє речення, а гравці на слух визначають кількість слів у ньому.

Варіанти гри:

1. Учні сигнальною картокою з цифрами показують кількість слів у реченні.

2. Діти демонструють кількість слів у реченні відповідною кількістю рухів (присіданням, підстрибуванням, ударами м'яча об підлогу тощо).

3. Діти сидять за партами і викладають відповідно до кількості слів у реченні дрібні іграшки, лічильний матеріал.

4. Учні об'єднуються у групи, змагаються між собою. Вихователь фіксує на дошці штрафні бали (помилки).

Виграє та команда, яка набере меншу кількість штрафних балів.

Чий «вінок» довший?

Мета: закріпити вміння визначати останнє слово в реченні та складати речення.

Хід гри. Гравці об'єднуються у дві команди. Ведучий (вихователь) промовляє речення. З останнім словом цього речення потрібно придумати нове речення, відтак знайти в ньому останнє слово і скласти з ним речення і т. д.

Наприклад, речення: «Сергійко читає книжку». Орієнтовна відповідь учнів: «Книжка лежить на столі». – «Мій стіл чистий». – «Чисті руки – запорука здоров'я». – «Бажаю тобі міцного здоров'я». Складаючи речення, гравці утворюють «вінок» (стають, узявшись за руки; той, хто придумав перше речення, стає першим, поряд із вихователем).

Правила гри. «Плетуть» вінок протягом 2–3 хв. Учасники іншої команди уважно слухають, фіксують помилки підніманням руки. Перша команда припиняє «плетсти» вінок, якщо хтось із гравців припустився помилки. Ролі змінюються: перша команда слухає і контролює дії другої. Виграє команда, що «сплела» довший вінок.

Назви останній звук

Мета: закріпити вивчене про звуки мови, розвивати логічне мислення, увагу.

Хід гри. Вихователь двічі вимовляє слово: перший раз повністю – мак, а потім, не вимовляючи останній звук ма... «Сигнальник» (учень) ходить між

рядами і ставить «сигнал» (прапорець, іграшку тощо) перед учнем, який повинен договорити необхідний звук.

Методична вказівка. Якщо вправу пропонують уперше, вихователь виконує роль і ведучого, і сигнальника. При повторному проведенні гри можна, показуючи малюнок, вимовляти слово-найменування один раз, не промовляючи останній звук.

Перший, середній, останній

Мета: поглибити знання про звуковий аналіз слів, розвивати оперативну пам'ять.

Хід гри. Вихователь вимовляє якийсь звук, а учні згадують слова, у яких цей звук міститься на початку (у середині або в кінці) слова.

Літера заблукала

Мета: закріплювати навички читання, розвивати увагу, швидкість реакції.

Хід гри. Діти читають написані на дошці слова, вставляючи одну або декілька літер, що «зблукали». Наприклад: ма..., до..., ко... і т. ін.

Методична вказівка. Варіантів відповіді може бути багато.

Варіант гри. Щоб розвинути вміння пояснювати лексичне значення слів, діти коментують: коза – свійська тварина, кома – граматичний знак і т. ін.

Сплетемо вінок зі слів

Мета: розвивати фонетичне сприйняття, збагачувати лексичний запас.

Хід гри. Вихователь вимовляє слово, а учні визначають останній звук у ньому, згадують нове слово, що починається на цей звук. У новому слові визначають останній звук і знову пригадують слово, що починається з цього звука, і т. д. (наприклад: мир – рука – автобус – собака – ананас – слива).

Завдання виконують за рядами або в групах. Виграє та команда, яка за певний проміжок часу сплете довший вінок зі слів.

Плутанина

Мета: закріпити знання учнів про тверді та м'які приголосні, розвивати фонетичне сприйняття.

Хід гри. На дошці – два малюнки. На одному зображено вату (символ м'якості), на другому – камінь (символ твердості).

Учасник гри отримує набір предметних малюнків, у назвах яких є м'які й тверді приголосні. Гравцям необхідно розподілити ці малюнки на дві групи.

Методична вказівка. Гру доцільно проводити як командну або групову. Для виконання завдання почергово викликають представників команд (груп). Початком гри може бути придумана ігрова ситуація: «Допоможемо Незнайкові виконати завдання». Спочатку діти орієнтуються лише на перший приголосний звук слова (м'який чи твердий), потім – на другий і кінце-

вий. Після цього можна розкласти малюнки або називати слова, у назвах яких є парні за м'якістю, твердістю приголосні: сом – сім, тин – тінь.

Кмітливий заєць

Мета: закріпити уявлення про складову структуру слова та вміння ділити слова на склади.

Хід гри. Одного з учнів призначають «зайцем». Він залишає приміщення, а в цей час вихователь із дітьми домовляються, які слова вони запропонують йому продовжити, договорити останній склад. Виграє той, хто виконав усе правильно.

Методична вказівка. Спочатку вихователь промовляє частину слова, а «кмітливим зайцем» є учень. Згодом слова для відгадування пропонують діти.

Капітани

Мета: закріпити вивчене про відкриті й закриті склади, розвивати читальські навички.

Хід гри. На прикріпленій до дошки карті визначають «порти» і «гавані» (літери, що позначають голосні звуки). У руках у «капітана» літери, що позначають приголосні. «Капітан», тримаючи в руках кораблик із літерою, що позначає приголосний, проводить його повз «порти» й «гавані». Діти під керівництвом педагога читають утворені склади («сигнали на берег»).

Методична вказівка. Гру можна проводити багаторазово для закріплення вміння читати. «Капітанів» призначає вихователь. Перед початком гри «капітан» оголошує придуману ним назву корабля.

Іменники на однакову букву

Мета: закріпити вивчене про іменник, розвивати словниковий запас.

Хід гри. Вихователь пропонує дібрати й записати іменники на певну букву, що відповідають на питання *що?* (або на питання *хто?*). Наприклад, на букву **к** калина, комбайн, книга, коса, кіт, клубок.

Переможе той, хто протягом визначеного часу (3–5 хв) правильно запише найбільшу кількість таких слів.

Продовж ряд слів

Мета: закріпити вивчене про власні та загальні назви, розвивати словниковий запас.

Хід гри. Вихователь пропонує продовжити ряд іменників. Переможе той, хто протягом визначеного часу (3–5 хв) правильно запише найбільшу кількість слів.

Імена: Ярослав, ..., ..., ...

Прізвища: Шевченко, ..., ...

Назви міст: Харків, ..., ..., ...

Назви країн: Польща, ..., ...

Назви вулиць: Хрещатик, ...

Назви річок: Дніпро, ..., ...

Назви дерев: тополя, ..., ...

Назви квітів: троянда, ..., ...

Назви птахів: голуб, ..., ...
Назви фруктів: груша, ..., ...
Назви овочів: помідор, ..., ...

Назви тварин: ведмідь, ..., ...
Назви риб: окунь, ..., ..., ...
Назви комах: бджола, ...

Ідемо до лісу

Мета: закріпити й поглибити вивчене про іменники, що означають назви істот і неістот, розвивати словниковий запас.

Хід гри. Вихователь пропонує за 3 хв написати в зошиті іменники, що означають назви істот і неістот – мешканців лісу. Учнів класу об'єднують у дві групи: перша пише іменники, що означають назви істот, друга – іменники, що означають назви неістот. Переможцем у кожній групі вважається учень, який написав найбільше іменників.

Ланцюжок загадок

Мета: закріпити вміння визначати рід іменника, розвивати інтуїцію, логіку.

Завдання. Відгадати загадки, визначити рід іменників-відгадок, пояснити їх правопис.

Хід гри. Вихователь читає загадку, діти визначають рід іменників-відгадок, пояснюють їх правопис. Грають три команди, кожна відгадує по одній загадці. Виграє команда, яка відгадала більше загадок.

Матеріал для гри.

1. Мене частенько ждуть, а як покажуся – ховатися почнуть. (*Доц*)
2. У воді росте, а води боїться. (*Сіль*)
3. Яке місто солодке? (*Ізюм*)
4. Одна коняка тягне дванадцять бричок. (*Електровоз*)
5. Що без дірки «наливається»? (*Овочі, фрукти*)
6. Без рук, без олівця, а малює без кінця. (*Мороз*)
7. Не має ніг, а ходить, має вушко, але не чує. (*Голка*)
8. Чорне сукно лізе у вікно. (*Ніч*)
9. Не бджола, а гуде, не птах, а летить. (*Літак*)

Відмінковий ланцюжок

Мета: закріпити вміння правильно відмінювати іменники, формувати вміння аналізувати, розвивати зв'язне мовлення.

Хід гри. Гравці об'єднуються у групи. Вихователь називає іменник у називному відмінку і вказує закінчення, потім пропонує гравцям першої групи по черзі змінювати іменник за відмінками. Після кличного відмінка ведучий називає інший іменник тієї ж відміни знову в називному відмінку. Продовжують ланцюжок учні другої групи. Якщо закінчення іменника в усіх відмінках визначено правильно, група отримує 10 балів, за кожну помилку знімається 2 бали.

Професія

Мета: закріпити вивчене про рід, число і відмінок іменників, розвивати логіку, уміння аналізувати, узагальнювати мовні явища.

Завдання. За ключовими словами назвати професію, визначити рід, число і поставити іменник-відгадку в орудному відмінку однини.

Хід гри. Учні об'єднуються у дві команди. Вихователь читає ланцюжки ключових слів, а діти називають професію, визначають рід, число і ставлять іменник-відгадку в орудному відмінку однини. Наприклад:

1. Учні, дошка, щоденник, школа, клас.
2. Бинт, шприц, лікарня, термометр, ліки.
3. Ковпак, каструля, сковорідка, ложка.

ДИДАКТИЧНІ МАТЕМАТИЧНІ ІГРИ

Математичні струмочки

Мета: закріпити вміння автоматично виконувати дії додавання і віднімання, запам'ятовувати результати дії, придумувати приклади на додавання і віднімання, розвивати увагу, швидкість реакції.

Ігровий матеріал: м'ячі різної величини за кількістю рядів парт.

Хід гри. Діти, які сидять в одному ряду, стають, повернувшись обличчям одне до одного. Вихователь каже, що випав незвичайний дощ – математичний. Утворилися математичні струмочки, які весело біжать з гори вниз до озера, переганяючи один одного. Який струмок швидше добіжить до озера?

За сигналом вихователя перший учень із кожного ряду («струмочка») називає будь-який приклад на додавання чи віднімання (наприклад, $1 + 2 = \dots$) і кидає м'яч своєму сусідові по парті. Той ловить м'яч, розв'язує приклад так, щоб вихідним числом у ньому був результат попереднього прикладу, тобто в нашому випадку число 3. Склавши новий приклад: $3 - 1 = \dots$, він кидає м'яч наступному гравцеві і т. д. Перемагає «струмочок», який раніше за інших добіжить до «озера».

Квітка-семицвітка

Мета: закріпити вміння виконувати математичні дії, розвивати логічне мислення, математичне мовлення.

Хід гри. На дошці прикріплені дві квітки з пелюстками, які скручені досередини. На пелюстках записані приклади. Двоє дітей виходять до дошки, розкручують пелюстки, розв'язують приклади. Пелюстку з розв'язаним прикладом розправляють, прикріпивши магнітом. Чия квітка розквітне раніше, той замовляє бажання, а інші виконують його.

Заскли віконце

Мета: закріпити обчислювальні навички та вміння розв'язувати приклади, формувати вміння обирати послідовність дій для розв'язування проблемної ситуації.

Хід гри. На дошці намальований будинок із віконцями, в яких записані приклади із пропущеними цифрами. Учні повинні записати пропущені цифри. Якщо намалювати кілька будиночків, то можна проводити змагання між окремими учнями, рядами чи командами.

Жива фігура

Мета: закріпити знання геометричних фігур, формувати вміння розпізнавати геометричні фігури, розвивати логічне мислення, увагу.

Хід гри. Виходять по п'ять учнів із кожної команди.

Завдання. Узявшись за руки, побудувати геометричні фігури:

а) коло;	в) трикутник;
б) прямокутник;	г) п'ятикутник.

Математичний баскетбол

Мета: закріпити обчислювальні навички та вміння розв'язувати приклади, формувати обчислювальні навички, розвивати логічне мислення, математичне мовлення.

Хід гри. Той, у кого м'яч, називає приклад на множення або ділення команді-суперниці і кидає м'яч одному з учнів навпроти. Той повинен дати відповідь і скласти свій приклад. Хто помилився, сідає. Перемагає команда, у якої залишається більше учнів.

Яке число я задумав?

Мета: закріпити навички та вміння виконувати арифметичні дії додавання і віднімання, розвивати увагу та кмітливість.

Хід гри.

– Я задумав число (виймає табличку з числом, але не показує його учням). Ви відгадаєте його, якщо правильно до семи додасте два. Яке число я задумав?

Після правильної відповіді педагог показує табличку.

Знайди помилку

Мета: закріпити навички та вміння виконувати арифметичні дії додавання і віднімання, розвивати увагу та кмітливість.

Хід гри. На дошці записано приклади на додавання і віднімання в межах 10 або 100. У розв'язуванні деяких із них допущено помилки. Потрібно обчислити приклади, знайти помилки і виправити їх.

Методична вказівка. Можна створити ігрову ситуацію: допоможи Незнайкові.

Хто більше запам'ятає

Мета: закріпити знання геометричних фігур, розвивати увагу, пам'ять.

Зміст гри. Діти об'єднуються у дві команди. Відповідають по черзі. Перший учень називає геометричну фігуру, другий – повторює названу і називає свою. Третій – називає обидві, а потім свою, і т. д.

Методична вказівка. Щоб стежити за відповідями дітей і самому не припуститися помилки в послідовності, вихователь по черзі викладає у себе на столі геометричні фігури.

Виклади фігуру

Мета: закріпити знання про геометричні фігури, формувати вміння конструювати площинні та об'ємні фігури з підручного матеріалу.

Хід гри. Дітям пропонують зображення декількох предметів. Потрібно за допомогою лічильних паличок за певний відтинок часу скласти геометричну фігуру.

Методична вказівка. Гра дає змогу компенсувати задачі з математичним змістом (перерахувати, відрахувати, змоделювати геометричну фігуру); спонукає учнів до самостійного розв'язування дидактичної задачі, оригінальної побудови фігури.

Знайди пару за формою

Мета: закріпити знання про геометричні фігури, формувати вміння розпізнавати знайомі геометричні фігури.

Хід гри. У «чарівній торбинці» міститься по декілька пар однакових геометричних фігур. Учень виймає будь-яку фігуру з торбинки, називає її та виставляє на набірному полотні. Інший учень, не заглядаючи в торбинку, повинен знайти пару за формою виставленої фігури і назвати її.

Методична вказівка. Варіантом цієї гри може бути гра зі знаходженням подібної, але іншої за розміром фігури.

Будь уважним!

Мета: закріпити знання геометричних фігур, розвивати логічне мислення, формувати вміння створювати з геометричних фігур різні конструкції.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям розмістити геометричні фігури на аркуші відповідно до інструкції (наприклад, у центрі аркуша – круг, у лівому верхньому кутку – ромб). Результат своєї роботи дитина може оцінити сама – на дошці є зразок, і вона порівнює розміщення фігур на аркуші та на зразку.

Методична вказівка. Гру можна провести в групах. Використовувати слід не лише геометричні фігури, а й цифри.

Відгадай склад числа

Мета: закріпити знання складу чисел у межах 10; розвивати швидкість думки.

Хід гри. Вихователь роздає дітям картки з числами від 1 до 9. Вони шикуються у ряд, а потім за командою педагога стають парами так, щоб сума чисел, записаних на їхніх картках, дорівнювала 10 або іншому числу.

Знайди помилку

Мета: закріпити обчислювальні навички та вміння, формувати навички обчислення усно.

Хід гри. На дошці записано приклади на додавання і віднімання в межах 10. У розв'язуванні деяких із них допущено помилки. Треба обчислити приклади, знайти помилки і виправити їх.

Методична вказівка. Можна створити ігрову ситуацію: допоможи Незнайкові.

Змагання художників

Мета: закріпити уміння і навички визначати положення точки на координатній площині, розвивати самостійність і творчі здібності.

Хід гри. На дошці записано координати точок. Якщо на координатній площині кожену точку послідовно сполучити з попереднім відрізком, отримаємо певний малюнок.

На дошці записані координати точок:

I варіант. Літак. $(-7;0)$, $(-5;2)$, $(7;2)$, $(9;5)$, $(10;5)$, $(10;1)$, $(-7;0)$;

$(0;2)$, $(5;6)$, $(7;6)$, $(4;2)$;

$(0;1)$, $(6;-3)$, $(8;-3)$, $(4;1)$, $(0;1)$

II варіант. Вітрильник. $(0;0)$, $(-10;1)$, $(0;16)$, $(-1;2)$, $(0;0)$;

$(-9;0)$, $(-8;-1)$, $(-6;-2)$, $(-3;-3)$, $(5;-3)$, $(10;-2)$, $(12;-1)$, $(13;0)$, $(-9;0)$;

$(0;0)$, $(0;16)$, $(12;2)$, $(0;0)$.

Якщо на координатній площині кожену точку сполучити з попереднім відрізком, отримаємо певний малюнок.

Математичне лото

Мета: закріпити вміння додавати і віднімати звичайні дроби, розвивати логічне мислення.

Хід гри. Потрібно підготувати п'ять-шість великих карт, поділених на прямокутники з записаними на них відповідями, і певну кількість маленьких карток із прикладами. Великі карти отримують групи гравців. Ведучий виймає картку, читає приклад. Учні розв'язують його усно або письмово. Та група, яка знайшла на великій карті відповідь і вважає її правильною, бере картку у ведучого і накриває нею відповідну клітинку. Виграє та група, яка раніше за всіх накриває всі клітинки своїх карт.

Діти грають у «Математичне лото». Картки розкладені на партах. Учні розв'язують приклади, записують їх у зошит, а знайшовши відповідь,

$2\frac{5}{10} + 6\frac{2}{10}$	$4\frac{11}{12} + 2\frac{7}{12}$	$5\frac{7}{9} - \frac{4}{9}$
$13\frac{2}{9} + 6\frac{3}{9}$	$7\frac{3}{15} - 5\frac{3}{15}$	$2\frac{1}{8} + 1\frac{7}{8}$
$8 - 5\frac{2}{12}$	$9\frac{2}{7} - 2\frac{1}{7}$	$7\frac{6}{23} - 3\frac{5}{23}$

накривають завдання картками, на яких записана правильна відповідь (робота в парах).

Вірю – не вірю

Мета: закріпити вміння порівнювати звичайні дроби, розвивати мислення, увагу, швидкість реакції.

Хід гри. Вихователь показує картки, а учні сигналізують: правильний запис – плескають в долоні, неправильний – тупотять.

$$\frac{21}{21} = 1 \quad \frac{14}{11} < 1 \quad \frac{10}{12} < \frac{3}{2} \quad \frac{28}{39} > \frac{4}{3} \quad \frac{5}{5} = \frac{11}{11}$$

$$\frac{15}{17} > \frac{15}{16} \quad \frac{9}{10} < \frac{10}{9} \quad \frac{7}{9} > 1 \quad \frac{10}{27} > \frac{7}{27}$$

Естафета

Мета: закріпити вміння учнів перетворювати тотожні вирази, вдосконалювати обчислювальні навички.

Хід гри. На дошці заздалегідь написані приклади в три стовпчики. Учні об'єднуються у три команди. Перші учасники гри від кожної команди одночасно підходять до дошки, розв'язують перше завдання зі свого стовпчика. Розв'язавши, повертаються на місце і передають естафету наступному члену своєї команди, і т. д. Виграє команда, яка найшвидше й без помилок виконає всі завдання.

Учні кожного ряду виконують одну дію, записують відповідь і передають картку учням, які сидять за ними. Ті своєю чергою після виконання другої дії передають картку наступним учням, і т. д. Картка з останньої парти передається на першу парту.

Перемагає ряд, який найшвидше розв'яже всі завдання і отримає правильні відповіді (робота в парах).

I ряд $\left(\left(\frac{a}{a-b} + \frac{a}{a+b} \right) \cdot \frac{a+b}{2a} - 1 \right) \cdot \frac{a^2 - b^2}{ab} \div \frac{a+b}{5a}$.

II ряд $\left(\frac{a-b}{2} \cdot \frac{4}{a-b} + \frac{a}{b} + \frac{b}{a} \right) \div (a+b)^2 \cdot ab$.

III ряд $\left(\frac{1}{a^2} + \frac{1}{b^2} + \frac{2}{a+b} \cdot \left(\frac{1}{a} + \frac{1}{b} \right) \right) \div \frac{(a+b)^2}{ab}$.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ З ПРИРОДОЗНАВСТВА

Збирання врожаю

Мета: закріпити загальне уявлення про овочі та фрукти, розвивати допитливість, спостережливість, увагу, мовлення.

Хід гри. Гру проводять на прогулянці. Діти об'єднуються у дві групи – «овочі» та «фрукти». Кожному відводиться роль, відповідно «овоч» або «фрукт». Обирають «садівника». Креслять два великі кола. Одне – «город», друге – «сад». Усі діти стоять довільно.

Садівник. Зберу я овочі на городі й фрукти в саду, добре й сито зиму проведу!

Після слова «проведу» всі діти намагаються потрапити у своє коло та втекти від «садівника». Він ловить дітей, які перебувають поза колом. Ті, кого піймав «садівник», і ті, хто забіг не у своє коло, дають фанти. Гру повторюють декілька разів. Потім діти, що програли, виконують завдання за фанти: розповідають усе, що знають про овоч чи фрукт, який зображали.

Дітки на гілці

Мета: закріпити знання про плоди рослин, розвивати логічне мислення, увагу.

Хід гри. Вихователь описує плід фруктового дерева, його зовнішній вигляд, смакові якості й пропонує відгадати, який це плід і з якого дерева. Виграє той, хто першим правильно назве плід і дерево, на якому росте цей плід.

Методична вказівка. Після кількаразового повторення можна запропонувати дітям самим придумати опис плода і загадати товаришам. Можна провести таку ж гру із описом овочів.

Знайди дерево

Мета: закріпити знання про зовнішній вигляд і назви дерев, розвивати увагу та спостережливість.

Хід гри. Гру проводять під час прогулянки. Вихователь розглядає з дітьми дерева (гілки, листя, кору), уточнює назви, після чого пропонує дітям пограти у гру. Описує дерево, але не показує на нього, а діти за командою «Раз, два, три – біжи!» повинні підбігти до дерева, яке описував педагог. Виграє той, хто правильно визначить описане дерево.

Де росте?

Мета: закріпити знання про рослини та місце вирощування, розвивати увагу, спостережливість, мовлення.

Хід гри. Вихователь кидає дітям по черзі м'яч і називає рослину. Учень, який піймав м'яч, повинен швидко відповісти, де вона росте – в саду, у лісі, в полі, на городі.

Відгадай!

Мета: закріпити, систематизувати знання про тварин, розвивати увагу та спостережливість.

Хід гри. Гру можна проводити і в класі, і на прогулянці. Діти об'єднуються у команди, одне одному загадують загадки. Ті, хто загадує, домовляються між собою, про яку тварину показуватимуть пантоміму. Орієнтовний діалог:

- Де ви були?
- У полі (на озері, в лісі тощо).
- Що ви там робили?
- Ми покажемо, відгадайте!

Після цих слів діти показують, як харчується, рухається тварина. Команди-суперниці відгадують. За правильну відповідь команда отримує фант. Гру повторюють 4–5 разів. Виграє та команда, у якої буде більше фантів.

Хто де живе?

Мета: закріпити й поглибити знання про тварин, розвивати спостережливість, увагу, мовлення.

Хід гри. Діти об'єднуються у чотири команди – «Ліс», «Водойма», «Свійські тварини», «Птахоферма». Кожній групі пропонують комплект малюнків (коли діти навчаться читати, можна запропонувати список тварин) із зображенням тварин. За командою вихователя учні відбирають малюнки із зображенням «своїх» тварин (наприклад, група «ліс» вибирає лисицю, вовка, ведмедя, зайця, «водойма» – качку, лебедя, жабу, рибу). Виграє та група, яка впоралася із завданням швидше.

Методична вказівка. Цю гру можна проводити на прогулянці. Діти об'єднуються у групи («ліс», «водойма» і т. ін.). Потім за командою вихователя протягом певного фіксованого часу вихованці називають «своїх» мешканців. Виграє та група, члени якої назвали більшу кількість тварин.

Упізнай тварину

Мета: закріпити знання про властивості тварин як живих організмів, розвивати спостережливість, увагу, мислення.

Хід гри. Вихователь описує тварину, а діти повинні за описом назвати її. Виграє той, хто відгадає першим.

Методична вказівка. До опису можна залучати дітей. Виграє той, хто дасть більше правильних описів.

Літає, повзає, плаває, скаче, бігає

Мета: закріпити знання про способи пересування тварин, розвивати увагу, уяву, швидкість реакції.

Хід гри. Вихователь називає тварину, а діти хором називають спосіб її пересування, наприклад: вуж (*повзає*), жаба (*скаче*), заєць (*бігає*), кит (*плаває*).

Хто це?

Мета: закріпити знання дітей про тварин і їхню поведінку, розвивати увагу, мислення, увагу.

Хід гри. Учні по черзі беруть малюнки у ведучого, але так, щоб інші не бачили, що там намальовано. Учень, що витягнув малюнок, імітує голос і рухи зображеної тварини, інші відгадують, що це за тварина.

Хто завітає до ведмедя на гостину?

Мета: закріпити знання дітей про тварин, розширити уявлення учнів про живлення диких тварин, викликати інтерес до пізнання природи.

Хід гри. На набірному полотні вихователь викладає предметні малюнки із зображенням моркви, гриба, горішка, насіння тощо.

Ігрова ситуація: «ведмідь» чекає на гостей і приготував для них гостинці. Учні повинні відгадати, на кого чекає «ведмідь».

Паличко, зупинись!

Мета: розширити словник учнів, інтегрувати їхні знання з природи і української мови.

Хід гри. Учні стають у коло, вихователь – посередині. Гру проводять у вигляді естафети: діти називають слова і водночас передають паличку по колу. Про те, з якої теми називатимуть слова, домовляються раніше (наприклад, про зиму). Вихователь пропонує дібрати слова про зимову погоду і дає паличку комусь із дітей. Той називає перше слово (морозяна) і передає паличку наступному учасникові гри, і т. д. У такий спосіб діти добирають багато слів (вітряна, холодна, сніжна і т. ін.) Якщо гравець повторює вже назване слово або тривалий час не може дібрати слово, вихователь говорить: «Стоп! Паличко, зупинись!» – і цей учень залишає коло.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ З КУРСУ «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»

Знайомство

Мета: закріпити навички знайомства, розвивати культуру мовлення, розширювати словниковий запас.

Хід гри. Діти мають уявити себе на відпочинку чи в дорозі (наприклад, у потязі). Там вони можуть зустрітися з однолітками. Захочуть познайомитися, розповісти про себе, свої захоплення, друзів.

Вивчаємо себе

Мета: закріпити навички говорити компліменти собі й іншим, розвивати мислення, уяву, пам'ять.

Хід гри. Діти утворюють коло. Одна дитина – у центрі. Діти по черзі звертаються до того, хто в колі, з компліментами: «Я сьогодні веселий і відвертий. Мені подобається твоя посмішка, вона привітна й щира», «Мені подобається твоя зачіска, ти завжди гарно зачесана» ...

Тренуємо емоції

Мета: закріпити навичку виявляти емоції, розвивати емоційний інтелект.

Хід гри. Необхідно показати емоції за допомогою міміки обличчя, якщо:

- отримав/ла подарунок;
- злякався/лася чогось;

- зустрів/ла друга, якого давно не бачив/ла;
- розбив/ла горнятко;
- не вивчив/ла урок.

Торкніться...

Мета: закріпити знання правил піклування про своє здоров'я, виховувати бажання щоденно дотримуватися корисних для здоров'я звичок.

Хід гри. Діти утворюють коло і відповідають на запитання вихователя.

Вихователь. Якщо це корисно для здоров'я, торкніться носа, якщо ні – вуха.

- Чи корисно їсти кашу, чіпси, м'ясо, сир, пити сік, кефір, пепсі?
- Чи корисно вмиватися, пити холодну воду, чистити зуби, мити руки з милом, довго сидіти за комп'ютером?

Добре чи погано?

Мета: закріпити правила чемної поведінки, формувати уміння і навички, що допоможуть уникнути небезпечних ситуацій.

Хід гри. Відповідь «добре» вихованці супроводжують плесканням у долоні.

1) Неподалік від школи є парк, і ми граємося там. Це добре чи погано? *(Добре)*

2) Ми граємося на подвір'ї. Тут чисто й затишно. *(Добре)*

3) Поблизу нашого будинку є новобудова. Ми граємося там. *(Погано)*

Можна – не можна!

Мета: закріпити умови здорового і безпечного відпочинку, формувати уміння і навички, що допоможуть уникнути небезпечних ситуацій.

Хід гри. Вихователь зачитує речення, у яких ідеться про умови здорового й безпечного відпочинку та про їх порушення, щоразу запитуючи: «Можна чи не можна?» Діти уважно слухають і підтверджують позитивну відповідь плесканням у долоні.

1) Гратися на проїзній частині вулиць і доріг.

2) Купатися під наглядом дорослих.

3) Гратися на будівельних майданчиках, у піскових кар'єрах, скелястій чи крутоярій місцевості.

4) Бавитися предметами, якими не можна пошкодити руки чи інші частини тіла.

5) Гладити чужу собаку.

Поліпшіть настрій

Мета: закріпити знання про значення доброго і веселого настрою для збереження здоров'я, розвивати емоційний інтелект.

Хід гри. Діти утворюють коло, узявшись за руки. Кожен по черзі розповідає про свій настрій, пояснює, який він сьогодні, чому. Якщо у когось

сумний, невеселий настрій, друзі «поліпшують» його за допомогою пози, жестів, міміки, лагідних слів, звуків, віршів чи пісень.

Світлофорчик

Мета: повторити правила дорожнього руху, формувати уміння орієнтуватися на вулицях міста(села).

Хід гри. Гру проводять на ігровому майданчику. Діти показують, як і де потрібно переходити вулицю, як слід рухатися, якщо немає тротуару, і т. ін.

Допоможи Незнайкові

Мета: закріпити знання правил безпечної поведінки вдома.

Хід гри. Необхідно допомогти Незнайкові стати зразковою дитиною і не потрапляти в халепу (наприклад, Незнайко грається м'ячем на проїзній частині; Незнайко відчиняє двері квартири незнайомцеві).

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Лото

Мета: закріпити вивчене про письменників і їхні твори, розвивати пам'ять, увагу, швидкість реакції.

Хід гри. Вихованців об'єднують у чотири команди. Кожна команда отримує картки. Перша група карток містить прізвища авторів, друга – назви творів, третя – фрагменти з творів.

Завдання для гравців: вибрати з загальної кількості карток ті, що стосуються одного автора. Перемагає команда, яка найшвидше і правильно виконає завдання.

Загублений рядок

Мета: закріпити знання учнями вивчених віршів, розвивати увагу, пам'ять.

Хід гри. Вихователь пише на дошці три рядки з трьох різних раніше вивчених віршів. Треба сказати, з якого вірша кожен рядок.

Дзеркальне речення

Мета: закріпити вміння розуміти прочитане, розвивати увагу, логіку.

Хід гри. Прочитати правильно написане на дошці речення.

Наприклад:

1. Мороз єюлам на інків ирозу.
2. Бабуся окдивш еж'яв икчивакур.

Казка

Мета: закріпити знання назв казок, розвивати уміння працювати з деформованим текстом.

Склади початкові букви імен справа наліво і прочитаєш назви казок.

1. Катерина, Ольга, Борис, Олег, Ліда, Олена, Костя.
2. Аріадна, Кирило, Петро, Ірина, Ростислав.
3. Олександр, Корній, Розалія, Ігор, Світлана.

4. Антон, Калина, Чеслава, Олексій, Ліля, Анна, Степан, Уляна, Роман.
5. Аліса, Кіндрат, Чеслав, Орест, Володимир, Оксана, Марія, Йосип, Юля, Дарина.
6. Віктор, Евеліна, Люба / Раїса, Ангеліна, Цезар.
7. Агнеса, Зоя, Емілія, Римма, Едвард, Дмитро / Аркадій, Захар, Остап, Ксенія.
8. Адам, Богдан, Артем, Жанна / Арсен, Ніна, Валерія, Іван, Руслан, Алла, Цецілія.
9. Офелія, Левко, Андрій, Святослав, Ельвіра, Роксолана, Кирило.
10. Яна, Неля, Еліна, Чак, Анастасія, Кіндрат / Еней, Квітослава, Данило, І, Григорій.

Шифрограми

Мета: закріпити знання алфавіту, навчити шифрувати, розвивати увагу, логіку, пам'ять.

А	В	Т	О	М	О	Б	І	Л	Ь	А	П	Е	Л	Ь	С	И	Н
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8
345				9634						678				2385			
1345				78910						418				4127			
58910				315						236				6187			

Радіограма

Мета: закріпити знання про скоромовки, розвивати уміння чітко вимовляти скоромовки.

Хід гри. Діти об'єднуються у дві-три команди, сідають одне за одним. Учитель пошепки говорить першому гравцеві скоромовку. Той передає її наступному гравцеві (теж на вухо). Так скоромовку передають ланцюжком. Останній гравець встає й вголос каже, що йому передали. Виграє команда, яка точніше передала «повідомлення».

Приклади повідомлень:

- Росте липа біля Пилипа.
- Кит kota по хвилях катав, кит у воді, кіт на киті.
- Обережний хитрий лис до нори вечерю ніс.
- Заболіло горло в горили – бо горила багато говорила.
- Бурі бобри брід перебрели, забули бобри забрати торби.
- Чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз.
- Тигрентяк з тигром-татом тренувалися стрибати.
- Скриню зі скарбом знайшли карась із крабом.
- Горох у городі виріс небувалий, горобці город пограбували.

Швидко слово шукай

Мета: закріпити в учнів уміння орієнтуватись у тексті та співвідносити фонетичне значення слова із написаним, розвивати увагу, уміння уважно слухати.

Ігрова ситуація. Деякі слова в тексті заблукали. Будь ласка, допоможіть їх знайти.

Хід гри. Вихователь називає слово, а учні мають швидко знайти його в тексті та прочитати разом із наступним словом. Перемагає той, хто перший знайшов найбільше слів.

Упіймай помилку

Мета: закріпити в учнів уміння розуміти прочитане, стежити за читанням інших, розвивати навички читання, увагу.

Ігрова ситуація. У тексті заховалися помилки. Спробуйте ці помилки впіймати.

Хід гри. Вихователь читає текст із підручника, навмисно змінюючи лексичне значення(звучання) слова. Учні уважно стежать за читанням і текстом і, помітивши помилку, зупиняють його та виправляють. Перемагає той, хто «впіймає» найбільше помилок.

ВПРАВИ, ЗАВДАННЯ, ЗАГАДКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ

Інтелектуальні розминки

Розминка 1

1. Скільки одиниць у ряді чисел від 1 до 100?
2. Як називається другий місяць літа?
3. Що таке 33 січня?
4. Що міститься на початку книжки?
5. Який знак потрібно поставити між цифрами 2 і 3, щоб отримати число більше ніж 2, але менше ніж 3?
6. Добуток яких двох чисел завжди менший, ніж їх сума?
7. Минуло чотири дні після неділі. Який це день?
8. Назвіть найкоротший місяць року? *(Дайте варіанти відповідей.)*
9. Як правильно: до 7 додати 5 дорівнює 12 чи 11?
10. Стіл має чотири кути. Якщо один відпиляти, то скільки їх залишиться?

Розминка 2

1. Хто є автором казки «Троє поросят»?
2. Скільки буде сім плюс сім і поділити на сім?
3. Професор ліг спати о 9 годині вечора, а будильник поставив на 10 годину ранку. Скільки часу проспять професор?
4. За чим язик у роті?
5. Скільки дев'яток у ряді чисел від 1 до 101?
6. Як називається другий місяць зими?
7. Що ми чуємо наприкінці уроку?
8. Назвіть найбільше двоцифрове число.
9. Одне яйце варять упродовж 4 хв. Скільки часу потрібно варити п'ять яєць?

Розминка 3

1. Скільки всього двоцифрових чисел?
2. Чи можна у решеті принести воду?
3. На яке число потрібно поділити 2, щоб отримати 4?
4. Який день тижня настане через день після суботи?
5. О 12 годині дня часова і хвилинна стрілки збігаються. Через яку найменшу кількість обертів вони збіжаться знову?
6. У якому випадку шестеро дітей і дві собаки, заховавшись під звичайну парасолю, не змокнуть?
7. Як називається найближча до Землі зірка?
8. Скільки двоцифрових чисел можна записати за допомогою цифр: 3, 4, 0, 5, 2, 1, 4, 3?

Розминка 4

1. Скільки буде п'ять плюс п'ять, поділене на п'ять?
2. Як називається четвертий місяць року?
3. Що у тигра ззаду, а у рисі спереду?
4. Назви найбільше одноцифрове число.
5. Годинник показує 16.00. Через скільки хвилин хвилинна стрілка наздожене годинну?
6. Мишко від будинку пройшов прямо 200 м, потім під прямим кутом повернув ліворуч і пройшов 25 м, потім повернув ліворуч і пройшов ще 200 м. Як далеко від будинку тепер перебуває Мишко?
7. Два десятки помножили на три десятки. Скільки десятків отримали?
8. Для олівця – пенал. А що для машини і літака?
9. Яка літера в алфавіті є третьою з кінця?

Розминка 5

1. Чим закінчуються два дні?
2. Що належить лише тобі, а використовують найчастіше інші?
3. Із якого крана не можна напиться?
4. Шість ніг, дві голови, один хвіст. Що це таке?
5. Як називається дев'ятий місяць року?
6. Що розташоване між містом і селом?
7. Двоє домовилися сісти в 5-й вагон потяга. Але один сів у 5-й вагон із кінця, а другий – у 5-й від початку. Скільки має бути в потязі вагонів, щоб обидва пасажери сіли в один і той самий вагон?
8. Коли ми бачимо два, а говоримо: «чотирнадцять»?
9. Половина – третина цього числа. Назвіть це число.

Розминка 6

1. Що таке 35 липня?
2. Чим завершується все?
3. Яка сходинка є середньою у драбині, що складається із 15 сходинок?

4. Семеро рибалок з'їдять за сім днів сім осетрів. За скільки днів 100 рибалок з'їдять 100 осетрів?

5. Назвіть найменше двоцифрове число.

6. Ми маємо пісковий годинник на 3 і 7 хв. Потрібно опустити яйце в окріп рівно на 4 хв. Як це зробити за допомогою цього годинника?

7. Дерев'яний пофарбований куб із ребром 3 см розпиляли на кубічні сантиметри. Скільки серед них кубиків, розфарбованих із трьох боків?

8. Скільки існує двоцифрових чисел, складених із цифр 1, 2, 3, 4, цифри яких стоять у порядку зростання?

9. Напишіть два числа, що діляться одночасно на 2, 3 і 5.

Розминка 7

1. Скільки днів у вересні?

2. Що стоїть посередині Землі?

3. Що стає легше, коли збільшується за розміром?

4. Росло 4 груші. На кожній – по 3 великі гілки, на кожній великій гілці – по 3 маленькі гілочки, на кожній маленькій гілочці – по 3 яблука. Скільки всього яблук?

5. Що міститься всередині капусти?

6. Годинник показує 12.50. Поміняйте місцями хвилину стрілку з годиною. Який час показує годинник?

7. Як можна за одну секунду зняти колесо?

8. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Що більше – сума цих чисел чи їх добуток?

9. Початкові літери імені та по батькові називаються...

Розминка 8

1. Якщо за три дні до завтра був четвер, то який день тижня настане через три дні після вчорашнього?

2. Скільки трицифрових чисел можна скласти із цифр: 1, 2, 1, 0, 1, 2, 3?

3. Яких місяців у році більше: тих, що містять 30 чи 31 день?

4. Що легше – кілограм вати чи кілограм заліза?

5. Без чого жити не можна?

6. Син мого батька, але мені не брат. Хто це?

7. Якщо курка стоїть на одній нозі, то вона важить 2 кг. Скільки важитиме курка, якщо стоятиме на обох ногах?

8. Назви сусідів другого місяця літа.

Розминка 9

1. Запишіть числа в порядку зростання.

3, 8, 1, 4, 9, 6.

5, 4, 7, 15, 12, 23, 2, 3, 1.

24, 3, 2, 18, 45, 1, 7, 56, 4, 9.

2. Прочитайте запитання лише один раз, закрийте його аркушем і дайте відповідь.

У яких словах (*мир, сон, трель, бар, дім*) міститься літера Р?

У яких словах (*дошка, кит, кіт, жара, сон, риба*) міститься літера А?

У переліку слів (*річка, рука, руда, гнів, сум, сміх*) другим стоїть слово руда?

3. На столі лежали книжка, ручка, фарби, чорнило, фломастер. Один предмет забрали й замінили на інший. На столі тепер лежать ручка, чорнило, гумка, книжка, фарби. Який предмет прибрали і який поклали?

4. Мама попросила сина купити м'ясо, масло, мило, сірники. Він купив масло, сало, сірники, м'ясо. Що він забув купити?

5. Що буде завтра і було вчора?

6. П'ять століть зберігалася пам'ятка. Скільки років пам'ятці?

7. Сьогодні середа. Який день тижня буде через п'ять днів?

8. Коли закінчується весна?

9. Скільки днів залишилося до кінця поточного місяця?

Розминка 10

1. Сума яких двох чисел на циферблаті годинника, розміщених одне навпроти одного, дорівнює 12?

2. Сума яких чисел, які стоять на циферблаті годинника поряд, дорівнює 9?

3. Як називається третій день тижня?

4. Щоб розпилити дошку на декілька частин, хлопчик зробив на ній шість поміток. На скільки частин хлопчик розпиле дошку?

5. Що не існує, але має назву?

6. Яким є каміння у морі?

7. На який сигнал світлофора потрібно переходити вулицю?

8. Чим закінчується літо і починається осінь?

Розминка 11

1. Сестра старша за брата на п'ять років. На скільки вона буде старша за брата через шість років?

2. Що важче – кілограм борошна чи кілограм заліза?

3. Опівночі йшов дощ. Чи можна очікувати сонячну погоду через дві доби?

4. Мій товариш ішов, п'ятак знайшов. А якщо ми підемо, скільки знайдемо?

5. Пара коней пробігла 20 км. Скільки кілометрів пробіг один кінь?

6. Який годинник показує точний час двічі за добу?

7. Який рік триває один день?

8. Що буде сороці на сьомому році?

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ, ФАНТАЗІЇ

Придумай

Придумай якнайбільше способів використання каблучки, цвяха...

Намалюй

Намалюй символи до слів:

гроші	сім'я	пісня
мандрівка	сила	любов

Що у газеті?

Діти заздалегідь готують удома предмети незвичної форми та загортають у декілька газет. Пропонується навмання відгадати, що в газеті.

Чорна шухляда

За описом визначити, що лежить у чорній шухляді.

Закарлючка

Вихователь креслить будь-яку закарлючку. Потрібно з цього гачка, домальовуючи деталі, створити якийсь предмет.

Як я розумію

Учням пропонують слово, значення якого вони не знають. Запитання: «Як ви думаєте, що воно може означати?»

Хто більше?

За певний час треба скласти якомога більше слів, використовуючи букви зі заданого слова. Наприклад: *телевізор* (*зір, літо, зорі, віз, лев...*).

Моє ставлення

Розказати про своє ставлення до події або явища, а потім глянути на це очима інших людей або тварин.

Приклад: Випав перший сніг. Як ти ставишся до цього?

Продовж речення

Дітям пропонується продовжити речення «Якби посуд розмовляв...»

Я – актор

Переказати відому казку або коротку розповідь від особи персонажів. Як би розповіли свою казку Червона Шапочка, її мати, бабуся, вовк, лісо-руби? Поміняти місцями в казках чи розповідях негативних і позитивних персонажів.

Склади розповідь

Скласти розповідь за заданим початком, кінцівкою.

Характеристика казкового героя

Скласти біографію різних казкових героїв (Пан Коцький, Котигорошко, Баба-Яга, Чахлик Невмирущий, Колобок, Івасик-Телесик та ін.)

Опиши предмет

Описати предмет очима людини, яка його ніколи не бачила і не знає, що це і навіщо. Наприклад, годинник очима австралійського аборигена, сніговика, очима жителя пустелі.

Казковий мікс

Вибрати навмання п'ять-шість героїв різних казок. Скласти з цими героями казку (Попелюшка, Коза-дереза, Пан Коцький, Червона Шапочка, Сірий Вовк, Лис Микита).

Так чи ні

Ведучий задумує якийсь предмет (персонаж, число). Інші, задаючи питання ведучому, повинні відгадати, що це. Відповідати можна лише «Так» або «Ні». Важливо також прокоментувати, які питання були найбільш вдалими і допомогли швидше вгадати предмет.

Телепат

Вихователь пропонує учням уявити, що вони отримали дар телепатії і можуть не лише читати думки людей, а й передавати їм свої. Вихованці мають прокоментувати, як вони скористаються цим даром.

Рятівники

Вихователь радить учням згадати ситуації з казок, розповідей, коли позитивні герої потрапляли в критичну ситуацію. Завдання полягає в тому, щоб придумати не менше 10 способів порятунку героя (можна пропонувати найфантастичніші).

Нове свято

Запропонувати учням придумати нові свята і правила, за якими їх святкують. Наприклад, свято першого комара, свято дощики.

Чорна скринька

За трьома підказками, які даються послідовно, вгадати, що лежить у чорній скриньці.

Придумай нову настільну гру

Пропонується удосконалити існуючу: доміно-печиво, шоколадні шахи (після гри можна з'їсти), гібрид шахів і доміно тощо.

Портфель

Розкидайко поклав у портфель різні речі: порожню бляшанку, одну шкарпетку, ложку, цвях, рогатку. При цьому він запевнив, що всі ці речі йому в школі потрібні. Як ти думаєш, для чого?

Який народ розповідав ці казки?

Вихователь називає групу слів, що характеризують належність казки певному народові. Наприклад: хата, свитка, піч, наймит. Або – король, мантия, принцеса, лицар, маркіз. Або – раджа, джунглі, антилопа. Надалі учні можуть самі складати групи слів, характерних для казок різних народів.

Так чи не так?

Треба визначити, чи є помилка в реченні, аргументуючи свою думку.

- У сосновому лісі ми збирали моркву.
- На нашій яблуні виросло багато смачних шишок.
- Спекотним літнім ранком біленький зайчик ласував кактусом.
- Усе літо бджоли збирали квітковий пилок і нектар.
- Сова вдень спить, а вночі шукає їжу.
- Кит – найменша риба в світі.

Відгадай: хто це?

Ведучий (вихователь) обирає когось із гравців і описує його, наприклад, так:

– Цей учень (учениця) веселий(ла), невгамовний(на) і темноволосий(а).

Усі розглядають одне одного, а потім намагаються вгадати, про кого йдеться. Якщо ніхто не вгадав, опис можна уточнити:

– На ньому (ній) чорні туфлі та червона кофта.

Так триває доти, доки не буде названо описану особу.

ВПРАВИ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК РОЗВ'ЯЗУВАННЯ КОНФЛІКТІВ

Чарівні окуляри

Ведучий. Я хочу показати вам чарівні окуляри. Той, хто їх одягне, бачить лише гарне в інших, навіть те, що людина приховує. Ось зараз я поміряю ці окуляри. Ой, які ви всі гарні, веселі, розумні!

Підходячи до кожного, ведучий називає якусь його позитивну рису.

– А тепер по черзі приміряйте ці окуляри й уважно подивіться на свого сусіда. Можливо, ви помітите щось таке, чого раніше не помічали.

Похвалянки

Вихованці сидять у колі (або за партами). Кожний отримує картку, на якій зафіксована яка-небудь дія (вчинок), яку схвалюють оточуючі. Формулювання похвалянки обов'язково починають словами: «Одного разу я...». Наприклад: «Одного разу я допоміг/могла товаришеві» або: «Одного разу я швидко виконав/ла домашнє завдання». На обмірковування завдання дають 2–3 хв, після чого кожний учасник по колу робить коротке повідомлення про те, як бездоганно він виконав саме те, що зазначено в його картці.

Після того як усі висловилися, ведучий може узагальнити висловлене. Якщо учасники готові до узагальнення без допомоги, вони можуть це зробити самостійно. Наостанок можна провести бесіду про те, що кожна дитина має талант, але для того щоб його помітити, потрібно уважно й доброзичливо ставитися до оточуючих.

Конкурс «Хто похвалить сусіда»

Діти сідають у коло.

Ведучий: Сьогодні ми проводимо конкурс похвал. Виграє той, хто вміє похвалити сусіда. Це так гарно мати найкращого сусіда! Придивіться уважно на того, хто сидить поруч із вами. Подумайте, які його риси характеру вам імпонують, які добрі вчинки він здійснив, чим сподобається. Не забувайте, що це конкурс, і виграє той, хто знайде у своєму сусідові якомога більше позитивних якостей.

Така організація гри зацікавить навіть замкнену або вороже налаштовану до однолітків дитину та сприятиме виникненню бажання побачити позитивні якості своїх однокласників.

Розмова з руками

Ведучий обводить на аркуші паперу силует долоньок дитини. Потім пропонує дитині «оживити» долоньки – намалювати їм оченята, ротики, зачіски, капелюшки. Можна розфарбувати різними кольорами пальчики. Далі можна розмовляти з пальчиками, запитати: «Як вас звуть?» (*дитина може придумати імена пальчикам*), «Що ви любите робити? Чого не любите?» Слід підкреслити, що руки гарні й роботязчі, вони вміють багато чого робити (назвати, що саме), але інколи не слухають свого господаря.

ВПРАВИ НА РЕФЛЕКСІЮ

Рефлексія може бути здійснена в усній або письмовій формі. При цьому вона має різне смислове призначення.

Усна рефлексія має на меті оголошення власної позиції, її співвіднесення з думками інших людей. Часто учні говорять про те, що вираження думок у формі оповідання, діалогу або питань допомагає з'ясувати важливі для них проблеми.

Заклучне коло

Діти сидять у колі. Говорить той, у кого в руках м'яч. Ведучий кидає м'яч. Той, хто упіймав м'яч, повинен відповісти на запитання: «Що мені сподобалося (я запам'ятав/ла) сьогодні?», «Що нового я дізнався/лася сьогодні?». Час висловлювання обмежений однією хвилиною. Вихователь висловлюється останнім.

Незакінчене речення

«Історія для мене – це...»

«Я б запитав/ла автора про...»

«Я б хотів/ла (не хотів/ла) бути на місці...»

Підбиття підсумків

Один із найпоширеніших прийомів усної рефлексії, що зазвичай застосовується на етапі завершення самопідготовки, – це промовляння за такою схемою:

Під час виконання домашнього завдання я:
дізнався/лася...
зрозумів/ла...
навчився/лася...
досяг/ла найбільшого успіху...
зіткнувся/лася з найбільшими труднощами...
не вмів/ла, а тепер умію...
змінив/ла своє ставлення до...

Саморефлексія

Учням пропонується дати відповідь на запитання:

- «Чи справдилися мої очікування?»
- «Про що мені хочеться поговорити?»
- «Яку проблему хотілося б порушити?»

Психологи та педагоги зазначають, що важливішою для розвитку особистості є **письмова рефлексія**. Можна запропонувати кілька найбільш відомих форм письмової рефлексії.

Есе

Твір невеликого обсягу, що розкриває конкретну тему й має підкреслене суб'єктивне трактування, вільну композицію, орієнтацію на розмовну мову, прихильність до парадоксів. Написання есе має на меті спонукати учня звернутися до свого досвіду із певного питання в усіх його протиріччях.

Бортовий журнал

Форма фіксування інформації за допомогою ключових слів, графічних моделей, коротких речень і висновків, питань. Частинами «бортового журналу», що їх задає вихователь і заповнюватимуть вихованці, можуть бути ключові поняття теми, зв'язки, які може визначити учень, важливі питання.

Щоденник

Існують різні види щоденників: звичайний – художній альбом, дво-частинний щоденник (у першій частині – факти, що спостерігаються, цитати з висловлювань, у другій – коментарі) та ін.

На відміну від есе й бортового журналу, щоденник ведеться тривалий відтинок часу й дає змогу здійснити більш вдумливу рефлексію, як відстежуючи безпосередній процес, так і порівнюючи свої дії в часі («відкладена» рефлексія).

Портфоліо

Різні варіанти портфоліо, що являють собою набір робіт учнів, зв'язують окремі аспекти їхньої діяльності в більш повну картину. Портфоліо може включати набір оцінних листів, листів спостережень, фрагменти щоденни-

ків, бортових журналів, відеофрагменти, проекти й плани виступів тощо. Портфоліо – це не просто папка учнівських робіт, це заздалегідь спланована індивідуальна добірка досягнень учнів.

Кольорова феєрія

До особливих видів письмової рефлексії відносять ті, у яких задіяні маленькі кольорові форми (стіки – невеликі кольорові квадрати). Робота зі стіками не вимагає стільки часу й зосередженості, як у «великих» письмових формах проведення рефлексії (есе, щоденник та ін.) Водночас вони дозволяють зберегти інкогніто та не примушують до оголошення власної позиції. Стіки можуть застосовуватися під час проведення як онтологічної, так і психологічної складової рефлексії. Наприклад, на столі в учнів лежать стіки трьох кольорів (зелений, жовтий, червоний), які відповідно означають: «Я все зрозумів/ла», «Мені дещо незрозуміло», «Мені важко зрозуміти». Під час виконання домашнього завдання вихователь просить показати стіки, які відповідають рівню розуміння виконання домашнього завдання. Після цього вихователь приймає рішення – продовжити чи повернутися на вихідні позиції, попрацювати індивідуально з деякими учнями. Використовуючи під час самопідготовки кольорові стіки, можна контролювати зміну настрою класу (або самооцінку власної діяльності учнів), зрозуміти результат емоційного настрою після проведеного заняття. При цьому застосовують як колірні характеристики, так і малюнки. Діти малюють смайлики, у яких демонструють власні емоційні відчуття після самопідготовки.

РУХАНКА

(за матеріалами Т. В. Решетухи, Т. Б. Ухіної, О. В. Лабашук)

Математика

ГОРИ КАРПАТИ

Раз-два – піднімається гора.
Три, чотири – це крутезні
гірські схили.
П'ять, шість – це орли
дивний танець завели.

Сім, вісім – це смерічки
похилилися до річки.
Дев'ять, десять – це вода
з водоспаду витіка.

* * *

Всі піднесли руки – раз,
І навшпиньки піднялись.
Два – присіли, руки вниз.
На сусіда не дивись.

Будем дружно ми вставати,
Щоб ногам роботу дати.
Хто старався присідати –
Може вже відпочивати.

* * *

Нахились уперед,
Нахилися назад.
І направо, і наліво,
Щоб нічого не боліло.
Один, два, три, чотири –
Набираємося сили.
Нахились, повернись.
Встали швидко, потяглись
І навшпиньки піднялись.
Руки вгору, руки вниз,

На всі боки повернись.
Руки ставим перед груди,
Ними ми пружинить будем.
Повернулися наліво,
Руки розвели ми сміло.
Знову ставим перед груди,
Вправо повертатись будем.
Раз-два, три-чотири,
Вправи дружно повторили.

* * *

Раз, два – дерева.
(Встати з-за парт.)
Три, чотири – вийшли звірі.
(Ходьба на місці.)
П'ять, шість – пада лист.
(Нахилити тулуб уперед.)
Сім, вісім – птахи в лісі.
(Помахати руками, як крилами.)
Дев'ять, десять – це сунічки
Підняли рум'яні личка.
(Підняти руки і голову вгору.)
Раз, два – всі пірнають,
(Присісти.)

Три, чотири – виринають,
(Встати.)
П'ять, шість – на воді
Міцніють крильця молоді.
(Помахати руками, як крилами.)
Сім, вісім – що є сили
Всі до берега приплили.
(Імітація плавальних рухів.)
Дев'ять, десять – розгорнулись,
Обсушилися, потягнулись
(Потягнутись.)
І розбіглися хто куди.

* * *

Тук-тук-тук-тук –
Нам рубає дрова жук.
*(Руки витягнути вперед у «замок»,
з'єднаними руками імітувати
рубання дрів.)*

Лапок шість – немов шість рук:
(Руки витягнути перед собою.)
Дві – тримають, дві – рубають,
Дві на купочки складають.

Письмо

Щось не хочеться сидіти,
Треба трохи відпочити.
Руки вгору, руки вниз,
На сусіда подивись.
Руки вгору, руки в боки.

Вище руки підніміть,
А тепер їх опустіть.
Плесніть, діти, раз, ще раз,
За роботу, все гаразд.

* * *

Пальчику-пальчику, де ти був?
З цим братиком у ліс ходив,
З цим братиком борщ варив,

З цим братиком кашу їв,
З цим братиком пісні співав.
Цей пальчик у ліс ходив,

Цей пальчик гриб знайшов,
Цей пальчик чистив,
Цей пальчик смажив сам,

Цей пальчик сам все з'їв,
Тому потовстішав.

* * *

Пальчики писати хотіли,
Та писати вони не вміли.
Будемо пальчики навчати
Гарно й правильно писати.
Ручку в руки ми візьмемо,
Коло в повітрі проведемо.
Справа вліво, зліва вправо,
Зверху вниз і навпаки.
Проведемо підготовчі вправи
І будемо писати залюбки.
Ми берізки і кленці,
В нас маленькі стовбурці
(Встати.)
Ми в стрункі стаєм рядки,

Виправляєм гілочки.
(Руки витягнути перед собою.)
Ледь зіп'ялись з корінців,
Дістаєм до промінців
(Руки підняти вгору.)
Ми стискаєм їх вогонь
В зелені своїх долонь.
(Стискають кулачки.)
Хилять свіжі вітерці
Вліво-вправо стовбурці.
(Нахили тулуба.)
Ще й верхівки кожен ряд
Нахилия вперед-назад.
(Вправи для шиї.)

Читання

Пригадаймо, друзі, вмить,
Як пшениченька шумить:
Ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш!
Як в гайку струмок дзвенить:
Джр-джр-джр-джр!
Як бджола в саду бринить:
Дз-дз-дз-дз-дз!
Як шумлять у птаха крила:
Ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш!

В морі синьому вітрила:
Ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш!
Вітер з гаєм розмовляє:
Ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш!
Поміж листячком гуляє:
Ш-ш-ш-ш-ш-ш-ш!
Й всі ми трохи пошуміли,
Від роботи відпочили.
(Діти імітують описані дії.)

ЇДЕ ПОТЯГ

Їде потяг –
(Руки зігнуті в ліктях під прямим ку-
том.)
Чух, чух, чух, чух
(Почергово кілька разів витягнути
руки вперед (спочатку ліву, по-
тім праву.)
І колеса відбивають –
(Потупотіти ногами.)
Бух, бух, бух, бух.
Ми віконце піднімаєм
(Виконати імітацію відчинення вікна.)

І назовні поглядаєм.
(Нахилити голову вліво, вправо.)
Ось проїхали курчата:
«Ко-ко-ко, ко-ко-ко».
(Руки зігнуті у ліктях.)
Ось проїхали качата:
«Кря-кря-кря, кря-кря-кря».
(Стиснути та розтиснути паль-
ці рук.)
Біля річки ми почули:
«Ква-ква-ква, ква-ква-ква».
(Підстрибнути.)

Та ось вечір надійшов
І зайшло вже сонце.
Кожен сів на місце

Й зачинив віконце.
(Сісти, виконати імітацію закриття вікна.)

* * *

«Няв, няв, няв», – муркоче киця.
(Руки на поясі, нахилитися вперед, прогнутися, стати струнко.)
«Гав-гав-гав», – завів Сірко.
(Руки на поясі, повороти тулуба вліво, вправо.)
А яка домашня птиця промовляє: «Ко-ко-ко»?
(Присісти, розвести руки, встати, руки на поясі.)
Хто у лузі му-укає?
(Руки до плечей, вгору, до плечей, на поясі.)
Хто «тьох-тьох» співа в садку?
(Руки на поясі, нахили голови вперед-назад, вліво-вправо.)
Хто так сонце зустрічає: «Ку-ку-рік! Ку-ку-рі-ку!»?
(Стати на одну ногу, руки в боки, вгору-вниз.)
Хто «ців-ців» щебече в стрісі?
(Стрибки на місці.)
Хто «жу-жу» в квітках співа?
(Руки зігнуті в ліктях на рівні плечей, швидко махати кистями.)
Хто кричить «ку-ку» у лісі?
(Руки через сторони вгору-вниз.)
Хто скрекоче «ква-ква-ква»?
(Присісти і поплигати, як жабка. Постукати по столу долонями.)

Природознавство

Сонце спить, небо спить. (Очі прикрити долонями.)	Трава – низенька-низенька, (Присісти.)
Навіть вітер не шумить. (Відкрити очі й підняти голову.)	Дерева – високі-високі. (Встати і потягнутися.)
Рано-вранці сонце встало (Стати навшипиньки, руки піднести вгору.)	Вітер дерева колише, гойдає, То вправо, то вліво хитає, То вперед, то назад, То вниз пригинає. (Нахили тулуба вліво-вправо, вперед-назад.)
І проміння всім послало. (Розвести руки.)	Птахи летять, відлітають, (Помахи руками, як крилами.)
Сильний вітер до землі Гне дерева молоді. (Присісти.)	А учні тихенько за парти сідають (Сіли за парти.)
А вони ростуть, міцніють, Вгору тягнуться, радіють. (Піднятися.)	І (назва предмета) вивчають.

ПТАШКИ

Крильця пташки розправляють, (<i>Руки розвести.</i>)	(<i>Покрутитися, рухи руками, як крилами.</i>)
Їх до сонця підіймають (<i>Руки піднести вгору, потягнутись.</i>)	На галявину злетілись, Там зернят вони наїлись. (<i>Нахили голови вперед-назад.</i>)
Потім можна політати І комашок поганяти.	Потім знову полетіли, На гніздечко хутко сіли. (<i>Присісти.</i>)

СОНЕЧКО

(*Учні виконують, сидючи за партами.*)
Прилетіло сонечко
(*Поставити руки на стіл долонями від себе.*)
На мою долонечку.
(*Загинати почергово пальчики.*)
Крильця червоненькі,
(*Показати долоні, потягнути.*)
Цяточки чорненькі.
(*Натиснути кожним пальчиком на стіл.*)
По всіх пальчиках ходило,
(*«Походити» пальчиками по столу.*)
З мізинчика полетіло.
(*Показати мізинчики.*)

ДИНАМІЧНІ ПАУЗИ

Комплекс орієнтовних вправ № 1

1. Вихідне положення (в. п.) – основна стійка: 1) руки вгору-назовні, праву ногу назад на носок, потягнутись (вдих); 2) в. п. (видих); 3) те саме, відставляючи назад ліву ногу (вдих); 4) в. п. (видих). Виконати 6–8 разів у середньому темпі.

2. В. п. – основна стійка: ноги нарізно, руки до плечей. 1–4 колові рухи зігнутими руками вперед; 5–8 – те саме назад. Виконати 4–6 разів у кожний бік, дихати спокійно.

3. В. п. – основна стійка: ноги нарізно, руки на пояс. 1–2 – присідати на всій ступні, руки вперед; 3–4 – в. п. Виконати 6–8 разів у повільному темпі.

4. В. п. – стоячи біля парти, ноги нарізно, руки вперед. 1–4 – плескання в долоні; 5 – руки на пояс; 6 – нахил голови вправо; 7 – нахил голови вліво; 8 – підвестись навшпиньки; 9 – присісти навпочіпки; 10 – в. п. Повторити 6–8 разів у середньому темпі. Дихання довільне.

5. В. п. – стоячи біля парти, руки на пояс. 1–4 – колове обертання тулуба вліво; 5–8 – колове обертання вправо. Повторити 4–6 разів у кожний бік. Дихання довільне.

6. В. п. – основна стійка. 1 – стрибок, ноги нарізно, руки за голову; 2 – стрибок, ноги разом, руки вниз. Виконати до 30 стрибків і перейти на ходьбу на місці. Дихання довільне, без затримок.

Комплекс орієнтовних вправ № 2

1. В. п. – стійка ноги нарізно, руки на пояс. 1–2 – поворот тулуба праворуч, руки розвести (вдих); 3–4 в. п. (видих); 5–8 те саме у другий бік. Виконати 4–6 разів у повільному темпі. Ноги не відривати від підлоги.

2. В. п. – основна стійка. 1–3 – відставляючи праву ногу назад на носок, три пружинисті присідання на лівій нозі, спираючись долонями на коліно; 4 – в. п.; 5–8 – те саме з другої ноги. Виконати 4–6 разів у середньому темпі.

3. В. п. – стійка ноги нарізно. 1 – руки за голову; 2 – руки вгору, нахил тулуба праворуч; 3 – руки за голову; 4 – в. п.; 5–8 – те саме в другий бік. Виконати 4–6 разів у кожний бік у середньому темпі.

4. В. п. – стійка ноги нарізно. 1 – присідати на повній ступні, руки вперед; 2 – в. п.; 3 – присідати на повній ступні, руки розвести; 4 – в. п. Виконати 6–8 разів у середньому темпі.

5. В. п. – стійка ноги нарізно, руки вперед, розведені, долонями донизу. 1 – мах лівою ногою, торкнутись носком долоні правої руки; 2 – в. п.; 3–4 – те саме другою ногою. Виконати 6–8 разів.

ВПРАВИ-ЕНЕРГІЗАТОРИ

Австралійський дощ

Хід вправи: учні стоять. Вихователь показує певний рух, учні повторюють його, поступово приєднуючись одне до одного.

- Чи знаєте ви, який австралійський дощ?
- Піднімається вітер (*потираємо руки*).
- Падають перші краплини дощу (*клацаємо пальцями*).
- Почалася злива (*плескаємо долонями по стегнах*).
- Злива перетворилася на бурю (*тупаємо*).
- Ось буря стихає (*плескаємо долонями по грудях*).
- Стихає злива (*плескаємо долонями по стегнах*).
- Дощ припиняється, падають останні краплі (*клацаємо пальцями*).
- Шумить тільки вітер (*потираємо долоні*).
- Австралійський дощ скінчився. Сонце! (*Діти піднімають руки вгору*).

Цифри

Хід вправи: за інструкціями вихователя учні виконують вправу: Писати-мемо цифри у незвичний спосіб:

цифру 1 «пишемо» носом (кажемо і виконуємо),
цифру 2 – підборіддям,
цифру 3 – правим плечем,
цифру 4 – лівим плечем,
цифру 5 – «пишемо» правим ліктем,
цифру 6 – лівим ліктем,
цифру 7 – правим коліном,
цифру 8 – лівим коліном,
цифру 9 – правою ногою,
десяточку – лівою ногою.

Подарунок

Хід вправи: учні стоять. Починаючи з ведучого, кожний по черзі засоба-ми пантоміми зображує якийсь предмет чи поняття і «дарує» його сусідові (морозиво, квітку, кішку, сонце, свій настрій тощо). Сусід «приймає подарунок» і робить якийсь подарунок наступному.

Добра тварина

Хід вправи: діти стоять, тримаючись за руки. Ведучий тихим голосом каже: «Ми одна велика, добра тварина. Послухаймо, як вона дихає!» Усі прислухаються до свого дихання і дихання сусідів. «А тепер подихаймо разом!» Видих – усі роблять два кроки назад, вдих – два кроки вперед. «Так не лише дихає тварина, так чітко й рівно б'ється її велике, добре серце. Стук – крок уперед, стук – крок назад. Ми всі беремо дихання і стук серця цієї тварини собі. Ми – єдине ціле».

ПАЛЬЧИКОВА ГІМНАСТИКА

(за матеріалами Т. В. Решетухи, Т. Б. Ухіної, О. В. Лабашук)

Пальчики вітаються: двома руками: тримаючи долоні вертикально одну навпроти одної, по чергово (починаючи з мизинців і закінчуючи великими пальцями) з'єднувати й розводити пальці, промовляючи слова «Добрий день, пальчику!»

Молоточок: вказівним пальцем однієї руки стукати по долоні другої.

Молоточки: одним стиснутим кулачком стукати по другому кулачку.

Бігунець: «бігти» по столу, пересуваючи вказівний і середній пальці.

Млинок: поставивши один кулачок над другим, робити ними обома коліні рухи.

Потрусимо долонями: потрусити обома долонями – спершу сильніше, потім слабше.

Хвилі: робити хвилеподібні рухи руками перед грудьми – з одного боку в інший.

Січемо капусту: ребром однієї долоні бити по розгорнутій другій долоні.

Перемо білизну: терти одним кулачком по другому (кісточками пальців).

Падає сніг: робити плавні синхронні рухи обома руками згори донизу.

Кінь біжить: почергового стукати по столу чотирма пальцями руки (крім великого).

Гра на фортепіано: довільно імітувати пальцями обох рук гру на цьому музичному інструменті.

Слон іде: виставивши вперед вказівний палець (хобот), переступати чотирма пальцями по столу.

Дзеркало: притиснувши пальці один до одного, вертикально тримати долоню (або обидві) внутрішнім боком перед очима.

Барabanчик: двома пальцями обох рук (вказівними або середніми) «барabanити» в повітрі або по столу.

Човник

Обидві долоні поставлені на ребро. Великі пальці притиснуті до долонь (ковшиком).

Їду, їду – ні коліс, ні сліду.

Ні сани, ні віз, а їде без коліс.

Біжить свинка – вирізана спинка.

Оглянешся назад – а й сліду не знать.

Ялинка

Долоні від себе, під кутом одна до одної, пальці пропущені один між одним, виставлені вперед. Лікті до тулуба не притискати.

Влітку й взимку вбрання одне,

Кличуть ялинкою діти мене.

Сніг та сніг навколо ліг,

Грає сріблом білий сніг,

А ялинка молода,

Наче влітку, вигляда.

Ой, зелена та весела,

Веселить міста і села.

Стілець

Долоня однієї руки у вертикальному положенні, пальці притиснуті один до одного (великим пальцем до себе). До її нижньої частини приставити кулачок другої руки. Положення змінюємо на зворотне.

Без тулуба, а з ногами,
Без голови, а спину має.

Стіл

На кулачок лівої руки зверху опустити долоню правої руки з прямими, притиснутими один до одного пальцями. Положення змінюється на зворотнє.

З головою він накритий,
Несуть йому їсти й пити,
Та він страви не вживає,
Все хтось інший поїдає.

Собачка

Долоня правої руки на ребро, на себе. Великий палець – догори, мізничок рухається вгору–вниз. Вказівний палець зігнутий.

Гавкає, кусає і в дім не пускає...
У собаки гострий ніс,
В нього шия є і хвіст.
Не балакає, не співає,
А коли хто йде,
Господаря сповіщає.

Коза

Долоня донизу. Вказівний палець та мізинець виставлені вперед. Середній і безіменний пальці притиснуті до долоні та обхоплені великим.

Побігли по доріжці борода та ріжки.
З рогами, а не бик, доять, а не корова,
Кору здирає, а кошиків не плете.
Кізонька рогата, сива та бородата,
Розкажи нам, де була?
Що ти їла, що пила?
Подружись із нами
Та не бийсь рогами!

М-м-ме! Гоп-гоп, козуню,
Гоп-гоп, сіренька,
Гоп-гоп, біленька,
У нашої кізоньки є чотири ніженьки.

Кішка

Середній та безіменний пальці спираються на великий, вказівний та мізинець – підняті догори. Або «Кошеня»: великий та мізинець – догори, решта – притиснуті до долоні.

Коло бабусі сидить у кожусі,
Проти печі гріється,
Без водички миється.

Має вуха, пишний хвіст
І цікаву звичку:
Спершу добре він поїсть,
Потім вмиє личко.

Мишка

Середній і безіменний пальці спираються на великий. Вказівний і мізинець зігнуті дужкою і пучками притиснуті до середнього й безіменного пальців.

Сіреньке й маленьке,
Хоч якого kota з місця стягне.
Що в куточку там шкребеться
Сіре та кудлате?
Звір той мишенятком зветься.
Геть скоріш із хати!

Гуска і качка

Пальці зігнуті під прямим кутом до долоні. Вказівний торкається великого. Усі пальці рівні. Різниця між картинками в довжині шиї (у «гуски» рука до ліктя).

Біле, як сніг, надуте, як міх,
Лопатами ходить, а рогом їсть.
Ой, матусю, що то, що то,
У червоненьких чоботях,
Крилами хлопоче, шипить та гелґоче?
Качка йде, каченят веде,
На попаску та по ряску,
На холодну водицю,
На зелену травицю.

Півник

Долоня догори. Вказівний палець спирається на великий. Інші стирчать у різні боки та підняті догори. Найбільше кричить, а найменше робить. Хто це пісеньку співа нам таку: «Ку-ку-рі-ку»?

Дерево

Кісті рук притиснуті тильним боком одна до одної. Пальці розчепірені та підняті догори, воруються.

Хто на зиму роздягається,
А на літо одягається?
Влітку в шубі, взимку голе.
Навесні веселить, влітку холодить,
Восени годує, взимку гріє.

Пташка

Долоні повернуті до себе. Кисті рук заведені одна за другу, великі пальці переплетені. Великі пальці – голівка. Решта – крила. Крилами помахати.

Я ловлю комах, жучків,
Їм маленьких черв'ячків.
Я стрибаю і літаю,
А іще пісні співаю.

Пташка летіла, крилами махала,
На дерево сіла та й відпочивала.

ДИХАЛЬНА ГІМНАСТИКА

(за рекомендацією Є.В. Давиденка)

1. Руки вгору, вниз, промовляти звуки «Ш», «Ж», видихаючи повітря.
2. В. п. – стати рівно, руки вниз; 1–2 – руки розвести, вдихнути; 3–4 – різко обняти себе руками за плечі, видихнути. Повторити 3–4 рази.
3. В. п. – стати рівно, руки вниз; 1–2 – руки розвести, вдихнути; 3–4 – присісти, обняти руками коліна, видихнути. Повторити 3–4 рази.
4. Вдихнути широко відкритим ротом, видихнути носом. Повторити 4–5 разів.
5. Повітря в лісі холодне, але чисте й свіже. Подихаймо з насолодою. Ліву руку покласти на живіт, праву – на груди; 1–4 – глибокий вдих носом, щоб живіт був утягнутий; 5–8 – видих також носом, щоб живіт був надутий. Повторити тричі. Те саме, тільки на «раз» – повільний вдих носом, живіт втягнути, затримати дихання на 4 с, на «два» – повільний видих, живіт надуту. Повторити тричі, поступово збільшувати кількість вдихів–видихів до 10 разів.

ГІМНАСТИКА ДЛЯ ОЧЕЙ

Пугач. На рахунок 1–4 заплющити очі, а на рахунок 5–6 широко розплющити й подивитися вдалину (4–5 разів).

Мітли. На рахунок 1–5 часто моргати, не напружуючи очей (4–5 разів). Моргання можна супроводжувати промовлянням тексту:

Ви, мітли, втому зметіть,
Очі нам добре освіжіть.

Піжмурки. На дошці поставити маленькі іграшки або кольорові фішки. Діти заплющують очі на рахунок: один, два, три, чотири. За цей час ведучий змінює розташування предметів на дошці. Розплющивши очі, діти намагаються визначити зміни, що відбулися (4–5 разів).

Далеко–близько. Діти дивляться у вікно. Вихователь називає спочатку предмет, що перебуває далеко, а через 2–3 с предмет, який розташований

близько. Діти повинні швидко відшукати очима предмети, які називає вихователь (6–8 разів).

Піймай «зайчика». Вихователь включає ліхтарик і випускає «сонячно-го зайчика» на прогулянку. Діти, піймавши очима «зайчика», супроводжують його, не повертаючи голови.

ВПРАВИ З ВИКОРИСТАННЯМ КАЗКИ

Тітонька Лінь

У якомусь краї, а в якому – не пам'ятаю, жила собі Квіточка. У неї було гарне вбрання, яке складалось із семи пелюсток. Сім пелюсток – сім кольорів. Ось одного чудового ранку, коли Квіточка ще спала, до неї завітала тітонька Лінь. Вона була така приємна, ввічлива, улеслива, загортала Квіточку-Семицвіточку в ковдру і шепотіла їй на вушко: «Люба, спи, ну навіщо тобі вставати так рано, робити ранкову зарядку, умиватись, чистити зуби? Та кому це потрібно?! Не вставай, поспи ще трішки, поспи...»

І Квіточка-Семицвіточка, піддавшись порадам Ліні, повернулася на інший бік і заснула. А прокинувшись, навіть не помітила збляклої пелюстки у своєму вбранні. Уставши, Квіточка-Семицвіточка вирішила приготувати собі сніданок, а тітонька Лінь тут як тут: «Покинь ти це дурне діло, стільки часу втрачати, з'їси бутерброд та й по всьому!». Квіточка так і зробила, але знову не зауважила, як ще одна пелюстка втратила своє яскраве забарвлення.

Потоваришувала Квіточка з тітонькою Лінню: рано не встає, зарядку не робить, не вмивається, зуби не чистить, дім не прибирає. А посуду в неї брудного назбиралось, у-у-у-у...

Одного дня, коли все на сонці вигравало і виблискувало чудовими барвами, брудна, невмивана, голодна та похмура Квіточка-Семицвіточка пішла на прогулянку. І що б ви думали?! Зустріла свою давню знайому, таку ж Квіточку. А ця знайома – така гарна, чистенька, духмяна, пелюстки блищать кожна по-своєму. Глянула на себе Квіточка-Семицвіточка і соромно їй стало – брудна, пелюстки зім'яті, колір втратили, не блищать, а аромат... цілком не такий, як був колись. «Ну ні, – подумала Квіточка, – так більше не буде! Вижену Лінь зі свого дому і почну правильно жити!»

Запитання:

1. Що таке, на вашу думку, лінь і чому вона заважає нам у житті?
2. Чому пелюстки Квіточки-Семицвіточки після її зустрічі з тітонькою Лінню почали втрачати свій колір?
3. На вашу думку, «правильно жити» це як?

Утрачені цінності

Колись давно в одному місті жили собі щасливі люди. І все у них було добре – життя наповнювалося яскравими барвами, бо мали вони щирих

друзів – цінності: любов, дружбу, безпеку, освіту, вірність, здоров'я. Але одного разу люди забули про своїх друзів – припинили вчитися, перестали турбуватись про своє здоров'я, почали зневажати одне одного. Тоді ображені цінності зібрались разом й вирішили провчити людей, залишити їх, втекти далеко-далеко. А люди спершу й не помітили, продовжували жити, як звикли. Та з часом вони ставали щораз злішими, похмурішими, зовсім невеселими, хворобливими. Й нарешті зрозуміли, що втратили найбільш значуще для них. Люди впали у відчай й не знали, що їм робити.

Смілива дівчинка Руся вирішила допомогти людям повернути їхнє щастя й вирушила у подорож. Вузька стежка привела її в густий ліс. Руся зрозуміла, що загубилась і хотіла вже повернутися назад, аж почула якийсь шурхіт за спиною. Вона повернулася, пригледілась й помітила біля дерева сіренького Зайчика.

– Добридень, Зайчику, мене звать Руся. Допоможи мені, будь ласка! Я загубила своїх друзів – цінності. Як мені їх знайти?

– Я знаю як тобі допомогти. Йди цією стежиною, не звертай нікуди і скоро знайдеш їх.

Зраділа Руся, подякувала Зайчику й побігла далі. Раптом її увагу привернув яскравий барвистий метелик. Руся побігла за ним, але так й не впіймала. Огледілась навколо. А де ж стежина, якою вона бігла? Руся довго ходила лісом, але стежину так і не знайшла. Аж ось раптом почула цвірінкання. Дівчинка підійшла ближче.

– Здрастуй, Горобчику! Допоможи мені знайти стежку, яка приведе мене до моїх друзів – цінностей!

– Біжи за мною. Я приведу тебе до них.

Горобчик привів Русю до великого дерева із зеленою кроною, на якому й оселились цінності. Дівчинка побачила своїх давніх друзів і дуже зраділа. Вона закричала:

– Милі, добрі, я так довго вас шукала! Нам дуже погано без вас! Усі сумні, невеселі, світ пустий, безбарвний! Будь ласка, поверніться до нас, ми піклуватимемося про вас та цінуватимемо.

Цінності порадилися та й вирішили дати людям ще один шанс... останній. Вони повернулися до людей, принесли з собою колишню радість, щастя і надію. Тепер від людей залежить, чи зуміють вони зберегти своїх друзів – цінності, чи втратять їх назавжди.

Запитання:

1. Чому люди втратили своїх друзів – цінності?
2. Хто пішов на пошуки цінностей та чому?
3. Чи вдалося повернути цінності?
4. Що повинні робити люди, щоб не втратити повернуті їм цінності?
5. З якими цінностями, названими у казці, товаришуєш ти?

Намалюй зле обличчя

Ні для кого не секрет, що в сучасних мультфільмах і казках є багато негативних персонажів. Їхня агресивна поведінка часто впливає на психіку дитини. Подолати негативні емоції можна за допомогою малюнка.

Запропонуйте кожному учневі намалювати на аркуші паперу злого казкового героя. А тоді домалювати щось таке, щоб цей герой став симпатичнішим, приємнішим для нього, добрішим (*далі діти демонструють свої малюнки*).

Казка про ввічливість

Одного сонячного дня на галявині зустрілися Вовк і Олень. Олень ввічливо привітався з Вовком, а той зухвало відповів:

– Добрий день, друже! Ти знаєш, що я господар лісу? І можу навіть тебе з'їсти.

Олень нічого не відповів, а лише схилив голову перед ним. Вовк на це почав гарчати і все ближче наближатися до жертви. Олень зрозумів, що той хоче його з'їсти. Він гідно став перед Вовком і, високо піднявши голову, промовив:

– Постривай! Не роби мені зла, бо завдаш горя моїм рідним. А ти шкодуватимеш через свій безглуздий вчинок.

Вовк спочатку здивувався і зробив ще кілька кроків до своєї здобичі. Олень знову ввічливо сказав, що настане час відповідати за свої дії та вчинки, тому треба жити з усіма в добрі та мирі!

ВПРАВА З МУЗИЧНИМ СУПРОВОДОМ

Морське дно

Музичний матеріал для вправи – аудіозапис п'єси «Місячне сяйво» Клода Дебюссі.

Діти зручно влаштовуються у класі. Педагог промовляє текст, узгоджуючи його з ритмом музики: «Діти, зараз ми зануримося на морську глибину. Спочатку перевіримо, чи працює наше спорядження для дихання під водою: спокійно, без напруження вдихніть, а тепер видихніть. Зі спорядженням усе гаразд, тож занурюємося! Зробіть спокійний глибокий вдих, а з видихом опустіться на самісіньке дно. Навкруги – лише чиста блакитна вода. А тепер відчуйте, що ви – морські хвилі, які легко гойдаються разом із музикою. Навколо плавають різнокольорові жителі моря – відчуйте їх присутність, роздивіться уважно. Раптом течія змінилася! Усі хвилі заворушилися, почали переміщуватися, мандрувати морською глибиною, зустрічати нових морських жителів. А тепер настала ніч. У повній темряві морська вода засяяла – це світяться мікроскопічні водорості, дивовижні медузи. Хвилі поступово заспокоюються і лягають на дно».

ВПРАВИ З ВИКОРИСТАННЯМ КОЛЬОРУ

День мого кольору

Мета: діагностувати емоційний стан дитини, розширити індивідуальну емоційну сферу; зняти стрес, поліпшити настрій.

Приладдя: кольоровий папір, предмети різних кольорів, фарби, тканини.

Завдання. За допомогою підручних засобів створіть веселку настроїв, одяг настроїв, кольорову рятівну паличку, ласкаве проміннячко настрою, куточки свого настрою; малюнки «Мій настрій».

Кольоровий настрій

Мета: діагностувати емоційний стан дитини, розширити індивідуальну емоційну сферу, зняти стрес, поліпшити настрій.

Приладдя: на ватмані намальоване коло, поділене на сектори: червоний – активність, фіолетовий – сум і тривога, жовтий – спокій і задоволення, зелений – задумливість, замріяність.

Завдання. Прислухайтеся до себе. Що ви відчуваєте: радість чи сум, спокій чи тривогу? Чому? Якого кольору ви уявляєте свій настрій?

Діти мають поставити фішки-сердечка на той сектор кола, який відповідає їхньому настрою.

Хвилинка-кольоринка

Мета: діагностувати емоційний стан дитини, розширити індивідуальну емоційну сферу; створити емоційний відпочинок для дітей.

Приладдя: кольорові олівці, фломастери, папір.

Завдання. Намалюйте те, що вам хочеться (лінії, кульки, сніжинки, квіти тощо), використовуючи кольорові олівці або фломастери.

Час на виконання вправи: 4–5 хв.

Малюємо себе

Мета: створювати умови для усвідомлення дітьми себе як індивідуальності; розвивати особисту емоційну сферу дитини.

Приладдя: кольорові олівці, фломастери, папір.

Завдання. Намалюйте кольоровими олівцями себе зараз і в минулому.

Рекомендації педагогу: обговоріть з дітьми деталі малюнка; з'ясуйте, що дитині подобається і що не подобається в собі, що їй хотілося б змінити.

Мої друзі

Мета: діагностувати і з'ясувати проблеми у міжособистісних стосунках дитини.

Приладдя: кольорові олівці, фломастери, папір.

Завдання. Намалюйте кольоровими олівцями своїх друзів. Можна намалювати їх як людей, а можна у вигляді тварин, птахів, квітів, дерев тощо.

Рекомендації педагогу: після завершення роботи потрібно обговорити малюнок з дитиною, запитавши її, хто тут зображений, чому вона намалювала саме цих дітей. Чому намалювала їх у певних образах?

Фантазія

Мета: поліпшити настрій за допомогою кольорів; розвивати творчу уяву та фантазію.

Приладдя: кольорові полотна розміром 1,5 м х 1,5 м, червона квітка.

Хід вправи. Учні сідають біля тканини потрібного кольору і уявляють, що вони, наприклад, на березі моря чи річки або, тримаючи в руці червону квітку, уявляють себе нею. Діти розповідають про свої відчуття.

Кольоровий день

Мета: поліпшити настрій за допомогою кольорів; розвивати творчу уяву та фантазію.

Приладдя: різнокольорові предмети (іграшки, тканини, нитки тощо), олівці, фломастери, фарби, папір.

Хід вправи. Діти разом із педагогом обирають певний колір і йому присвячується день: із кольором знайомляться, розглядають, малюють, створюють фантастичні оповідання, ігри, споруди тощо.

«СМІХОВІ ВПРАВИ»

Гуморески

Двох онуків дід старий

Посадив на руки

Та й розказує казки –

Слухають онуки.

Раптом менший запитав:

– А скажіть, дідусю,

Ви ходили в перший клас?

– Та ходив, Павлусю.

– От був номер! – малюки

Сміхом залилися,

– Як до школи ви прийшли

З бородою й лисі.

* * *

Чи зрозуміли ви мене? – запитав учитель у кінці уроку.

– Зрозуміли!

– То хто наведе приклад з префіксом «пре»?

– Поїзд пре, – відповів один із учнів.

* * *

Хлопчик у магазині канцтоварів:

– У вас є зошити в кружечок?

– ???

– А клей для першого класу?

– Такого не буває!

Хтось із черги не витримує:

– Малий, не мороч продавцеві голову. А до речі, у вас є глобус Львова?

ВПРАВИ НА ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ І САМОРЕГУЛЯЦІЮ

Настрій

Хід вправи. Діти починають ходити по кімнаті.

Подумайте про власний настрій, у якому ви починали вправу. За допомогою ходи продемонструйте різний настрій.

Кожен рух виконуйте протягом 13 с. Рухайтесь як:

- дуже втомлена людина;
- щаслива людина, яка отримала радісну звістку;
- людина, яка постійно чогось боїться;
- геній, який отримав Шевченківську премію;
- людина, у якої «нечиста» совість;
- гімнаст, який виступає на канаті.

Повертаючись на своє місце, продемонструйте настрій, у якому перебуваєте зараз.

На кого я подібний (подібна)?

Хід вправи. Діти дають одне одному порівняльні характеристики. Наприклад: «Тетяно, у тебе чудова посмішка, як сонечко!», «Альбіно, у тебе очі – як зіроньки!»

Гра розвиває мовлення учнів, навчає бачити прекрасне.

«Промінчик любові». Станьте в коло, взявшись за руки, і потиском руки передавайте промінчик любові за годинниковою стрілкою.

«Прокидайся, третє око». Людина бачить не тільки очима. Мудрість, розум, витримка і спокій можуть прокинутись у твоєму «третьому» оці. Витягни вказівний палець, напруж його, поклади на лоб між брів над носом. Потри цю точку, примовляючи: «Прокидайся, третє око» (Повтори 6–10 разів).

«Заряд бадьорості». Сядь вільно. Великим і вказівним пальцями візьмися за кінчики вух. Помасажуй, примовляючи: «Вушка, вушка чують усе». 10 разів – в один бік і 10 разів – у інший. Струсни долоньками.

«Дихання». Збери пальці в пучок, знайди на шиї ямку, поклади туди руку і кажи: «Я дихаю, дихаю, дихаю!» 10 разів масуй в один бік і 10 разів – у інший.

«Візьми себе в руки». Щойно ти захочеш когось вдарити, візьми долонями лікті й сильно притисни їх до грудей – це поза стриманої людини.

«Врости в землю». Спробуй сильно-сильно надавити п'ятами на підлогу, руки стисни в кулачки, міцно стисни зуби – ти могутнє, міцне дерево, у тебе сильні корені, і ніякі вітри тобі не страшні. Це – поза впевненої людини.

«Пальмінг». Склади руки човником, розтирай до тепла від сонячного сплетіння вгору (вдих), опускай так само вниз (видих), на рахунок 6 поклади на ніс, розслабивши.

«Іван-покиван». Сядь на підлогу, ноги зігни в колінах, обійми коліна руками. На рахунок «раз-два» – перекотись на спину, «три-чотири» – прийми вихідне положення.

«Коник». Стрибай, як маленький коник, високо піднімаючи по черзі кожне коліно; можна стрибати по колу.

«Зайчик». До нас завітали зайчики, вони ще маленькі, лапки підігнули до грудей. Їм весело, вони високо стрибають. І ти пострибай разом із зайчиками.

ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ ПОСТАВИ

Вправи стоячи

1. Підняти руки вгору, відводячи ногу назад, зробити вдих, повернутися у вихідне положення (основна стійка – видих). Те ж саме іншою ногою.

2. Ноги на ширині плечей, руки на поясі. 1–2 – розвести лікті в сторони, зводячи лопатки – вдих, 3–4 – вихідне положення – видих.

3. Присідання з прямою спиною на носках (на п'ятки не опускаються), коліна розвести, руки вперед або в сторони на рахунок 1–2, на 3–4 – повільно повернутися у вихідне положення.

4. Ноги на ширині плечей, кисті рук приставити до плечей. Обертання у плечових суглобах назад.

5. Ноги на ширині плечей, кисті рук приставити до плечей. Нахил корпусу вперед з прямою спиною. Кожну вправу виконувати 6–8 разів. 1 – ковзання підборіддям по груднині вниз; 2 – «Черепаха»: нахили голови вперед–назад. Нахили голови вправо–вліво; 3 – «Сова»: поворот голови вправо–вліво; 4 – «Гарбуз»: колові рухи головою в один та інший бік.

Вправи з методики В. Ф. Базарного

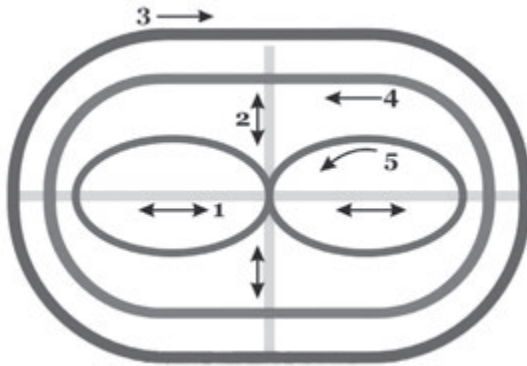
Офтальмотренажер

На стіні намальована діаграма, при цьому кольори відповідають таким вимогам: зовнішній овал – червоний, внутрішній – синій, хрест – жовтий, вісімка – зелений.

Методика роботи з офтальмотренажером

Діти, стоячи на масажних килимках з витягнутими вперед руками, під музику по черзі обводять вказівним пальцем траєкторії, одночасно стежачи за ним очима, тулубом, руками.

Потім малюють уявну діаграму на стелі, але з великим розмахом і з більшою амплітудою руху.

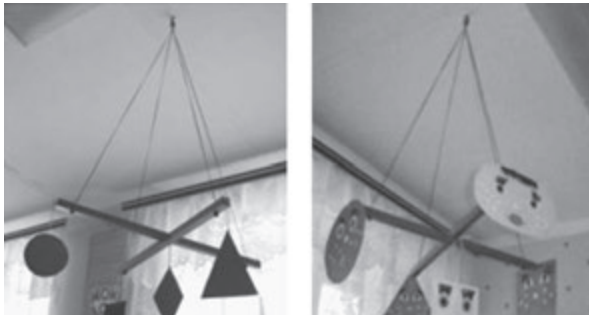

Вправа на м'язово-тілесну координацію

«Сенсорні хрести»

«Сенсорні хрести» розвішуються під стелею у класній кімнаті. На них закріплюються різні навчальні об'єкти (плоскі й об'ємні геометричні фігури, літери, тематичний ілюстрований матеріал і т. ін.).

Вихователь періодично звертає увагу дітей на той чи інший навчальний об'єкт, просить щось знайти, проаналізувати, дати характеристику і т. д. Учні шукають очима потрібний матеріал, тим самим тренуючи зір, усуваючи втому і напругу з очей.

ГЛОСАРІЙ

Активна модель навчання – модель навчання, коли учень і вихователь перебувають у постійному взаємозв'язку.

Активність – виявлене учнями ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, яке характеризується прагненням досягнути поставленої мети в межах заданого часу.

Алгоритм виконання домашнього завдання – послідовність точно визначених дій, спрямованих на виконання домашнього завдання.

Алгоритм навчання (А. н.) – жорстка схема (порядок) виконання учнями пізнавальних і практичних задач та завдань певного типу чи класу; точний порядок послідовного виконання елементарних операцій, які слід виконати під час розв'язування задач певного типу. А. н. ділить навчальну дію (діяльність) на елементарні кроки й обов'язково підводить до відповіді. А. н. – логічна структура дій учня, метод розв'язування задач чи вправ, спосіб думання у типових ситуаціях.

Алгоритмізація процесу навчання – один із напрямів педагогічних досліджень, який акцентує на використанні здобувачами освіти і тими, хто навчає, структурованих алгоритмів (лат. *algorithmus* – сукупність дій для розв'язування задачі) розв'язування завдань.

Бесіда – діалогічний метод навчання, при якому педагог, вибудовуючи систему запитань, підводить здобувачів освіти до розуміння нового матеріалу чи перевіряє засвоєння ними вивченого.

Бесіда дидактична – метод навчання, який передбачає використання попереднього досвіду учнів з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення уже набутих.

Взаємодія педагога і вихованців у педагогічному процесі – взаємний вплив дорослого і дітей, у процесі якого здійснюється їхній взаєморозвиток. Каналами взаємодії у педагогічному процесі є діяльність і стосунки вихователя та вихованців. Модель педагогічної взаємодії визначає характер педагогічної системи.

Вимога – метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. Види вимог: вимога-прохання, вимога-довіра, вимога-схвалення, вимога-порада, вимога-натяк, умовна вимога, вимога в ігровому оформленні, вимога-осуд, вимога-недовіра, вимога-погроза.

Виховання – процес здійснення суспільних впливів на формування особистості, тобто індивіда як члена суспільства, з притаманними йому якостями, які дають змогу відповідати вимогам суспільства, а також підстави користуватися правами члена суспільства, вищого розкриття потенціалу кожної дитини або групи дітей.

Гра – один із видів діяльності людини; один зі способів фізичного, розумового і морального виховання дітей.

Гра дидактична (навчальна) – різновид гри, що дає змогу наблизити навчання до вікових особливостей учня; у ній тісно переплітається ігрова та навчальна мета, поєднується ігрова й пізнавальна мотивація.

Гра рольова (сюжетно-рольова) – метод формування свідомості й досвіду дитини через моделювання (відтворення) певних суспільних відносин. *Зміст рольової гри* дитина реалізує в обраній для себе ролі, згідно з певними правилами поведінки, що регулюють її виконання.

Група – об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їхній спільній діяльності, зокрема в спілкуванні.

Групове навчання – навчання вчителем групи дітей, які перебувають на різних рівнях вікового й розумового розвитку без дотримання розкладу та регламенту.

Державний стандарт освіти – зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти й гарантії держави у її досягненні.

Дисципліна (від лат. *disciplina* – учення, виховання, розпорядок) – певний порядок поведінки людей, що забезпечує узгодженість дій у суспільних відносинах, обов'язкове засвоєння й виконання особистістю визначених правил.

Дисциплінованість – вольовий стан, пов'язаний із високим самоконтролем і звичкою до дисципліни.

Диференціація виховання – поділ учнів класу на умовні мікрогрупи з однорідними психологічними характеристиками.

Диференціація навчання – створення таких умов, за яких кожна дитина могла б повноцінно оволодівати змістом навчального матеріалу, гармонійно розвиватися відповідно до своїх індивідуальних можливостей, схильностей, інтересів, формувалася б як індивід із його специфічними особливостями.

Диференційований підхід у навчальному процесі означає дієву увагу до кожного учня, його творчої індивідуальності в умовах класно-урочної системи навчання з обов'язковими навчальними програмами, передбачає розумне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних занять для підвищення якості навчання і розвитку кожного учня.

Діяльнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань із різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти.

Діяльнісно-особистісна концепція виховання – дієве виховання, коли дитина включається в різноманітні види діяльності й оволодіває суспільним досвідом завдяки ефективному стимулюванню педагогом її активності в цій діяльності.

Домашня навчальна робота учнів (самопідготовка) (Д. н. р. у.) – форма організації навчання; самостійна робота учнів поза уроками з виконання письмових завдань. Д. н. р. у. включає: вивчення навчального матеріалу, який пояснювався на уроці; самостійне вивчення нового матеріалу, самостійні спостереження; проведення дослідів; виготовлення наочного приладдя; написання творчих робіт тощо.

Життєва (ключова, базова) компетентність – знання, уміння, досвід особистості, її життєтворча здатність, необхідна для розв’язання реальних завдань, пов’язана з самовдосконаленням людини. Вона має забезпечити молодій людині спроможність орієнтуватись у сучасному суспільстві, швидко реагувати на запити часу, ефективно й успішно самореалізуватись за шкільними дверима.

Заохочення – метод виховання, що передбачає педагогічний вплив на особистість і виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей і стимулювання до активної діяльності.

Засоби навчання – предмети шкільного обладнання, які застосовують у процесі навчально-виховної роботи (книги, зошити, таблиці, лабораторне обладнання, письмове приладдя та ін.).

Здібності – система якостей особистості, що відповідає вимогам діяльності й забезпечує високі досягнення в ній.

Здоров’язберезувальні технології – сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик навчання та виховання); оптимальна організація навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей і гігієнічних норм); повноцінний і раціонально організований руховий режим.

Знання – ідеальне втілення у знаковій формі об’єктивних властивостей і зв’язків світу природного і людського; результат відображення навколишньої дійсності.

Ігровий задум – структурний елемент дидактичної гри. Дидактичне завдання у грі свідомо маскується, воно постає перед дітьми у вигляді цікавого задуму. Дітей приваблюють відтворення уявного сюжету, активні дії з предметами, загадка, таємниця, змагальна перевірка своїх можливостей, кмітливості, рольове перевтілення, загальна рухова активність.

Ігрові дії – засіб реалізації ігрового задуму і водночас здійснення поставленого педагогом завдання. Виконуючи із задоволенням ігрові дії і захоплюючись ними, діти легко засвоюють закладений у грі навчальний зміст.

Ілюстрація (від лат. illustratio – освітлюю, пояснюю) – метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у символічному зображенні (світлина, малюнки, схеми тощо).

Індивідуалізація навчання (франц. individualisation, від лат. individuum – неподільний) – організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, яка дає змогу створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного.

Індивідуалізація виховання – система педагогічних відносин і дій, спрямованих на управління формуванням особистості.

Індивідуальне навчання – навчання учителем лише однієї дитини.

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності – цілісна система операцій, що забезпечує ефективну взаємодію вихователя з дітьми і визначається метою, завданнями професійної діяльності, властивостями різних рівнів індивідуальності педагога (ритмом діяльності, спілкування тощо). Структура індивідуального стилю педагогічної діяльності охоплює мотиваційно-оцінний, змістовно-когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти.

Індивідуально-консультативна робота (І. к. р.) – форма організації навчальної роботи, яка передбачає створення необхідних умов для виявлення і розвитку індивідуальних особливостей на основі особистісно-діялісного підходу. І. к. р. проводиться з метою посилення мотивації тих, хто навчається, до пізнавальної діяльності та спрямування її в потрібному руслі.

Інновації – зміни всередині системи. У педагогічній інтерпретації інновації означають нововведення в педагогічній системі, що поліпшують розвиток (перебіг) і результати освітнього процесу.

Інноваційна діяльність – діяльність, спрямована на створення, пошук, засвоєння і використання новинок, здійснення нововведень.

Інноваційна компетентність (лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний) для педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність застосування нових педагогічних технологій у роботі з дітьми.

Інноваційна педагогічна технологія – цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження у практику оригінальних, новаторських способів, прийомів, педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик його особистості, готовність до вдосконалення власної педагогічної діяльності, бажання і можливості розвивати свої інтереси, уявлення, здатність шукати й віднаходити власні нетрадиційні шляхи оптимізації освітнього процесу.

Інструктаж (від лат. *instructio* – настанова) – метод навчання, який передбачає розкриття норм поведінки, особливостей використання методів і навчальних засобів, дотримання техніки безпеки напередодні залучення до процесу виконання навчальних операцій.

Інтерактивна модель навчання – модель, яка відображає постійне спілкування вихователя з дітьми, дітей між собою.

Інтерактивне навчання – форма організації навчальної діяльності, яка має на меті створити комфортні умови навчання, за яких учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, що, власне, й робить навчання продуктивним.

Інформаційно-комунікаційні технології – сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, що їх використовують для забезпе-

чення процесу комунікації і створення, поширення, збереження й управління інформацією.

Ключова компетентність – спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності й належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

Компетентнісний підхід – спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно-підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна.

Компетентність – набута у процесі навчання інтегрована обізнаність дитини, що складається зі знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, які можна цілісно реалізовувати на практиці.

Компетентність педагога професійна (К. п. п.) – особистісні можливості педагога, що дають йому змогу самостійно й ефективно реалізовувати мету педагогічного процесу; єдність теоретичної і практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності. Виокремлюють такі гармонійно поєднані складові К. п. п.: знання, уміння, навички, способи й прийоми їх реалізації у діяльності, спілкуванні, розвитку особистості (за Л. М. Мітіною).

Компетенція – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлення у певній сфері діяльності людини; комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності й належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

Комунікативна компетентність – здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з оточенням, віддаленими й теперішніми подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Кооперативне навчання – організація освітнього процесу, в основу якого покладено навчання у малих групах, побудоване таким чином, що основна відповідальність за пізнавальний процес лежить на здобувачах освіти.

Мета, або ціль – означає стан у майбутньому, що його можна змінити щодо теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути.

Методи виховання (від гр. methodos – спосіб, шлях) – способи впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку дитини з метою формування в неї стійких переконань і певних норм поведінки.

Методи контролю – сукупність методів, які дають можливість перевіряти рівень засвоєння учнями знань, сформованості умінь і навичок.

Методи навчання – упорядковані способи діяльності вчителя і здобувачів освіти, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань.

Міжпредметна компетентність – здатність дитини застосувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і предметних галузей.

Міжпредметні естетичні компетентності – здатність орієнтуватися в різних сферах життєдіяльності, що формується під час опанування різних видів мистецтва. Предметними мистецькими компетентностями, у тому числі музичними, образотворчими, хореографічними, театральними, екранними, є здатність до пізнавальної і практичної діяльності у певному виді мистецтва.

Мотивація (від лат. *movere*) – спонування до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, який керує поведінкою людини, визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби.

Мотивування – процес впливу на людину з метою спонукати її до певних дій, пробуджуючи певні мотиви. Мотивування є основою управління людиною. Ефективність управління значною мірою залежить від того, наскільки успішно здійснюється мотивування.

Навичка – дія, неодноразове виконання якої привело до її автоматизації (максимально швидке виконання, відсутність зайвих рухів, мінімальна психофізична напруга, зниження контролю за збереженням якості виконання).

Навчальні центри (осередки) – окремі простори, створені у класі з метою урізноманітнити навчальну діяльність, тобто сприяти здійсненню і забезпеченню дослідницької діяльності дітей, формуванню самостійності, організації роботи в парах, у малих групах, а також індивідуально.

Навчання – організована, двостороння діяльність, спрямована на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу й подальшого застосування отриманих знань, умінь і навичок на практиці. Цілеспрямований процес передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності.

Навчання упродовж життя – усебічна навчальна діяльність, яка здійснюється на постійній основі і має на меті поліпшити знання, навички і професійну компетентність.

Організованість – здатність особистості підкорити себе необхідному режиму, планувати свою діяльність, виявляти послідовність, зібраність у діяльності й поведінці.

Освітній процес – інтелектуальна, творча діяльність у галузі освіти, що проводиться у закладі освіти через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передання, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Особистісно зорієнтований підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію і плідний розвиток особистості педагога та його учнів на основі рівності у спілкуванні та партнерства у навчанні й вихованні.

Пам'ять – психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні та наступному відтворенні минулого досвіду, дає можливість його повторного застосування в життєдіяльності людини.

Пасивна модель навчання – модель, за якою дитина пасивно виконує вказівки і сприймає матеріал, що його подає педагог.

Педагогічна культура – сутнісна характеристика особистості педагога, здатного до «діалогу культур».

Педагогічна творчість – прийняття і здійснення педагогом оптимальних нестандартних рішень у змінних умовах освітнього процесу.

Педагогічне керівництво самопідготовкою – сукупність особистісних можливостей вихователя, які дозволяють йому професійно й ефективно реалізовувати мету освітнього процесу під час самопідготовки.

Педагогічний такт – принцип міри, необхідний у процесі спілкування з дітьми. Визначається педагогічною майстерністю, досвідом, рівнем культури й особистісними якостями.

Перевернутий клас – принцип навчання, за яким основне засвоєння нового матеріалу відбувається вдома, а час класної роботи виділяється на виконання завдань, вправ, проведення лабораторних і практичних досліджень, індивідуальні консультації тощо.

Підручник – навчальна книга, у якій розкривається зміст навчального матеріалу з певної дисципліни відповідно до вимог чинної програми.

Пізнавальна діяльність – процес відображення в мозку людини предметів і явищ дійсності.

Пізнавальні процеси – психічний процес, за допомогою якого людина пізнає світ (*відчуття, сприймання, мислення, пам'ять, увага, уява, мова і мовлення*).

Посібник навчальний – навчальна книга, у якій розкрито зміст навчального матеріалу, що не завжди відповідає вимогам чинної програми, а виходить за її межі, визначено додаткові завдання, спрямовані на розширення пізнавальних інтересів здобувачів освіти, розвиток їхньої самостійної пізнавальної діяльності.

Предмети ігрові – предмети, що використовуються в ігровому призначенні, за допомогою яких дитина унаочнює уявну ситуацію як основу задуму гри; поділяються на три основні групи: іграшки, атрибути, предмети-замінники.

Предметна компетентність – освоєний під час навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної з набуттям нового знання, його перетворенням і застосуванням.

Предметна компетенція – сукупність знань, умінь і характерних ознак у межах конкретного предмета, що дає можливість самостійно виконувати певні дії для розв'язання навчальної проблеми (задачі, ситуації). Дитина має уявлення, знає, розуміє, застосовує, виявляє ставлення, оцінює.

Предметна математична компетентність – характеризує здатність учня (учениці) створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності під час розв'язування навчально-пізнавальних і практично зорієнтованих задач.

Предметна природознавча компетентність – характеризує здатність учня (учениці) розв'язувати доступні соціально й особистісно значущі прак-

тичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина–природа».

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування стійких звичок у поведінці.

Прийом виховання – складова методу, що визначає шлях реалізації його вимог.

Приклад – метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.

Проект – сукупність певних дій, документів, текстів для створення реального об'єкта, предмета, теоретичного чи практичного продукту. Проект – це намір, який буде здійснено в майбутньому.

Проектне навчання – один із варіантів продуктивного навчання, метою якого є не засвоєння суми знань і не проходження освітніх програм, а реальне використання, розвиток і збагачення досвіду дітей та їхнього уявлення про світ.

Режим дня – обґрунтований розподіл у часі та правильна послідовність задоволення основних фізіологічних потреб дитини у сні, харчуванні й активності (за Н. М. Щеловановим).

Рефлексія (від лат. reflexio – відображення) – розумовий розвиток, спрямований на самопізнання: поведінки, дій і вчинків, психічного стану, почуттів, здібностей, характеру та інших властивостей своєї особистості.

Самоаналіз педагогічної діяльності – вивчення педагогом стану, результатів своєї професійної діяльності, визначення причинно-наслідкових взаємозв'язків між елементами педагогічних явищ, визначення шляхів удосконалення навчання і виховання дітей.

Самооцінка – метод, що застосовується в педагогічному моніторингу для оцінки особистістю самої себе, а також визначення її ваги та місця серед інших людей.

Самопідготовка – форма самостійної навчальної діяльності у групі продовженого дня, диференційована за змістом і характером контактів із педагогом, що передбачає виконання домашніх завдань; закріплення умінь і навичок, набутих на уроках, поглиблення знань із окремих предметів.

Самостійність – уміння діяти без сторонньої допомоги або керівництва, здатність ставити собі мету й самому її досягати.

Соціальна компетентність – здатність індивіда продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.

Спостереження – метод навчання, який передбачає сприйняття предметів, явищ, процесів у природному й виробничому середовищі без втручання у ці явища і процеси.

Сторітелінг (англ. Storytellig: story – історія; telling – розповідати) – мистецтво розповідати історії, ефективний метод донести інформацію до аудито-

рії, розповідаючи смішні, зворушливі або повчальні історії з реальними або вигаданими персонажами.

Таймменеджмент – сукупність методик оптимальної організації часу для виконання поточних завдань, проєктів і календарних подій.

Творча самореалізація педагога – здійснення творчих задумів педагога для досягнення мети в розв’язанні особистісно-значущих педагогічних проблем.

Технологія сторітелінгу – методика, за допомогою якої дитина вчиться формулювати думки й розповідати про себе.

Увага – форма організації психічної діяльності, яка полягає в зосередженості свідомості на певних об’єктах.

Уміння – здатність свідомо виконувати певну дію на основі знань, готовність застосовувати знання у практичній діяльності на засадах свідомості.

Уміння навчатися – організація і контроль власної навчальної діяльності, прагнення до здобуття нових знань, оволодіння навичками самоконтролю і самооцінки, самостійність у розв’язуванні пізнавальних завдань.

Якість освіти – рівень знань і умінь, розумового, морального та фізичного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставленої мети; рівень забезпечення навчальної діяльності й надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу закладом освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акстолевич Т. Скарбничка педагога. Блог директора школи. Про обсяг і характер домашніх завдань учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Лист МОНУ від 29.10.2007 № 651. URL: http://akstolevich.blogspot.com/p/blog-page_23.html/.
2. Амурова Г. В. Використання сучасних педагогічних технологій у групі продовженого дня під час самопідготовки. URL: <https://sichneva2016.jimdo.com/>.
3. Байда О. С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів під час проведення самопідготовки в ГПД. *Вихователю ГПД. Усе для роботи*. 2012. Пілотний випуск. 20–28.
4. Баканьова С. В. Сторітеллінг. Педагогічна технологія / Блог учителя початкових класів С. В. Баканьової. URL: <http://poch-kl.blogspot.com/2017/11/blog-post.html/>.
5. Баловсяк Н. Х. Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього спеціаліста. URL: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirknik_KOSN/11/30.pdf/.
6. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с. (Т. 2).
7. Блашенкова О. Н., Ковальчук А. С. Праця молоді: права і обов'язки: посібник для організаторів тренінгових занять. М., 2001. 104 с.
8. Бурська О. В., Добровольська Л. Н., Чорновіл В. О. Формування компетентностей молодших школярів у групі продовженого дня: навч.-метод. посіб. Ч., 2016. 124 с.
9. Б'юдженал Дж. Третя сила у психології. Гуманістична психологія: антологія в 3 т. / за ред. Р. Трача, Г. Балла. К.: Пульсари, 2001. 80–90. Т. 1. (Гуманістичні підходи в західній психології ХХ століття).
10. Варіанти об'єднання в групи / Сайт: Ваш психолог. URL: <http://psy.rv.ua/content/var%D1%96anti-ob%D1%94dnannya-v-grupi/>.
11. Ведмідь Н. М. Мотивація навчальної діяльності молодших школярів: теорія, досвід. Раївка, 2010.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
13. Венгер Л. А. Гра як вид діяльності. *Загальна психологія*. 2008; 3: С. 25–28.
14. Вербитська А. А., Борисова Н. В. Методологічні рекомендації з проведення ділових ігор. М., 2004.
15. Види ігор: зб. ст. Сайт: Вчитель вчителю, батькам, учням. URL: http://www.teacher.at.ua/publ/vidi_igor/38-1-0-01130/.
16. Вилкове – Українська Венеція / автор «Україна вражає». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HTmrXo8f00E/>.
17. Вимоги до домашніх завдань. URL: <https://rmc.trost.net.ua/wp-content/uploads/2014/11/ВИМОГИ-ДО-ДОМАШНІХ-ЗАВДАНЬ.pdf>.
18. Вишневська О. Самопідготовка. Нетрадиційні підходи в умовах групи продовженого дня. *Перша всеукраїнська газета для першого вчителя «Початкова освіта»*. К.: Шкільний світ, 2014; 9.

19. Возний Н. Р., Бала Р. Д. Етимологія та розвиток тайм-менеджменту як невід'ємної складової ефективного управління. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2014/24_9/40.pdf/.

20. Волошин О. М. Скарбничка цікавинок з природознавства. Тернопіль: Підручники і посібники, 1998.

21. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав, 2007. 616 с. (Альма-матер).

22. Ворожейкіна О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку. Х.: Вид. група «Основа», 2011. 287, [1] с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).

23. Вправи-енергізатори, нестандартні фізкультхвилинки / Блог вчителя фізичної культури ЗОШ I-III ступеня с. Люб'язь Кузьмича Миколи Миколайовича. URL: http://mikolakuzmitsch.blogspot.com/p/blog-page_99.html/.

24. Гавриш І. І. Урізноманітнення домашніх завдань молодших школярів з метою оптимізації самопідготовки. *Концептуальні шляхи розвитку: педагогічні науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12–13 трав. 2017 р.). Херсон: Гельветика, 2017. 148 с.

25. Гамалій А. Т. Ігри та цікаві вправи з української мови для 1–3 класів. К.: Рад. шк., 1980.

26. Гаращук В. Буковинські водоспади. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=hssLKWrbCEI/>.

27. Говда О. Україно моя, ти найкраща у світі! URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o2hDWq9fyGc/>.

28. Голянич Н. І. Дидактичні ігри і цікаві творчі вправи, ігри, завдання для розвитку мовлення і навчання грамоти. URL: http://ridnashkola.at.ua/_ld/0/1_-__.pdf/.

29. Горбатюк О. Дидактичні ігри на уроках. *Початкова школа*. – 2009. – № 4.

30. Гра в школі / уклад. О. М. Ворожейкіна. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 208 с. (Серія «Позакласні заходи»).

31. Гулюк С. В. Поняття та роль інформаційно-комунікаційних технологій. URL: <https://www.slideshare.net/Vaskevych/ss-32707481/>.

32. Гурчак Л. В. Розвиток критичного мислення в учнів початкових класів на уроках української мови та читання. *XIII Хмурівські читання*. URL: <http://timso.koippro.kr.ua/hmura13/hurchak-larysa-volodymyrivna-rozvytok-krytychnoho-myslennya-v-uchniv-pochatkovykh-klasiv-na-urokah-ukrajinskoji-movy-ta-chytannya/>.

33. Гущина Н. Сторітеллінг як ефективний варіант неформального навчання. URL: <https://www.ar25.org/article/storitelling-yak-efektyvnyy-variant-neformalnogo-navchannya.html/>.

34. Данилюк С. А. Самопідготовка в ГПД як важливий чинник організації навчального процесу початкової школи. *Вихователю ГПД. Усе для роботи*. 2012; 12: 2–9.

35. Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (постанова Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001 № 63). URL: <http://zakon.sop.com.ua/regulations/10637/478664/>.

36. Домашні завдання в навчальній діяльності учня. URL: http://zw.ciit.zp.ua/zwimg/7/74/Домашня_робота.doc/.
37. Дубок Т. В. Використання технології сторітелінг на уроках української мови та літератури як засобу формування мовної компетентності учня. *XIII Хмурівські читання*. URL: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura13/dubok-tetyana-vasylivna-vykorystannya-tehnolohiji-storitelinh-na-urokah-ukrajinskoji-movy-ta-literatury-yak-zasobu-formuvannya-movnoji-kompetentnosti-uchniv/>.
38. Едігей В. Б. Читання без нудьги: посібник для вчителя та учня. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. 336 с.
39. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. М., 1989. 560 с.
40. Жарновнікова Л. Т. Формування самостійності молодших школярів. Сайт: Вчитель вчителю, учням, батькам. URL: http://teacher.at.ua/publ/formuvannja_samostijnosti_molodshikh_shkoljariv/19-1-0-7692/.
41. Жменя сміху – всім на віху. Сайт: Вчитель вчителю, учням, батькам. URL: <http://teacher.at.ua/publ/30-1-0-373/>.
42. Эйнштейн А., Инфельд Л. Эволюция физики. М., 1965.
43. Збірка казок та оповідань до Програми занять з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикової поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх у регіонах України / О. А. Виноградова, Т. В. Журавель, О. М. Лозован; за заг. ред. Т. В. Журавель. К.: Версо-04, 2005. 75 с.
44. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования. *Высшее образование сегодня*. М., 2003;5.
45. Зміст поняття «домашня робота». Нормативно-правове забезпечення організації домашніх завдань. Сайт: StartPedahohika. Основи педагогіки і виховання. URL: <http://www.startpedahohika.com/sotems-1146-1.html/>.
46. Золотухін О. Чи потрібні домашні завдання? URL: <https://poltava.to/project/2548/Чипотрібнідомашнізавдання?>
47. Ігрова технологія «Хрестики-нулики» як засіб активізації діяльності її суб'єктів: метод. посіб. для педагогів / авт.: В. Долотко, М. Івасюк, Н. Когут [та ін.]; за ред. : Л. Г. Павленко, Г. Д. Стрільчак; відпов. за вип. Р. М. Зуб'як. Івано-Франківськ: ІФОІППО, 2016. 251 с.
48. Інтерактивне навчання: історія і сучасність. *Студопедія*. URL: <https://studopedia.org/10-150282.html/>.
49. Інтелектуальна гра. *Вихователь ГПД. Усе для роботи*. 2013;4.
50. Інтерактивне навчання: нові підходи. *Відкритий урок*. 2002;5-6.
51. Інформаційно-комунікаційні технології. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційно-комунікаційні_технології/.
52. Квітка-восьмицвітка. *Вихователь ГПД. Усе для роботи*. 2012;4.
53. Кенней А., Литвинова Т., Карбовська Н., Голоцван О. Посібник для тренерів з проведення просвітницьких занять із населенням щодо питань репродуктивного здоров'я і планування сім'ї. *Разом до здоров'я*. 2009. 139 с.
54. Кизим О. Організація роботи групи продовженого дня в 1–4 класах. Х.: Ранок, 2010.

55. Кноблаух Й., Вёлтьє Х. Управление временем. М.: Омега-Л, 2012. 140 с.
56. Коваленська Г. К., Суходольська Л. Г. Комплекс вправ оздоровчого характеру для використання в навчально-виховному процесі учнями початкових класів. URL: <http://refik.in.ua/dtbcab/l>. Українські дитячі народні ігри/main.html/.
57. Коваленко В. Г. Дидактические игры на уроках математики. М.: Просвещение, 1990. С. 3.
58. Ковальова В. І. Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. Х.: Вид. група «Основа», 2010. 191 с. (Б-ка журн. «Початкове навчання та виховання»; Вип. 6 (78)).
59. Конончук Т. А. Самопідготовка: форми, методи, прийоми організації роботи з учнями. *Вихователю ГПД. Усе для роботи.* 2018;1(73).
60. Костиця А. В. Пам'ятка по самопідготовці. Сайт: Чинадіївський дитячий будинок. URL: www.chinbudinok.com.ua/docs/pamjatka-po-samopidgotovci.docx/.
61. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок.* 2002;5–6.
62. Куліченко І. В. Майстер-клас: вчимося писати есе. URL: <https://super.urok.ua.com/mayster-klas-vchimosya-pisati-ese/>.
63. Куницька О. П. Самопідготовка як засіб створення оптимальних психолого-педагогічних умов для індивідуального розвитку школярів: метод. рекомендації. Х., 2014. 32 с.
64. Лихкун С. Я. Використання інтерактивних методів навчання на уроках інформатики / Блог С. Я. Лихкун. URL: <http://nvk99.dnepredu.com/uk/article/vikoristannya-interaktivnih-metodiv-navchannya-na-3.html/>.
65. Лопез В. Сім навчальних зон, які повинні бути в кожному класі. *Освітній портал «Педагогічна преса».* URL: <http://pedpresa.ua/161857-7-navchalnyh-zon-yaki-povynni-buty-u-kozhnomu-klasi.html/>.
66. Лукашенко М. Тайм-менеджмент для дітей / Сайт ПСИХОЛОГІС. Енциклопедія практичної психології. URL: http://psychologis.com.ua/taym-menedzhment_dlya_detey_m_lukashenko.htm/.
67. Маковецька-Гудзь Ю. А. Storytelling в педагогічній практиці: розвиток комунікативного потенціалу. URL: <http://kumlk.kpi.ua/sites/default/files/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf/>.
68. Маленька Швейцарія / автор «Факти ICTV». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YaHXIM7KrKY/>.
69. Мандрівка Україною. Гуцульщина – земля особливих людей / автор «24 канал». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b5NBKjDwDn4/>.
70. Методи тайм-менеджменту / Блог: *time-management* по-українськи. URL: http://time-management-24.blogspot.com/2015/06/blog-post_2.html/.
71. Методичні рекомендації щодо викладання у початковій школі у 2017/2018 навчальному році. Лист Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році». URL: <https://www.schoollife.org.ua/lyst-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrayiny-vid-03-07-2018-r-1-9-415-shhodo->

vyvchennya-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osvity-navchalnyh-predmetiv-u-2018-2019-navchalnomu-rotsi/.

72. Метод проектів на уроках фізики / Т. О. Ангельчук, В. І. Чабаненко, Л. В. Вінокурова та ін. Х.: Вид. група «Основа», 2013. 127 [1] с. (Б-ка журн. «Фізика в школах України»; Вип. 1 (109)).

73. Микитинська М. І., Мацько Н. Д. Математичні ігри в 1–3 класах. К.: Рад. шк., 1980.

74. Москаленко М. М. Педагогічне керівництво самопідготовкою у групі продовженого дня. URL: www.ipro.org.ua/files/МЕТОДИЧНА_РОБОТА/Порадник_методиста/.../6.doc/.

75. Музикотерапія. Застосування музики в гуртковій роботі (методичні матеріали). Сайт: Сватівський районний молодіжний центр «Слобожанська духовна криниця ім. М. Щепенка». URL: <http://svatovo.ws/rmc/methodical.html/>.

76. Настільна книга педагога: посіб. для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / упоряд. А. М. Андрєєва, В. Григораш. Х.: Вид. група «Основа», 2006. 352 с.

77. Невкрита І. Сторітеллінг – ефективний метод навчання та виховання / Блог методичного об'єднання вчителів-філологів Знам'янської ЗШ I–III ступенів № 6. URL: <http://metodysty.blogspot.com/2017/11/storitellinh-efektyvnyi-metod.html/>.

78. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова [та ін.]. К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. URL: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczija.pdf/>.

79. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с. (Версія 1.0).

80. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. К.: Вид. дім «Плеяди», 2017. 206 с.

81. Олпорт Г. Становление личности. *Избранные труды*; пер. Л. Трубицыной и Д. Леонтьева; под общей ред. Д. Леонтьева. М.: Смысл, 2002. 462 с.

82. Організація навчально-виховного процесу в ГПД / автор-упоряд. О. Є. Гордійчук. К.: Шкільний світ, 2010. 120 с.

83. Організація навчально-виховного процесу групи продовженого дня: метод. посіб. / упоряд.: Т. І. Федорченко, Т. Д. Безбожко, І. М. Без'язична. К.: 2009. 127 с.

84. Пальчикові вправи. Сайт: Гадяцький науково-методичний центр. URL: http://hadyachnmc.at.ua/index/palchikovi_vpravi/0-524/.

85. Перевернутий клас. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перевернутий_клас/.

86. Печера Оптимістична – найбільше гіпсове підземелля світу / автор: «Україна вражає». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PQcweKa6X5M/>.

87. Печерська Н. Тайм-менеджмент: як встигати жити. URL: https://24tv.ua/taum_menedzhment_pravila_yak_keruvati_chasom_ta_vstigati_zhiti_n815098/.

88. Підкасистий П. І. Педагогіка: навч. посіб. для студентів педагогічних вузів і педагогічних коледжів. М.: Педагогічне т-во Росії. 1998. 640 с.

89. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Вид. дім «Слово», 2004. 616 с.
90. Пільтяй Н. Д., Жиганюк Н. А. У другу половину дня: метод. посіб. для вихователів груп продовженого дня. Х.: Вид. група «Основа», 2016. 155, [5] с. (Серія «Вихователю ГПД»).
91. Пляцок А. О., Олійник В. В. Використання технології «лепбук» в роботі з дошкільниками: навч.-метод. посіб. Вінниця: ММК, 2017. 45 с. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/pdf/2043/>.
92. Подласый И. П. Педагогика: учеб. М.: Просвещение, 1996. 632 с.
93. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: в 2 кн.; учеб. для студентов высш. учеб. заведений. М.: Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2004. Кн. 1. Общие основы. Процесс обучения. 2004. 503 с.
94. Поппер Карл Р. Объективное знание. Эволюционный подход / пер. с англ. Д. Г. Лахуты; отв. ред. В. Н. Садовский. М.: Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
95. Пошук шляхів вдосконалення дидактичної гри як методу навчання молодших школярів: актуальні проблеми і знахідки. Сайт: EduDirect. URL: <http://www.edudirect.net/sopids-460-1.html/>.
96. Практична педагогіка: 99 схем і таблиць / автори-уклад. Н. П. Наволокова, В. М. Андрєєва. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 117, [3] с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).
97. Проекти в початковій школі: тематика та розробки занять / упоряд. О. Онопрієнко, О. Кондратюк. К.: Шкільний світ, 2007. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
98. П'ятакова Г. П., Заячківська Н. М. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі: навч.-метод. посіб. для студентів та магістрантів вищої школи. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 55 с. URL: http://tourlib.net/books_others/pedtechnol1.htm/.
99. Ребрина В. А. Цифрова культура педагога. ІКТ-компетентності сучасного вчителя. URL: <http://dn.hoippo.km.ua/ckp/ckp.pdf/>.
100. Робота з обдарованими дітьми. Сходінки творчого зростання. 1–4 класи: посіб. для вчителя / упоряд. Н. М. Гордіюк. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006.
101. Роджерс К. О становлении личности. Психотерапия глазами психотерапевта: [пер. М. М. Исениной; под ред. Е. И. Исениной С. Rogers. On Becoming a Person: A Therapists View of Psychotherapy. Boston, 1961]. М.: Прогресс, 1994.
102. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учиться [пер. с англ. А. Б. Орлова, С. С. Степанова, Е. Ю. Патяевой]. М.: Смысл, 2002. 527 с.
103. Рубинштейн С. П. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2000. 712 с.
104. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: 6-ка з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 112 с.
105. Садкіна В. І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 88 с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).

106. Селевко Г. К. Игровые технологии. *Школьные технологии*. 2006;4:35.

107. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. М.: Народное образование, 2002. 256 с.

108. Система виховання у початковій школі (за національною програмою виховання МОН України) / упоряд. А. В. Лихва. 3-тє вид. Х.: Вид. група «Основа», 2011. 373, [3] с. (Серія «Початкова школа. Класний керівник»).

109. Співочі тераси на Харківщині – Яблуневий амфітеатр / автор «Україна вражає». URL: https://www.youtube.com/watch?v=0J4A_IDI5mU/.

110. Сторителлінг – ефективний метод навчання та виховання / Сайт: Методичний навігатор. URL: <https://sites.google.com/a/lyceum2.cv.ua/metodicnij-navigator/metodicni-materiali/storitelling/>.

111. Схаб Л. Інтелектуальна гра «Квітка-семицвітка». *Початкова освіта*. 2013;17.

112. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования. *Материалы ко второму заседанию методологического семинара*. Авторская версия. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

113. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.

114. Толерантність до невизначеності: проблематика досліджень. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007;8:75–80.

115. Топол В. Як учителю отримати зворотній зв'язок від учнів? Кілька перевірених методик. URL: <http://nus.org.ua/articles/yak-uchytelyu-otrymaty-zvortnyj-zv-yazok-vid-uchniv-kilka-efektivnyh-metodyk/>.

116. Трейсі Б. Зроби це зараз. 21 спосіб зробити більше за менший час. Х., 2016. 192 с.

117. Тунель кохання / автор «Україна вражає». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4hwb-vQMuyM/>.

118. Управління часом, тайм-менеджмент. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Управління_часом/.

119. Фізкультурні хвилинки. Сайт: studwood.ru. URL: https://studwood.ru/1097146/turizm/fizkulturni_hvilinki/.

120. Фізкультурхвилинки у початковій школі / упоряд.: Т. В. Решетуха, Т. Б. Ухіна, О. В. Лабашук. 2-ге вид., зі змінами та доповненнями. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 128 с.

121. Формування культури здоров'я молодших школярів шляхом здоров'язбережувальних технологій: практикум для вчителів / за ред. Л. М. Загрітчук, Г. Д. Слободян. Івано-Франківськ, 2013. 164 с.

122. Халперн Д. Психология критического мышления. Спб., 2000. 496 с. (4-е междунар. изд.).

123. Хаталах О. В. Ігротека вихователя ГПД. *Вихователю ГПД*. Усе для роботи. Х.: Вид. група «Основа», 2012;10:2–11.

124. Хван Ю. Як стати здоровим, нічого не роблячи. Спб.: Прайм-Еврознак, 2004. 304 с.

125. Хижняк Л. О. Нестандартні методи психологічної допомоги: кольоротерапія. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/38702/.

126. Шаблій Н. І. Самопідготовка як одна із форм організації навчального процесу в групі продовженого дня. *Матеріали семінару «Самопідготовка як засіб створення оптимальних психолого-педагогічних умов для індивідуального розвитку молодших школярів»*. URL: <http://l.lekciya.com.ua/doklad/2714/index.html?page=5/>.

127. Шапошников Д. Тайм-менеджмент – 7 головних принципів управління часом + огляд книг, курсів і тренінгів, а також реальні приклади з життя (мій досвід). URL: <http://bigenergy.com.ua/fnansi/dloviy-svt/1454-tajm-menedzhment-7-golovnix-principiv-upravlinnya-chasom.html/>.

128. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект: посіб. для вчителів і студентів. К., 2006. 220 с.

129. Щедровицкий Г. П. Рефлексия. Избр. тр. М.: Шк. Культ. Полит, 1995. 800 с.

130. Щербатюк В. С. Методика застосування проектних технологій на заняттях із літературознавчих дисциплін у ВНЗ. *Молодий вчений*. 2017;6(1):116. URL: molodyvcheny.in.ua/files/jornal/2017/6.1/29pdf/.

131. Яровий А. Долина нарцисів. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gK9VgONG264/>.

132. Ярошенко О. І., Соколкіна Т. М., Капелюшна М. А. Ігротека вихователя ГПД. Х.: Вид. група «Основа», 2012.

Навчальне видання

ДМИТРИВ Галина Іванівна,
ФРЕЇК Надія Василівна,
ВЛАДИКА Олександра Тадеївна та ін.

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА:
ПОРАДНИК ВИХОВАТЕЛЮ
ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Редактор *Л. В. Дячишин*
Художній редактор *І. Б. Штурма*
Коректор *О. А. Тростянчин*

Формат 60×90 ¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 14, 00. Обл.-вид. арк. 13,5.
Тираж 30119 пр. Зам. № 19-741.

Державне підприємство “Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ПрАТ “Білоцерківська книжкова фабрика”
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017